

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

KLAVDIJA ZAJC

Mentor: izr. prof. dr. MIRAN KOMAC

**VARSTVO ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI
(S POSEBNIM OZIROM NA PROBLEMATIKO ROMSKE SKUPNOSTI
V OBČINAH GROSUPLJE, KOČEVJE IN RIBNICA)**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

KAZALO

SEZNAM KRATIC	3
1. UVOD	4
2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR	6
2. 1. Opredelitev problema in ciljev proučevanja	6
2. 2. Hipoteze	6
2. 3. Uporabljene metode	7
2. 4. Temeljni pojmi	7
2. 4. 1. Manjšina	7
2. 4. 2. Varstvo manjšin	11
3. ROMI - INDIJSKI NOMADI	14
3. 1. Izvor Romov	14
3. 2. Naseljevanje Romov v Evropo	16
3. 3. Rom - Cigan	18
4. VARSTVO ROMSKE SKUPNOSTI V MEDNARODNIH ORGANIZACIJAH	20
4. 1. Varstvo romske skupnosti v okviru Organizacije združenih narodov	21
4. 2. Varstvo romske skupnosti v okviru Sveta Evrope	23
4. 3. Varstvo romske skupnosti v okviru Organizacije za varnost in sodelovanje	27
v Evropi	27
4. 4. Varstvo romske skupnosti v okviru Evropske unije	29
5. ROMSKA SKUPNOST V SLOVENIJI	32
5. 1. Zgodovinsko ozadje	32
5. 2. Romska kultura	35
5. 2. 1. Romski jezik	36
6. VARSTVO ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI	38
6. 1. Pravni položaj romske skupnosti	39
6. 1. 1. Ustava Republike Slovenije	39
6. 1. 2. Področna zakonodaja	42
6. 1. 2. 1. Zakonodaja s področja lokalne samouprave	42
6. 1. 2. 2. Zakonodaja s področja šolstva	45
6. 1. 2. 3. Zakonodaja z ostalih področij	48
6. 1. 3. Programi izvršilne oblasti	50
6. 1. 3. 1. Program ukrepov za pomoč Romom	51
6. 1. 3. 2. Program enakih možnosti zaposlovanja za Rome - naš skupen izziv	52
6. 1. 3. 3. Program socialnega vključevanja	53
6. 1. 3. 4. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji	53
6. 2. Dejansko stanje romske skupnosti v Sloveniji	54
6. 2. 1. Demografski podatki	56
6. 2. 2. Bivalne razmere	59
6. 2. 3. Zdravstveno stanje	62
6. 2. 4. Vzgoja in izobraževanje	62
6. 2. 5. Zaposlovanje	66
6. 2. 6. Družbenopolitična organiziranost	68
7. SKLEP	70
8. LITERATURA	72

SEZNAM KRATIC

CDMG	European Committee on Migration (Evropski odbor za migracije)
CLRAE	Congress of Local and Regional Authorities of Europe (Kongres lokalnih in regionalnih oblasti Evrope)
CPRSI	Contact Point for Roma and Sinti Issues (Kontaktna točka za Rome in Sinte)
DH-MIN	The Committee of Experts on Issues relating to the Protection of National Minorities (Odbor strokovnjakov za vprašanja, ki se nanašajo na varstvo narodnih manjšin)
ECRI	European Commission against Racism and Intolerance (Evropska komisija za boj proti rasizmu in nestrpnosti)
ERIO	European Roma Information Office (Evropski informacijski urad za Rome)
EU	Evropska unija
EUMC	European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (Evropski nadzorni center za rasizem in ksenofobijo)
KVSE	Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi
MG-S-ROM	The Specialist Group on Roma, Gypsies and Travellers (Odbor strokovnjakov za Rome/Cigane in potujoče skupine)
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights (Urad za demokratične institucije in človekove pravice)
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	Organizacija združenih narodov
RS	Republika Slovenija
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)
ZEVP-1	Zakon o evidenci volilne pravice
ZGO-1	Zakon o graditvi objektov
ZKnj-1	Zakon o knjižničarstvu
ZLS	Zakon o lokalni samoupravi
ZLV	Zakon o lokalnih volitvah
Zmed	Zakon o medijih
ZOFVI	Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja
ZOsn	Zakon o osnovni šoli
ZUreP-1	Zakon o urejanju prostora
ZUJIK	Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo
ZVrt	Zakon o vrtcih

1. UVOD

Romi - ljudstvo ognja in vetra, s simbolom kolesa na zeleno-modrem polju, predstavljajo indijsko nomadsko skupino, ki je zapustila svojo pradomovino Pandžab v zahodnem delu današnje Indije in se začela naseljevati v Evropi v 14., 15. in 16. stoletju. Romi so ljudstvo brez svoje lastne države, brez konstitutivnih državnopravnih elementov, razkropljeni po celem svetu, vendar so kljub preganjanju skozi stoletja ohranili mnogo skupnega v navadah, običajih in jeziku. Doživljali so mnoge nevšečnosti, bili deležni prezira, izoliranosti in tudi masovnih likvidacij. Danes zasledimo največjo koncentracijo Romov v državah Srednje in Jugovzhodne Evrope, v celotnem svetu pa njihovo število dosega 12 milijonov (Polzer-Srienz 2003: 93).

V diplomskem delu želim prikazati položaj romske skupnosti v Sloveniji. Najprej bom opredelila teoretične koncepte in pojme, ki jih nameravam uporabiti. Po teoretičnih konceptih želim bralca informirati o zgodovini in vzrokih preseljevanja Romov. Teorija je prepletena z odnosom družbe do Romov v določenih obdobjih, pri čemer se kaže hkrati družbeni ambivalentni odnos do romske skupnosti - po eni strani gre za občudovanje njihovega sproščenega načina življenja pod milim nebom, po drugi strani pa nesprijemanja, odklanjanja zaradi njihove drugačnosti. V nadaljevanju bom predstavila varstvo romske skupnosti na mednarodni ravni, v okviru Organizacije združenih narodov, Sveta Evrope, Evropske unije in Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, kjer se ob obravnavi človekovih pravic kot celote in pravic manjšin postavlja tudi vprašanje ureditve pravic Romov kot specifične družbene skupine. Za položaj Romov so pomembna tako določila v mednarodnih dokumentih, ki zagotavljajo spoštovanje človekovih pravic vsakemu posamezniku, ne glede na raso, spol, vero, jezik, narodno ali etnično poreklo, kot tudi zagotovila za varstvo manjšin kot skupin. Še posebej pa je za pravno varstvo Romov pomembna dejavnost mednarodnih organizacij, ki je usmerjena k iskanju ter izgrajevanju sožitja, tolerance med Romi in večinskim narodom, izgrajevanju modelov večkulturnosti in večjezičnosti. Mednarodne organizacije si prizadevajo za odpravo predsodkov, netolerance, ksenofobije in rasizma. Žal se izbruhi rasnega in družbenega sovraštva pojavljajo vse pogosteje in napeti odnosi med skupnostmi so privedli do obžalovanja vrednega položaja, v katerem živi večina Romov danes. Navkljub deklariranim človekovim pravicam se Romi v nekaterih državah še vedno srečujejo z eksodusom in niso deležni niti temeljnih pravic, ki pripadajo vsakemu svobodnemu človeku. Iz vsebine mednarodnopravnih dokumentov Organizacije združenih

narodov, Sveta Evrope, Evropske unije in Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi bom poudarila zlasti tiste značilnosti, ki omogočajo primerjavo med mednarodnimi standardi in notranjo ureditvijo v Republiki Sloveniji na področju varstva romske skupnosti. Pri tem me je zlasti zanimalo, kako slovenska zakonodaja in ukrepi zagotavljajo romski skupnosti v Sloveniji ustrezno manjšinsko zaščito. Romi v Sloveniji so ena najbolj depriviligiranih družbenih skupin, saj se uvrščajo v etnično manjšino, ki je najnižje uvrščena v hierarhični strukturi etnične stratifikacije. Zadevajo jih procesi diskriminacije, segregacije, etnične distance. Diskriminacija in praksa družbenega izključevanja Romov se kaže na številnih področjih - bivalnih razmerah, zaposlovanju, izobraževanju, varovanju zdravja, socialnem varstvu in družbeno-političnem udejstvovanju. Temu delu diplomske naloge sledi analiza obstoječega stanja romske skupnosti v Sloveniji na območju dolenske regije, kjer poskušam prikazati življenje Romov v današnjem času, 21. stoletju, ko je tudi Slovenija del Evropske unije, kar naj bi pomenilo razvoj v pozitivno smer. Vendar Romi še danes živijo v pomanjkanju osnovnih življenjskih potreb, brez vode in elektrike v naseljih.

V zadnjem delu diplomske naloge bom poskušala ugotoviti, ali je varstvo romske skupnosti v Sloveniji na zadovoljivi ravni in kaj vse bi še lahko Slovenija storila za izboljšanje položaja romske skupnosti.

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2. 1. Opredelitev problema in ciljev proučevanja

Slovenija se pogosto v svetu omenja kot državo, v kateri je pravno varstvo avtohtonih narodnih manjšin zgledno urejeno, vendar v praksi vedno obstaja neskladje med normativno ureditvijo in dejanskim stanjem. Slovenija sicer Rome kot etnično skupnost obravnava v svoji ustavi (65. člen), vendar za to skupnost ni bil uveljavljen enak koncept zaščite kot za avtohtono italijansko in madžarsko narodno manjšino. Status etnične skupnosti, ki ga Romom zagotavlja ustava, ni bil nikoli celovito uresničen in pravno izpeljan. Problemska osnova izhaja iz neurejenega položaja romske skupnosti v zakonodaji, saj kljub ustavnim obveznostim zakon o urejanju pravic in položaja romskih skupnosti v Sloveniji še ni bil sprejet.

Cilji moje diplomske naloge so :

- proučiti varstvo romske skupnosti v mednarodnih dokumentih Organizacije združenih narodov, Sveta Evrope, Evropske unije in Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi;
- proučiti varstvo romske skupnosti v Sloveniji;
- analizirati dejansko stanje romske skupnosti v Sloveniji na območju dolenjske regije (območje Grosuplja, Ribnice in Kočevja).

2. 2. Hipoteze

1.) Romsko problematiko ureja slovenska zakonodaja nezadostno in neustrezno.
2.) Položaj romske skupnosti v Sloveniji je depriviligiran.

2. 3. Uporabljene metode

V procesu verifikacije svojih hipotez in doseganju zastavljenih ciljev preučevanja problema bom uporabila naslednje metode :

- kot osnovno metodo v postopku obdelave podatkov sem uporabila metodo analize vsebin primarnih in sekundarnih virov;
- opisno metodo, s katero bom predstavila položaj romske skupnosti tako v mednarodnopravnih dokumentih Organizacije združenih narodov, Sveta Evrope, Evropske unije in Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, kot tudi v zakonodaji in Ustavi Republike Slovenije;
- metodo študija primera, s pomočjo katere bom prikazala dejansko stanje romske skupnosti na primeru Slovenije.

2. 4. Temeljni pojmi

2. 4. 1. Manjšina

V mednarodni skupnosti, tako na univerzalni kot na regionalni ravni, ne obstaja splošno sprejeta definicija termina 'manjšina'. »Na multilateralni ravni (med državami) nikoli ni prišlo do dogovora o tem, katere pogoje bi morale izpolnjevati posamezne etnične skupnosti, da bi bile upravičene do določenih posebnih pravic - torej do manjšinskega varstva« (Roter 2004: 171).

Razlogi za to, da ne obstaja enotna in splošno sprejeta definicija manjšine v pravnih in tudi političnih dokumentih, so različni, od številnih objektivnih razmer, v katerih se nahajajo manjšine v svetu (število, strnjenost naselitve), do različne pripravljenosti držav, da priznajo manjšine na svojem ozemlju in jim zagotovijo ustrezno zaščito. Vendar je potrebno poudariti, da poznamo kar nekaj poskusov definiranja narodnih, etničnih ali drugih manjšin kot objektov manjšinskega varstva na univerzalni in regionalni ravni (glej Roter 2004). »Določila posameznih mednarodnih dokumentov in posamezne odmevne znanstvene definicije termina manjšina imajo lahko pomembno vlogo pri dejanskem opredeljevanju manjšin kot objektov varstva manjšin, ne da bi ti dokumenti eksplicitno določali oziroma opredeljevali sam termin manjšina v smislu pravnoobvezujoče definicije« (Roter 2004: 172).

Najpomembnejši poskus definiranja termina manjšina na univerzalni ravni je pripravil posebni poročevalec Podkomisije Organizacije združenih narodov za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin Francesco Capotorti z namenom interpretacije obsega 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah:¹

Termin 'manjšina' se nanaša na skupino, ki je številčno manjša od preostalega prebivalstva v državi in je v nedominantnem položaju in katere pripadniki - državljani te države - posedujejo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, različne od ostalega prebivalstva in izkazujejo, čeprav samo implicitno, občutek solidarnosti, usmerjen k ohranjanju lastne kulture, tradicije, vere ali jezika (Capotorti 1991: 96).²

Čeprav Capotortijeva definicija ni dobila podpore v Podkomisiji Organizacije združenih narodov za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin, pa je pomembna zaradi kriterijev, ki jih uvaja kot merilo pri prepoznavanju etničnih skupnosti kot manjšin, ki zahtevajo določeno posebno skrb.

V evropskem kontekstu so nosilci pravic manjšin oz. objekti varstva manjšin narodne manjšine. Tako se tudi posamezni poskusi iskanja termina manjšina nanašajo na iskanje kriterijev, ki opredeljujejo narodne manjšine. Pri tem Roterjeva opozarja na »problematičnost samega pridevnika narodni/-a in termina narodna manjšina, ki bi lahko označeval neko skupnost ljudi, ki jih družijo značilnosti naroda (torej narodna manjšina kot del naroda), ali skupnost, ki jih družijo pripadnost isti državi (torej narodna manjšina kot del državljanov)« (Roter 2004: 176). Tako Petrič v svojem delu narodne manjšine razdeli na tipične in netipične narodne manjšine. Po njegovem mnenju med tipične narodne manjšine spadajo »tisti deli narodov, ki kot posebne skupnosti in zaradi posebnih okoliščin zgodovinskega razvoja žive zunaj meja svoje narodne države na pretežno strnjenem ozemlju« (Petrič 1977: 91).³ Definicija tipične narodne manjšine tako ne zajema razseljene manjšine, kot so Romi, ki jih

¹ 27. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah se glasi: »V državah, v katerih živijo etnične, verske ali jezikovne manjšine, osebam, ki pripadajo takšnim manjšinam, ne bo odvzeta pravica, da skupaj z drugimi člani svoje skupine uživajo svojo lastno kulturo, izpovedujejo in izvajajo svojo vero ali uporabljajo svoj lasten jezik«. Navedeni člen govori o »etničnih, verskih ali jezikovnih manjšinah«, ne da bi podrobneje pojasnil, katerim skupnostim je pravzaprav namenjen. Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah - *International Covenant on Civil and Political Rights*, sprejet z resolucijo Generalne skupščine OZN 2200A (XXI) 16. decembra 1966, v veljavi je od 23. marca 1976. Dostopno na http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm (13. 01. 2005).

² Capotorti je bistveno spremenil subjektivni kriterij opredelitve pojma manjšina. Namesto zahteve, da manjšina izrazi lastno željo po ohranitvi svojih lastnosti, je po njegovi definiciji že dovolj izraz občutka solidarnosti in to jasno dokazuje hotenje manjšine po obstoju, po ohranjanju etničnih, kulturnih in jezikovnih posebnosti. Capotortijeva definicija vpelje tudi objektivne kriterije obstoja manjšin: številčna podrejenost, nedominantni položaj in državljanstvo (Petrič 1977: 80-2).

³ Po tej opredelitvi lahko med tipične narodne manjšine štejemo italijansko in madžarsko narodno manjšino v Sloveniji, slovensko narodno manjšino v Italiji in Avstriji, itn.

Petrič uvršča med netipične narodne manjšine (Petrič 1977: 91-2). Romi se glede na definicijo tipičnih narodnih manjšin razlikujejo v tem, da nimajo svoje domovine, raztreseni so po celem svetu in nimajo pretežni del svoje populacije v neki sosednji državi.

Beneška komisija⁴ je februarja 1991 sprejela tekst osnutka Evropske konvencije za zaščito manjšin, v katerem je 'manjšino' za potrebe konvencije definirala kot:

skupino, ki je številčno manjša od ostale populacije v državi in katere pripadniki, ki so državljani te države, imajo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, različne od značilnosti ostale populacije, in jih vodi želja po ohranjanju njihove kulture, tradicij, vere in jezika (Thornberry in Estébanez 1994: 38).

Leta 1993 je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope⁵ pripravila definicijo manjšine in jo vključila v besedilo predloga dodatnega protokola k Evropski konvenciji o zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki se nanaša na osebe, ki pripadajo narodnim manjšinam. Prvi člen omenjenega predloga dodatnega protokola opredeljuje 'narodno manjšino' kot skupino posameznikov v državi, ki:

- a. živijo na teritoriju države in so njeni državljani,
- b. ohranjajo dolgoletne, trdne in trajne odnose s to državo,
- c. imajo posebne etnične, kulturne, verske ali jezikovne značilnosti,
- d. so zadosti reprezentativni, čeprav po številu manjši od ostale populacije v državi ali v določeni regiji znotraj države,
- e. so motivirani za ohranjanje tega, kar predstavlja njihovo skupno identiteto, vključno z njihovo kulturo, tradicijami, religijo ali jezikom (Roter 2004: 179).

Definicija pojma narodna manjšina ni bila sprejeta v pravnoobvezujočem dokumentu, vendar gre za pomemben in odmeven poskus definiranja (glej Roter 2004: 180-1), saj je prav definicija termina narodna manjšina, ki jo je v začetku 90. let pripravila Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, najbližje evropskemu pojmovanju narodnih manjšin.

Capotortijeva definicija tako vključuje narodno v etnično, v Svetu Evrope pa vključujejo etnično v narodno. Po Capotortijevi definiciji Rome lahko uvrščamo med etnične manjšine, vendar je v večini držav uveljavljena praksa varovanja le tipičnih - narodnih manjšin. Romom

⁴ Beneška komisija je krajše ime za Evropsko komisijo za demokracijo skozi pravo, ki je bila ustanovljena januarja 1990 pod pokroviteljstvom Sveta Evrope.

⁵ Priporočilo 1201 (1993) o dodatnem protokolu k Evropski konvenciji o zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki se nanaša na osebe, ki pripadajo narodnim manjšinam - *Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 1. februarja 1993, dostopno na <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1201.htm> (21.01.2005).

kot etnični manjšini, ki nima svoje matične države, se v večini evropskih držav ta status ne priznava, vendar se mednarodne organizacije (Organizacija združenih narodov, Svet Evrope, Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi) in posamezne države vse bolj zavedajo pomena ureditve romskega vprašanja, romska združenja pa predlagajo priznanje statusa narodne manjšine znotraj posamezne države. Romska skupnost je danes v državah Evrope zelo različno definirana. V nekaterih državah Evrope so priznani kot etnična ali narodna manjšina in celo uživajo enake pravice kot ostale manjšine. V drugih državah Evrope pa Romi še nimajo tega pravno/družbenega položaja. V primeru priznanja romske skupnosti velja poudariti, da so tudi v tistih državah, kjer Romi niso priznani kot manjšina, zaščiteni z določili iz sprejetih mednarodnih dokumentov, ki zagotavljajo spoštovanje človekovih pravic vsakemu posamezniku.

Iz navedenega lahko zaključim, da pojmovanje manjšin v sodobni mednarodni skupnosti temelji tako na objektivnih⁶ kot tudi subjektivnih kriterijih,⁷ vendar je pojmovanje manjšin omejeno tudi s številnimi omejitvami, kot je državljanstvo - »jurisdikcijska vez med pripadniki manjšine in državo njihovega prebivališča« (Roter 2004: 188) ter teritorialnost skupnosti - »ideja, da so pripadniki narodnih manjšin trdno in že dolgo časa povezani z državo, v kateri živijo; da so torej avtohtoni prebivalci te države« (*ibid.* 191).

Tudi Slovenija opredeljuje narodne manjšine s pomočjo koncepta avtohtonosti, ki ga najdemo v slovenski ustavi in v drugih zakonskih aktih, Slovenija pa ga uporablja tudi kot kriterij aplikacije mednarodnopравnih norm s področja varstva manjšin. Dolenjski, prekmurski in gorenjski Romi (Sinti) so na območju države Slovenije tradicionalno, trajno zgodovinsko poseljeni, saj naseljujejo slovenski prostor že od 14. stoletja dalje in predstavljajo avtohtono prebivalstvo. Romska skupnost v Sloveniji izpolnjuje vse t. i. objektivne in subjektivne kriterije, ki so se uveljavili tako na univerzalni kot na regionalni (evropski) ravni varovanja manjšin. »Vendar romska skupnost v Republiki Sloveniji nima položaja narodne manjšine« (Obreza 2003: 52). Slovenska ustava iz leta 1991 sicer vsebuje določbo, ki se nanaša na status in posebne pravice Romov, vendar so le-ti označeni le kot »romska skupnost« (65. člen), etnična skupnost, ki ima posebne etnične značilnosti (lastni jezik, kulturo in druge etnične

⁶ Objektivni kriteriji opredeljevanja manjšin: številčnost (število pripadnikov narodne manjšine je manjše od števila preostale populacije v državi, v kateri ta manjšina živi), nedominantni položaj (v kombinaciji z drugimi, predvsem objektivnimi kriteriji, kot je obstoj posebne etnične identitete), posebna identiteta (posebne etnične, jezikovne, verske in druge značilnosti pripadnikov manjšin).

⁷ Subjektivni kriterij opredeljevanja manjšin: volja pripadnikov manjšin, da ohranjajo svojo drugačnost.

značilnosti), medtem ko so Italijani in Madžari v Sloveniji označeni kot »narodna skupnost« (64. člen).

2. 4. 2. Varstvo manjšin

Pod skupnim pojmom 'varstvo manjšin' imenujemo ukrepe, določila in zbir politik za uresničevanje določil v vsakdanji praksi, ki jih vsebujejo pravni akti (od mednarodnopravnih do ustavnopravnih ter nacionalnopravnih) in se nanašajo na manjšine ter predvsem na njihovo zaščito. Spoštovanje pravic manjšin je nedvomno najboljši pokazatelj stopnje spoštovanja demokratičnih vrednot v posamezni državi in preizkus ravni tolerance civilne družbe. »Varstvo manjšin je prizadevanje, prevedeno v sistem norm, s pomočjo katerih naj se ohranja etnična (kulturalna) in religiozna pestrost prebivalstva določene države« (Komac 2002: 14). Pod pojmom 'varstvo manjšin' lahko razumemo izgrajevanje tolerance, sožitja med številnimi etničnimi skupinami, izgrajevanje večkulturnosti in večjezičnosti. »Varstvo manjšin pomeni izgrajevanje pogojev, ki omogočajo pripadnikom manjšin izenačenje štartnih osnov s pripadniki večinskega naroda za kompetitivnost v družbi, v kateri živijo« (Komac 2002: 15).

V primeru varstva manjšin gre za poseben sklop temeljnih človekovih pravic in svoboščin, katerega sestavni del so tudi posebne manjšinske pravice, ki poleg individualne narave priznavajo tudi kolektivno naravo in razsežnost manjšinskih pravic. Funkcija manjšinskih pravic ni le zaščita posameznika, temveč tudi zaščita določenih manjšinskih skupnosti, ki jim ti posamezniki pripadajo. Manjšinsko varstvo tvorijo torej skupaj splošne človekove pravice in posebne pravice manjšin in njenih pripadnikov. Sklop posebnih pravic manjšin lahko razdelimo na splošne temeljne pravice manjšin,⁸ posebne (kompenzacijske) pravice manjšin⁹

⁸ Splošne temeljne pravice manjšin uvrščamo v okvir temeljnih človekovih pravic in zagotavljajo obstoj manjšine ter formalno enakopravnost pripadnikov manjšine z ostalimi državljani v določeni državi. Med splošne manjšinske pravice lahko uvrščamo pravico do obstoja. Pravica do obstoja pomeni, da imajo vse etnične skupine neodtujljivo pravico do lastne etnične in kulturne identitete, torej pravico do zaščite, ohranjanja in razvijanja njihove skupinske osebnosti. Gre za temeljno pravico, ki se nanaša zlasti na skupinsko identiteto pripadnikov manjšine, vzpodbuja pozitivno varstvo in delovanje v smeri preprečevanja asimilacije. Nadgradnja pravice do obstoja je pravica do priznanja, ki predstavlja osnovo za zagotavljanje vseh ostalih pravic manjšinam. Manjšina mora biti priznana s strani države, da zanjo lahko veljajo pravice iz dokumentov, ki jih je država, v kateri živi, podpisala. Naslednja je pravica do pripadnosti skupini, po kateri ima vsak posameznik absolutno in neodtujljivo pravico, da se priznava kot pripadnik določene skupine. Seveda pa ta pravica pripadniku manjšine ne prepoveduje, da se prostovoljno asimilira v večinsko prebivalstvo države, katere državljan je oz. da se opredeli za pripadnika večinskega prebivalstva. Aktivno uresničevanje posebnih manjšinskih pravic predstavlja pravica do posebne zaščite, ki presega koncept zaščite pred diskriminacijo in načelo tolerantnosti države. Sama zaščita posameznika pred diskriminacijo ni zadostna garancija za ohranjanje etnične in kulturne identitete skupine in jamstvo za svoboden razvoj njene kolektivne osebnosti, zato so države dolžne ne le tolerirati obstoj manjšin, ampak aktivno uresničevati posebne manjšinske pravice. Pravica do posebne zaščite je podrobneje razdelana v okviru kompenzacijskih pravic (Komac 1999: 37-57).

in temeljne proceduralne pravice manjšin¹⁰ (Komac 1999: 37-8). Zaradi specifičnega položaja romske skupnosti imajo zanjo še posebej velik pomen določene pravice, katerim Komisija Organizacije združenih narodov za človekove pravice posveča posebno pozornost: pravica do bivališča, pravica do izobraževanja in pravica do zdravja.¹¹

Namen splošnih temeljnih pravic manjšin je zagotoviti pripadnikom manjšin temeljne človekove pravice, ki pa zagotavljajo samo obstoj manjšine in formalno enakopravnost pripadnikov manjšine z ostalimi državljani. Za izenačitev položaja pripadnikov manjšin pa mora država le-tem zagotoviti še uživanje posebnih pravic, ki pripadajo bodisi manjšini kot celoti, bodisi njenim pripadnikom. Pripadnikom manjšine je treba zagotoviti določene posebne pravice, da ob zagotovljeni formalni enakopravnosti in splošnih človekovih pravicah pride do dejanske enakopravnosti pripadnikov manjšin s pripadniki večinskega naroda. Gre za t. i. pozitivno diskriminacijo (glej Flander 2004).

Varstvo manjšin pomeni zagotovitev enakopravnega postopka z večino, obenem pa tudi zagotovitev določenega različnega postopka, da bi se lahko ohranile tiste temeljne značilnosti, ki jih imajo pripadniki manjšine in po katerih se ločijo od večine prebivalstva. »Cilj in smisel posebnih pravic ni nič drugega kot omogočati v konkretnih življenjskih razmerah, da pride do stvarne enakopravnosti med pripadniki večine in manjšine« (Petrič 1977: 108).

Ustava Republike Slovenije vključuje določbe, ki se sklicujejo na posebno varstvo in posebne pravice pripadnikov narodnih manjšin in Romov. Te določbe zagotavljajo ustavno podlago za uveljavljanje pozitivne diskriminacije. Nekatere posebne pravice in oblike varstva manjšin so

⁹ Posebne pravice nekateri imenujejo tudi kompenzacijske pravice, ker pripadnikom manjšin omogočajo boljšo osnovno pozicijo glede na pripadnike večinskega naroda in jim zagotavljajo pravice, ki so za pripadnike večine samoumevne, etničnim skupinam pa omogočajo obstoj in njihov razvoj. Jedro posebnih manjšinskih pravic predstavlja pravica do rabe jezika manjšine, vključno s pravico do izobraževanja, ter pravica do ohranjanja in razvijanja lastne kulture manjšine, kar zagotavlja pot do ohranitve samobitnosti manjšine. Pravica do rabe jezika manjšin obsega uporabo jezika v privatnem in javnem življenju. Pravica do uporabe jezika dobi pravo vrednost šele v primeru, ko jeziku manjšine določimo status uradnega jezika. Nadgradnjo pravice do rabe jezika manjšin predstavlja pravica do vzgoje in izobraževanja v lastnem jeziku, saj se brez nje ne ohranja kultura manjšinske skupnosti in je le-ta celo izpostavljena asimilaciji. Pomembna je tudi pravica do informiranosti v lastnem jeziku. Manjšini mora biti omogočena tudi pravica do ohranjanja in razvijanja svoje lastne kulture. To ji poleg zgoraj naštetih pravic omogoča še pravica do ustanavljanja lastnih združenj in organizacij, pravica do lastne kulturne dejavnosti in ustanov ter pravica do čezmejnega kulturnega sodelovanja. Manjšinam pripada tudi pravica do ekonomskega razvoja in pravica do uporabe narodnostnih simbolov (Komac 1999: 37-57).

¹⁰ Med temeljne proceduralne pravice manjšin prištevamo pravico do soodločanja. Etnične skupine morajo imeti pravico do odločanja o zadevah, ki se tičejo razvoja teritorija, na katerem živijo, kar vključuje pravico do sodelovanja v organih oblasti (na različnih nivojih), pravico do sodelovanja v javnih organizacijah in zavodih, ter pravico do lastne organiziranosti (ibidem).

¹¹ Glej podrobneje na strani 21.

določene že v ustavi, večinoma pa se pozitivna diskriminacija uveljavlja z zakoni (Flander 2004: 155).

V Ustavi Republike Slovenije iz leta 1991 so v II. poglavju »Človekove pravice in temeljne svoboščine« zapisane temeljne pravice, ki so pomembne tudi za romsko skupnost. Ustava zagotavlja »enake človekove pravice in temeljne svoboščine vsakomur, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino« (14. člen) in izrecno prepoveduje »vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti« (63. člen). Ustava zagotavlja »vsakomur pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu¹² ali svoji narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo« (61. člen). »Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon« (62. člen). Navedeni člen je predvsem pomemben za Rome, ker do sedaj še ni bila sprejeta nobena izvedbena določba za uporabo romščine. Pravna osnova za zakonsko ureditev posebnih pravic Romov v Sloveniji je 65. člen Ustave Republike Slovenije, kjer je zapisano, da »položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon«. S to določbo pa se odpira dilema, ali uresničiti to problematiko v enem 'globalnem' zakonu ali v več zakonih. Na normativni ravni njihovo zaščito zagotavljajo le področni zakoni, saj romska etnična skupnost zaenkrat v Sloveniji še nima temeljnega zakona, ki bi urejal njen položaj, status in organiziranost. »Ta zakon bi moral biti osnova za pravno zaščito pripadnikov romske skupnosti za uporabo materinščine, nego lastne kulture in drugih etničnih posebnosti kot tudi skrb Republike Slovenije za izboljšanje materialnega položaja Romov« (Polzer-Srienz 1999: 63). Za položaj romske skupnosti v Sloveniji so pomembna tudi določila v mednarodnih dokumentih, ki zagotavljajo spoštovanje človekovih pravic vsakemu posamezniku brez diskriminacije kot tudi zagotovila za varstvo manjšin kot skupin. Slovenija je pristopila k praktično vsem temeljnim dokumentom na univerzalni in regionalni ravni, ki zadevajo problematiko človekovih pravic in svoboščin ter varstva manjšin.

¹² Narod v smislu etnične kategorije.

3. ROMI - INDIJSKI NOMADI

3. 1. Izvor Romov

Romi so nomadsko ljudstvo, ki se je skozi svojo zgodovino selilo po vsem svetu. »Povsod so bili, a skoraj nikjer niso doma. Kljub temu pa so ohranili mnogo skupnega (navade in običaje), kar pa je najpomembnejše, ohranili so svoje ime - Rom« (Šiftar 1970: 7). Zgodovina Romov, ki jih po svetu živi približno 12 milijonov - od tega jih polovica živi v Evropi, je predvsem zgodovina njihovega zatiranja.

Izvor Romov dolgo časa ni bil pojasnjen. Zaradi njihove temnejše kože so jim govorili Egipčani, tako se je precej časa verjelo, da prihajajo iz Egipta. Romi so s svojo drugačno kulturo, vsepovsod kamor so prišli, vzbujali pozornost domačinov, posebno pozornost je vzbujala njihova govorica. Prav na podlagi njihovega jezika so raziskovalci ugotovili izvor Romov. Z romskim izvorom so se ukvarjali strokovnjaki različnih področij, najuspešnejši med njimi so bili jezikoslovci. Avgust Friedrich Pott je bil prvi, ki je v 19. stoletju na osnovi znanstvenega raziskovanja romskega jezika, ki naj bi bil soroden staroindijskemu jeziku sanskrt,¹³ postavil prvotno domovino Romov v Indijo. Še natančnejši je Franc Miklošič,¹⁴ ki pravi, da naj bi romski jezik izhajal iz srednjeindijskega jezika prakrta, iz narečij dardu in kafir v severnozahodni pokrajini južnega Hindukuša.¹⁵

O času selitev iz Indije znanstveniki niso enotnega mnenja. Miklošič meni, da naj bi selitev potekala v začetku našega štetja, Block ta pojav postavlja v obdobje med 9. in 11. stoletjem (Block v Štrukelj 2004: 14), a Horvathova predvideva, da bi selitev ljudstva lahko povzročil arabski vdor v Pandžab v 7. in 8. stoletju (Horvathova v Štrukelj 2004: 14). Še manj pojasnjen je ostal vzrok selitev indijskih nomadov na vzhod. Še vedno pa ni izluščena dokončna resnica o vzročno-posledičnih vzgibih njihovih selitev, zakaj so začeli zapuščati svojo pradomovino pod himalajskim svetom oziroma kaj jih je pognalo v selitvene valove po svetu. Za

¹³ Sanskrt je najstarejši in najbolj razvit indoevropski jezik svojega časa. Kot živ jezik je prenehal obstajati nekaj stoletij pred našim štetjem, v literaturi pa se je ohranil do 12. stoletja. Piše se z derangari črkopisom, bere pa od leve proti desni. Njegovi znaki ne označujejo le ene črke, ampak tudi sledeč vokal, največkrat 'a'. Od 12. stoletja dalje se ni več pisalo v sanskrtu, ampak v novoindijskih jezikih (Štrukelj 2004: 13).

¹⁴ Franc Miklošič je v letih 1872 - 1881 napisal najpomembnejše znanstveno delo o evropskih Romih. Dunajska Akademija znanosti je izdala 12 zvezkov dela *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas* (ibidem).

¹⁵ Današnji Pandžab, ki leži na obronkih Himalaje.

raziskovalce je to vprašanje še težje, ker so na voljo le sekundarni viri, zapisi, ki so jih o Romih zapisali drugi, saj sami o sebi niso zapisali skoraj ničesar. V neki ciganski pravljici navajajo opravičilo, »da jim je koza pojedla listje, na katerem so imeli napisano bogato in grenko zgodovino« (Šiftar 1970: 8). Tancer povzema Uhlikova razmišljanja, ki meni, da je proti koncu 1. tisočletja večstoletne selitve Romov sprožila t. i. eksplozija rumene rase in kasnejši mongolski pohodi na indijsko podcelino. Staroselci indijske podceline, med njimi najmočnejši Romi, so se pred barbarskimi pohodniki začeli seliti proti zahodu in s tem začeli svojo selitveno pot (Uhlik v Tancer 1994: 17).

Rome je njihova pot najprej vodila do Afganistana in Perzije (današnji Iran), kjer so se nekaj časa ustalili. Naprej se je njihova pot nadaljevala v dveh smereh. Prva je bila pot prek transkaspijskega predela, proti Turkestanu, Turkmeniji do Kaspijskega jezera, kjer so se nato razdelili še na dve skupini; manjša skupina je nadaljevala pot skozi Azerbejdžan in Gruzijo proti Kavkazu, večja skupina pa je šla proti Armeniji in Turčiji, od koder so prišli vse do Evrope, in sicer do Grčije. Druga potovalna smer Romov je bila namenjena skozi osrednjo Azijo, kjer se je v Siriji razdelila na dve skupini; od tega je prva šla proti Turčiji, druga pa v Egipt in ob obali Sredozemskega morja prišla čez Gibraltarsko ožino v Španijo (Šiftar 1970: 8).

Tako se je komaj začela neskončna pot Romov, nadaljuje pa se še danes, vendar v mnogo manjši obliki, saj ni več množičnih selitev kot so bile nekoč. Vsepovsod kamor so Romi prišli, so bili odrinjeni na rob družbenega življenja. Na to opozarjajo ločena naselja in nepovezanost z ostalimi prebivalci. Romi sami niso želeli vzpostavljati stikov z domačini, niso želeli, da bi kdorkoli spoznal njihov jezik, zato so se držali bolj zase. Kot navaja Šiftar, so se Romi branili predvsem zato, da ohranijo svojo etnično identiteto in tudi svoje dejavnosti, z nenehnim potovanjem in z zavestno samoizolacijo, celo s skrbnim preprečevanjem, da bi se kdo naučil njihovega narečja (Šiftar 1989: 123). Tako so se vse do danes ohranile prvine njihove prvotne kulture. Kljub temu pa so nezavedno prevzeli značilnosti držav, skozi katere jih je vodila njihova pot, zato se danes skupine Romov, ki niso imele skupne poti, med seboj močno razlikujejo. V vsaki deželi in državi, v kateri so bili, so se na nek način tudi prilagajali, prisvajali so si njihove navade in običaje.

3. 2. Naseljevanje Romov v Evropo

Skorajda kot spomladanski veter so se razkropili po Evropi. Še do sedaj ni povsem pojasnjeno, kaj jih je pognalo iz njihove pradomovine, kaj jih je nekaj časa zadrževalo pred Evropo, in končno, kako je uspelo maloštevilnim, ne preveč bojevitim ciganskim skupinam, da so tako hitro prekrile Evropo, kar ni uspelo številnejšim in bojevitejšim plemenom (Šiftar 1970: 9).

Romi so v Evropo prišli iz Male Azije v Grčijo in čez Gibraltarsko ožino v Španijo. Njihov prihod v Evropo uvrščamo v 14. stoletje, saj je iz tega obdobja največ zapisov o prisotnosti Romov na evropskih tleh. O njihovi prisotnosti pa nam govorijo najrazličnejši stari cerkveni, sodni in upravni zapisi in listine.

Naseljevanje Romov se je začelo najprej v Grčiji,¹⁶ od koder so se začeli seliti naprej proti Karpatskemu območju in Balkanskemu polotoku, kjer jih je tudi danes največ. Štrukljeva povzema najstarejše omembe Romov v Evropi, in sicer na Madžarskem in Češkem, najstarejša omemba pa je iz leta 1219. Večje število raziskovalcev navaja prisotnost Romov na Kreti leta 1322 in leta 1386 na Krfu. V 14. stoletju so se omembe Romov v Evropi začele stopnjevati. V Zagrebu se je pojavila skupina Ciganov leta 1378, v Ljubljani pa leta 1387. Najštevilnejša skupina indijskih nomadov se je pojavila v letu 1417,¹⁷ sčasoma so se Romi razselili po celotni Evropi, vse do baltičskih držav (Štrukelj 2004: 15).

Štrukljeva deli Rome na 13 velikih skupin kot jih je razvrstil Miklošič, in sicer se imenujejo po deželah, v katerih so naseljeni: grški, romunski, madžarski, moravsko-češki, nemški, poljsko-litvanski, ruski, finski, skandinavski, italijanski, baskiški, anglo-škotski in španski Cigani (Štrukelj 2004: 15). Miklošič je imenoval prav toliko ciganskih narečij. Na prvo mesto je postavil grški ciganski jezik, ki je najbolj čist in podoben indijskemu. Potem je uvrstil narečje madžarskih in romunskih Ciganov. Vsa druga evropska ciganska narečja so po njegovem mnenju precej popačena. Na zadnjem mestu je španski ciganski jezik, ki ima slovnico skoraj enako španskemu jeziku (Miklošič v Štrukelj 2004: 15). Največje število Romov je v Romuniji, Bolgariji, Španiji, Madžarski, Slovaški in v državah bivše Jugoslavije.

¹⁶ Prve zapise o Romih v Evropi najdemo v grški samostanski listini na gori Atos iz leta 1100 (Štrukelj 2004: 15).

¹⁷ To je bil zadnji vdor teh nomadov, ki so jih vodili kralj Sindel ter vojvode Mihael, Andrej in Panuel. Najprej so potovali po Madžarskem in Češkem, nato so se razdelili: Panuel je odšel v Nemčijo, Sindel do Regensburga, Mihael in Andrej pa v Švico, Italijo, Francijo leta 1427 ter v Španijo leta 1447. Vzhodne in severne evropske dežele pa so se z Romi srečale nekoliko kasneje (ibid.).

V začetku je bil sprejem Romov s strani Evropejcev dober, sprejemali so jih z veliko radovednostjo. Občudovali so temnopolte ljudi z vranje črnimi lasmi, temnimi očmi. Pozornost so vzbujala kričeče pisana ženska oblačila. Hkrati pa so začetki preseljevanja Ciganov povzročili časovno-geografski problem, saj so ljudje sprva mislili, da gre le začasne prebivalce. Tako so se Cigani svobodno gibali in potovali po deželah. Sčasoma se je odnos Evropejcev do Romov sprevrgel v nasprotje. Romi so ravno v prvih stoletjih svojih potovanj po Evropi doživljali svoje najbolj krvave dni v celotni zgodovini. Že samo njihov izgled in barva kože je določil njihovo mesto v družbi. Vladarji so izdajali odredbe, da jih je potrebno preganjati, zapirati, velikokrat so bili ti ukrepi še hujši; Rome so žive sežigali in obešali. V času cesarice Marije Terezije in Jožefa II. so se številne prepovedi le še vrstile (prepoved uporabe ciganskega jezika, reje konjev, prepoved spreminjanja priimkov ipd.). Vse to je Cigane potisnilo še bolj na stran. Takšnega uničenja in zatiranja romski narod ni doživljal le v 17. in 18. stoletju, to se je dogajalo tudi v 20. stoletju, in lahko rečemo, da v mnogo večjem obsegu. V začetku 20. stoletja so za Cigane veljale številne odredbe o preselitvi, izgonu oziroma točno določenem možnem teritoriju naselitve. Cigani so bili tudi na spisku izključenih iz katoliške cerkve. Prganjali so jih v imenu boga, zato je v njihovih pesmih in pravljicah bog »nič kaj naklonjen gospod« (Šiftar 1970: 8). Med drugo svetovno vojno so bili Cigani izpostavljeni silovitim represijam in barbarskemu ravnanju nacizma. V tem času je stoletno preganjanje Ciganov doseglo svoj vrhunec. Romi so se iz Indije umikali pred nasiljem, v Evropi pa so naleteli ravno na to, pred čemer so bežali.

Dr. Rajko Đurić, predsednik Mednarodne romske zveze, govori o treh genocidnih poskusih uničenja romskega naroda. Prvi genocid so Romi doživeli v času 2. svetovne vojne,¹⁸ ko je bilo pod oblastjo nacistov v koncentracijskih taboriščih ubitih 500.000 Romov. Drugi genocid se je dogajal v času komunistične diktature, ko so bile v Rusiji ubite številne romske družine, na Češkem pa so izvajali sterilizacijo romskega prebivalstva. Po razpadu Jugoslavije se je dogajal tretji genocid v času etničnega čiščenja v Bosni in na Kosovu, ko je bilo porušenih večje število romskih hiš, Romi pa so bili kot begunci pregnani v tujino. Skrb zbujajoče je tudi nasilje nad Romi po letu 1989 v vzhodnoevropskih (Romunija, Češka) in zahodnoevropskih (Nemčija, Italija, Avstrija, Francija) državah (Romski svet 1998: 4-6).

¹⁸ Genocid nad Romi v času 2. svetovne vojne nosi ime 'Porajmos'.

3. 3. Rom - Cigan

Pod kakšnim imenom je indijsko nomadsko ljudstvo zapustilo svojo domovino se ne ve, saj so Romi med preseljevanjem pozabljali na svoje korenine, ohranjenih pisnih virov pa ni. Dodatno zmedo pri poimenovanju predstavljajo raznovrstna imena, ki so jih novim priseljencem¹⁹ dodelili prebivalci posameznih držav kot odraz njihovega načina življenja in zunanjega izgleda.

Slovenska romologinja Pavla Štrukelj (2004: 16-7) navaja naslednja poimenovanja romskih skupnosti v Evropi:

- **CIGAN** je ime, ki so ga indijske nomadske skupine v Evropi dobile že pred več stoletji. Na začetku izraz ni vseboval ironičnega in ponižujočega prizvoka, kot kasneje v 19. in 20. stoletju, ko je označeval človeka, izločenega iz družbe. Pravega izvora besede kljub obširnim študijam še danes ne poznamo. Romologi menijo, da beseda izvira iz besede čegra oziroma Čangar, plemena v Kašmirju. Na gori Atos naj bi jih registrirali s sanskrtsko besedo Atsincani, kasneje Athigani²⁰, kar je Miklošič pojasnjeval kot frizijsko sekto in ne kot etnično skupnost. Winters to ime razlaga s pomočjo zvonečega tona, ki ga povzroča Cigan kovač pri kovanju, Block pa poskuša razložiti ime na podlagi selitvenih poti. Ime Cigan naj bi se razširilo iz Bolgarije na Sedmograško in iz Romunije na Madžarsko, od tod pa naj bi prišlo na Češko in v Nemčijo. Ime Cigan je razširjeno v jezikih vseh evropskih narodov.²¹
- **SINDE ali SINTE** je ime za nemške Cigane in pomeni naš človek. Množinska oblika je Sinti ali Sindhi. Block navaja, da bi bilo potrebno besedo Sinti iskati v jeziku hindi, Pott pa domneva, da beseda pomeni reko Ind (Sindhu) in ljudi, ki prebivajo ob njenem izlivu.
- **KARAČI** je ime za iranske Cigane. Izhaja iz besede kalo, ki v romščini in indijskem jeziku pomeni črn. Španci uporabljajo različico Cales in Finci Tatari ali Mustalainen (musta - črn).

¹⁹ Evropski vladarji 18. stoletja Marija Terezija, Filip IV. in Jožef II. so ob poskusu prisilne asimilacije prepovedali ime Cigan ter izdali zakon, po katerem so morali vpisovati Cigane v krstne in druge knjige z imeni: novi naseljenc, Neu-Magyaren, Neu-Castilians, Neu-Bauern, itn. Glej Štrukelj (2004).

²⁰ Athiganein v grščini pomeni nedotakljiv in pojem Athigani je označeval sekto, katera se je ukvarjala z vraževerstvom (Štrukelj 2004: 16).

²¹ Slov. - Cigan, srb., hrv. - Ciganin, ital. - Zingaro, franc. - Tzigane, špan. - Gitano, portugal. - Ciganos, nem. - Zigeuner, rus. - Cygan, romun. - Tigan... (ibid.).

- Razširjeno ime za Cigane je **EGIPČAN**, ker je sprva prevladovalo mnenje, da prihajajo iz Egipta. Tako jim Grki pravijo Ejiftos ali Giftoi, Albanci Jevg ali Evgit, Romuni Jiftu, Španci Egyptanos, Angleži Gypsies, Nizozemci Egityers. Tudi madžarsko ime Faroo nemzetseg (faraonovo ljudstvo) spominja na ciganske zgodbe in na prepričanje ljudi o njihovi prvotni domovini v Egiptu.
- **LOM ali DOM** je ime armenskih oziroma perzijskih in sirijskih Ciganov. Doma je hindujsko ime za ljudi, ki se ukvarjajo s petjem in glasbo in predstavlja različico besede **ROM**. Rom je ime za evropskega Cigana in pomeni v romščini človek, njegova množinska različica je Roma. Cigani ga uporabljajo, ko mislijo na človeka svojega rodu. Ime Rom torej označuje pripadnost ciganskemu rodu, pogosto pa označuje tudi poročenega moža. Romni je ime za cigansko žensko in prav tako za poročeno ženo. Ime izhaja iz hindujske besede doma oziroma domni, kar je poimenovanje za človeka na najnižji družbeni lestvici - kasti v Indiji.

Nejasnost glede romskega imena izvira po eni strani iz zgodovine poimenovanja romske etnične skupnosti, ki se je s selitvami iz kraja v kraj in iz države v državo v nekaj stoletjih razkropila po Evropi in svetu, ter po drugi strani iz poskusa enotnega, nestigmatiziranega poimenovanja romske skupnosti. Prvi svetovni kongres Romov v Londonu je leta 1971 v luči organiziranja Romov kot etnične skupnosti na univerzalni ravni sprejel splošno poimenovanje Rom. Kmalu so to ime sprejeli organi Organizacije združenih narodov, Evropska skupnost, posamezne evropske države in vsi, ki se uradno in strokovno ukvarjajo z romsko problematiko. Mnenja o tem dejanju Svetovnega romskega kongresa so različna. Eni v njem vidijo osnovo za odpravo predsodkov o romski skupnosti, drugi kot učinkovito orožje zoper romsko identiteto, ki naj bi napravilo več škode kot vsi pogromi in taborišča. Vanek Šiftar je mnenja, da je v tem osnova za odpravo predsodkov, saj Romi tudi sami sebe imenujejo 'Romi', kar v njihovem jeziku pomeni človek, v množini pa ljudje (Šiftar 1999: 141-5).

V svoji diplomski nalogi bom uporabljala oba izraza - Rom in Cigan. Izraz Cigan uporabljam v tistem delu, ko obdelujem podatke iz preteklosti in navajam citate avtorjev, ki so uporabljali besedo Cigan. Romi sami zase uporabljajo izraz Rom in se zavedajo slabšalnega pomena besede Cigan pri ne - Romih, saj je izraz velikokrat uporabljen kot sopomenka za kradljivca, umazanca in potepuha. Vse razprave oz. polemike o poimenovanju so le odraz tega, kako veliko težo imajo besede, izrazi, ki človeka označujejo, stigmatizirajo.

4. VARSTVO ROMSKE SKUPNOSTI V MEDNARODNIH ORGANIZACIJAH

V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja so se Organizacija združenih narodov, Svet Evrope, Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi in Evropska unija ob obravnavi človekovih pravic, nediskriminacije in enakih možnosti na mednarodni ravni usmerjale na vprašanje ureditve pravic Romov kot specifičnega vprašanja v normativni dejavnosti, v okviru varstva manjšin ter v konkretnih dejavnostih na področju migracij, socialne kohezije in odprave predsodkov.

Za zaščito romske skupnosti v mednarodnih dokumentih sta pomembni dve temeljni smeri, ki obvezujeta države, v katerih Romi živijo:

- prva je dosledno spoštovanje načel o prepovedi diskriminacije, ki temelji na rasi, narodnostnem ali etničnem poreklu. Ti dokumenti zagotavljajo varstvo romski skupnosti kot skupnosti s posebnimi etničnimi značilnostmi;
- druga izhaja iz celovitega spoštovanja človekovih pravic vsakega posameznika ne glede na raso, spol, vero, jezik, narodno ali etnično poreklo. To določilo vsebujejo vsi dokumenti s področja mednarodnopravnega varstva človekovih pravic.

Pri obravnavi mednarodnih dokumentov, ki so pomembni za položaj Romov, je potrebno upoštevati dejstvo, da mednarodne organizacije (vladne in nevladne) poleg normativne dejavnosti opravljajo tudi vlogo, ki jo pri tipičnih narodnih manjšinah opravljajo države matičnega naroda: »preverjajo izvajanje mednarodnopravnih določil na notranji ravni držav, sodelujejo pri izpolnjevanju standardov za varstvo in zaščito interesov romske skupnosti v notranji zakonodaji posameznih držav, sooblikujejo dejavnosti mednarodnih organizacij, ki so usmerjene v razvoj, povezovanje in sodelovanje na tem področju in opozarjajo na hude kršitve temeljnih človekovih pravic v posameznih konkretnih primerih« (Obreza 2003: 51).

V tem delu navajam najpomembnejše mednarodnopravne dokumente Organizacije združenih narodov, Sveta Evrope, Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi ter Evropske unije, ki so pomembni tudi za položaj Romov. Posebej sem poudarila tista določila, ki državam nalagajo sprejem pozitivnih ukrepov, ki naj pripomorejo k izboljšanju položaja Romov in ohranjanju in razvoju njihove etnične identitete, kulture in jezika. Nekateri mednarodnopravni

dokumenti in instrumenti vsebujejo posebne določbe za odpravo diskriminacije Romov: za odpravo predsodkov, netolerance, ksenofobije in rasizma, socialne izključenosti in za izboljšanje konkretnih pogojev, v katerih živijo. Spoštovanje temeljnih človekovih pravic vsakega Roma ter Romov kot manjšine je osnova za izboljšanje njihovega položaja.

Temeljna ugotovitev mednarodnih organizacij je, da je možnosti za izboljšanje položaja Romov potrebno iskati v dialogu s predstavniki romske skupnosti, zato je izrednega pomena dejstvo, da ima mednarodno združenje Romov (Mednarodna romska unija) status nevladne organizacije, ki sodeluje pri delu mednarodnih organizacij in pri pripravi dokumentov. Namen te organizacije je združiti Rome različnih držav in spodbuditi sodelovanje v boju proti diskriminaciji ter odpreti pot za lobiranje in pogajanje z mednarodnimi organizacijami, da bi opozorili na probleme v mednarodni skupnosti (Liégeois 1994: 265). »Predlogi združenja Romov se nanašajo zlasti na ustrezno poimenovanje romske skupnosti, odpravo predsodkov zoper romske skupnosti in izboljšanje socialnih pogojev, v katerih Romi živijo. Konkretno pa predlagajo priznanje statusa narodne manjšine in spoštovanje pravic Romov v skladu z mednarodnimi dokumenti« (Klopčič 1999: 50).

4. 1. Varstvo romske skupnosti v okviru Organizacije združenih narodov

Vsi dokumenti Organizacije združenih narodov (OZN) zahtevajo dosledno spoštovanje načel prepovedi diskriminacije, ki temelji na rasni, narodni ali etnični pripadnosti. S tem se posebej ukvarja Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije,²² ki definira rasno diskriminacijo kot »kakršnokoli razlikovanje, izključevanje, omejevanje ali dajanje prednosti na temelju rase, barve kože, narodnega porekla ali etničnega izvora« (člen 1.1). Konvencija prav tako nalaga obveznosti državam pogodbenicam, da sprejmejo ukrepe za odpravo ščuvanja k diskriminaciji in širjenja idej o večvrednosti ras (4. člen). Zaradi zaskrbljujočega položaja Romov v posameznih državah je Odbor za nadzor nad izvajanjem te konvencije sprejel poseben dokument za odpravo diskriminacije do romske skupnosti.

²² Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije - *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, sprejeta z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov 2106 (XX) z dne 21. decembra 1965, v veljavi pa je od 4. januarja 1969. Dostopna na <http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm#part1> (13. 01. 2005).

Iz mednarodnopravnih dokumentov OZN in dokumentov specializiranih agencij izhaja tudi zahteva, želja in priporočilo po spoštovanju različnosti, po odpravi predsodkov in ustvarjanju pogojev sožitja med pripadniki različnih rasnih, narodnih, etničnih in jezikovnih skupnosti. Sprejetih je bilo več dokumentov za zaščito posameznih področij človekovega življenja,²³ v celoti pa se z odpravo predsodkov ukvarja Deklaracija Generalne konference Organizacije združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO)²⁴ o rasi in rasnih predsodkih,²⁵ ki je bila sprejeta leta 1978.

Za varstvo Romov je pomembna tudi v letu 1992 sprejeta Deklaracija OZN o pravicah oseb, ki pripadajo narodnim ali etničnim, jezikovnim in verskim manjšinam,²⁶ saj manjšinam zagotavlja pravico do obstoja, državam pa nalaga spodbujanje pogojev, ki bodo omogočili utrjevanje identitete manjšin (1. člen).

Z ranljivimi skupinami, med katere uvrščamo Rome, se ukvarja tudi Komisija OZN za človekove pravice. Posebni poročevalci še posebej izpostavljajo pravico do primernega bivališča, pravico do izobraževanja in pravico do zdravja. Obenem poudarjajo nedeljivost, medsebojno odvisnost in univerzalnost vseh človekovih pravic. Pri tem opozarjajo, da je potrebno enakovredno obravnavanje ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic z državljanskimi in političnimi pravicami. Miloon Kothari²⁷ v svojem poročilu poudarja, da »primerno bivališče pomeni veliko več kot štiri stene in streha nad glavo in vključuje sposobnost živeti v miru in dostojanstvu ter ostaja bistveno povezano z varnostjo in identiteto posameznika«. Vernor Munoz Villalobos²⁸ opozarja, da je »osnovno izobraževanje v več kot

²³ Konvencija UNESCA o prepovedi diskriminacije v izobraževanju iz leta 1960; UNESCO-vo priporočilo o vzgoji in izobraževanju za mednarodno razumevanje, sodelovanje in mir ter spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin; UNESCO-va Deklaracija o temeljnih načelih glede prispevka množičnih občil h krepitvi miru in mednarodnega razumevanja, k pospeševanju človekovih pravic in k preprečevanju rasizma, apartheida in hujskanja k vojni; Deklaracija načel, po katerih naj se med mladino pospešujejo ideali miru, vzajemnega spoštovanja in razumevanja med narodi in Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih.

²⁴ UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation*).

²⁵ Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih - *Declaration on Race and Racial Prejudice*, sprejeta s strani Generalne konference OZN za izobraževanje, znanost in kulturo dne 27. novembra 1978, <http://www.ohchr.org/english/law/race.htm> (13. 01. 2005).

²⁶ Deklaracija o pravicah oseb pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin - *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, sprejeta z resolucijo Generalne skupščine OZN 47/135, 18. decembra 1992, <http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm> (13. 01. 2005).

²⁷ Posebni poročevalec Komisije OZN za pravico do primernih bivalnih razmer, ki so sestavni del pravice do primernega življenjskega standarda. Poročilo dostopno na <http://www.hrea.org/lists/hr-education/markup/msg01837.html> (31. 03. 2005).

²⁸ Posebni poročevalec Komisije OZN za pravico do izobraževanja. Poročilo dostopno na <http://www.hrea.org/lists/hr-education/markup/msg01837.html> (31. 03. 2005).

70-tih državah predstavljeno kot strošek, izdatek in ne kot pravica«. Še posebej izpostavlja diskriminacijo v izobraževanju ranljivih skupin. Paul Hunt²⁹ se osredotoča na pravico do zdravja ljudi in ob tem priznava, da »številne države sicer razvijajo izvrstne politike v zdravstvenem sektorju, vendar ostaja praznina med impresivnimi politikami in dejansko implementacijo le-teh«.

4. 2. Varstvo romske skupnosti v okviru Sveta Evrope

Dejavnosti Sveta Evrope na področju varstva manjšin zajemajo oblikovanje in dograjevanje pravnih standardov, nadzor nad izvajanjem sprejetih dokumentov, različne oblike sodelovanja z vladami držav članic in z nevladnimi organizacijami za doseganje skupnega razumevanja vsebine in pomena manjšinskega varstva, delo posebnega odbora za vprašanja, ki se nanašajo na varstvo narodnih manjšin (DH-MIN) in dejavnosti, ki se nanašajo na Rome (Klopčič 1998: 203).

V preteklih letih je Svet Evrope prevzel vodilno vlogo v evropskih prizadevanjih za izboljšanje položaja Romov/Ciganov³⁰ in potujočih skupin. Vprašanje Romov/Ciganov in potujočih skupin se prepleta s tremi temeljnimi prioritetami Sveta Evrope, to je varstvom narodnih manjšin, bojem proti rasizmu in netoleranci in bojem proti socialni izključenosti.

Svet Evrope je v okviru svojih prizadevanj za varstvo manjšin sprejel dva pomembna zavezujoča mednarodnopravna instrumenta³¹ – Okvirno konvencijo za zaščito narodnih manjšin³² in Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih,³³ ki sta pomembna tudi za romsko skupnost.

²⁹ Posebni poročevalec Komisije OZN za pravico do uživanja najvišjega možnega standarda fizičnega in mentalnega zdravja. Poročilo dostopno na <http://www.hrea.org/lists/hr-education/markup/msg01837.html> (31. 03. 2005).

³⁰ Svet Evrope uporablja izraz Romi/Cigani, OVSE pa uporablja poimenovanje Romi/Sinti za vse skupine zaradi različnega pojmovanja v posameznih državah.

³¹ Omenjena dokumenta predstavljata bistven premik v odnosu do dosedanjih dokumentov, ki so državam nalagali, naj pravice manjšin le tolerirajo (negativno varstvo) in obravnavata pozitivne ukrepe za varstvo manjšin in njenih pripadnikov in za varstvo regionalnih ali manjšinskih jezikov (glej Klopčič 1993: 92). Oba instrumenta tvorita podlago za 'evropski standard manjšinskega varstva', ki je osnova za nadaljnje notranje urejanje varstva kulturne raznolikosti in kulturne dediščine tudi na politično institucionalni in zakonodajni ravni posameznih držav. Oba instrumenta izražata razumevanje vseevropskega pomena manjšinskega varstva in kulturne raznolikosti kot bogastva Evrope, v katerem se povezuje politični pomen varstva manjšin ter pomen kulturne in jezikovne raznolikosti kot posebne vrednote v Evropi. Značilnost tega pristopa so nove dimenzije manjšinskega varstva, v katerem se družbena kohezivnost in toleranca na eni strani ter razvoj možnosti za ohranjanje narodnostne, etnične, kulturne, jezikovne in verske identitete vseh narodnih ali etničnih skupnosti na drugi strani, ne izključujeta, temveč dopolnjujeta.

³² Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin je prvi pravno zavezujoč multilateralni mednarodnopravni instrument, ki se v celoti ukvarja z varstvom manjšin in je po svoji naravi univerzalen in ni omejen samo na eno ali nekaj držav. Okvirna konvencija pomeni korak naprej v mednarodnopravnem varstvu človekovih pravic in narodnih manjšin, saj povzema načela o mednarodnopravni naravi varstva narodnih manjšin, o prepovedi

Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin ne vsebuje definicije pojma narodne manjšine, zato lahko vsaka država določi, da bo pri izvajanju načel v notranji zakonodaji upoštevala tudi Rome kot manjšino. Deklaracije držav ob ratifikaciji Okvirne konvencije do sedaj niso izključile te možnosti, nekatere deklaracije pa izrecno omenjajo Rome kot narodno manjšino.

Slovenija je Okvirno konvencijo za zaščito narodnih manjšin podpisala 1. februarja 1995, ratificirala 23. marca 1998 in za Slovenijo je začela veljati 1. julija 1998. Ob deponiranju ratifikacijske listine je Slovenija v posebni deklaraciji navedla, da v skladu z Ustavo in notranjo zakonodajo Republike Slovenije kot narodni manjšini priznava avtohtono madžarsko in italijansko narodno manjšino ter da bodo v skladu z Ustavo in notranjo zakonodajo Republike Slovenije določila Okvirne konvencije uporabljena tudi za pripadnike romske skupnosti, ki živijo v Sloveniji (Komac 2002: 108).

Evropska listina je izjemnega pomena za romsko skupnost, saj je v njej predvidena zaščita tudi neteritorialnih jezikov kot je romski jezik. Vsaka država članica Sveta Evrope lahko v deklaraciji ob ratifikaciji Evropske listine določi, da se določbe nanašajo tudi na romski jezik.

Slovenija je Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih podpisala 3. julija 1997, ratificirala 19. julija 2000 in za Slovenijo je začela veljati 1. januarja 2001. Ob deponiranju ratifikacijske listine je Slovenija sporočila Generalnemu sekretarju Sveta Evrope, da sta na ozemlju Republike Slovenije regionalna ali manjšinska jezika italijanski in madžarski jezik ter da bodo določbe od prvega do četrtega odstavka 7. člena smiselno uporabljene tudi za romski jezik (Komac 2002: 109). V tem členu so opredeljeni cilji in načela, na katerih temeljijo

ukrepov nasilne asimilacije, pomenu participacije pripadnikov narodnih manjšin in pomenu prepoznanja nujnosti posebnih ukrepov za ohranjanje identitete. Pogodbenice te konvencije se zavezujejo, da bodo uveljavljale popolno in dejansko enakopravnost pripadnikov manjšin na vseh področjih gospodarskega, družbenega, političnega in kulturnega življenja in hkrati ustvarjale razmere, ki jim bodo omogočale izražati, ohranяти in razvijati svojo kulturo in identiteto. Okvirna konvencija je bila sprejeta leta 1994, odprta za podpis 1. februarja 1995 in je stopila v veljavo 1. februarja 1998.

³³ Gre za prvi obvezujoč mednarodni dokument, ki se v celoti ukvarja z enim od področij varstva manjšinskih pravic. Po svoji zasnovi Evropska listina zajema različne možnosti za uveljavljanje manjšinskih ali regionalnih jezikov v družbenem življenju, zato lahko njeno vsebino štejemo tudi kot odraz doslej uveljavljene prakse v posameznih državah. Pristop v Evropski listini izhaja iz potrebe po varstvu ogroženih regionalnih ali manjšinskih jezikov in ne iz potrebe po varstvu posameznikov ali skupin, ki te jezike uporabljajo, tako da ne uvaja individualnih ne kolektivnih pravic pripadnikov manjšin. Samo izvajanje pa prav gotovo vpliva tudi na izboljšanje položaja posameznikov pripadnikov manjšin, kakor tudi celih skupin. Evropska listina določa precej bolj konkretne obveze za države pogodbenice kot Okvirna konvencija. Čeprav dopušča državam precejšnjo svobodo pri izbiri njihovih obveznosti, pa vseeno postavlja temeljne standarde na področju zaščite regionalnih ali manjšinskih jezikov ter zahteva njihovo spoštovanje in uveljavljanje. Evropska listina je bila sprejeta 22. julija 1992, odprta za podpis 5. novembra 1992 in je stopila v veljavo 1. marca 1998.

politika, zakonodaja in praksa pogodbenic v zvezi z regionalnimi ali manjšinskimi jeziki na ozemljih, na katerih se ti jeziki uporabljajo.

Priporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope z naslovom Romi v Evropi³⁴ predstavlja enega najpomembnejših dokumentov Sveta Evrope, ki obravnavajo izboljšanje položaja Romov v Evropi. Priporočilo v 2. členu ugotavlja, da je »za Rome rezervirano posebno mesto med manjšinami, ker živijo raztreseni po celi Evropi in nimajo svoje države. So prava evropska manjšina, vendar ne spadajo v definicijo narodnih ali jezikovnih manjšin«. Priporočilo označuje Rome kot neteritorialno manjšino, ki potrebuje posebno zaščito. Priporočilo v 3. členu poudarja, da »Romi prispevajo h kulturni raznovrstnosti v Evropi in vse pogosteje se pojavlja izbruh rasnega in kulturnega sovraštva, zato so napeti odnosi med skupnostmi privedli do obžalovanja vrednega položaja, v katerem živi večina Romov danes«. V priporočilu Parlamentarne skupščine 1557³⁵ iz leta 2002 o pravnem položaju Romov v Evropi je izpostavljeno tudi vprašanje položaja Romov v Evropi kot skupine in pravno varstvo manjšinskih pravic. Po mnenju Parlamentarne skupščine morajo države Romom poleg vseh individualnih pravic zagotoviti tudi kolektivne pravice kot skupinam: narodnim ali etničnim manjšinam.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja sta bili v okviru Sveta Evrope ustanovljeni dve posebni instituciji za vprašanja Romov/Ciganov na podlagi predpostavke, da živijo v večini držav članic Sveta Evrope ter da se s podobnimi težavami srečujejo na celotnem kontinentu. Leta 1994 je generalni sekretar Sveta Evrope imenoval Koordinatorja dejavnosti za Rome/Cigane³⁶ v Svetu Evrope za usklajevanje različnih dejavnosti za Rome/Cigane, ki potekajo v Svetu Evrope ter za oblikovanje in razvoj povezav z drugimi mednarodnimi organizacijami, predvsem z Evropsko unijo in Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi, nevladnimi organizacijami in s predstavniki Romov/Ciganov. Septembra 1995 je Odbor ministrov oblikoval Odbor strokovnjakov za Rome/Cigane in potujoče skupine (MG-

³⁴ Priporočilo 1203 (1993) o Romih v Evropi - *Recommendation 1203 (1993) on Gypsies in Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 2. februarja 1993. Priporočilo dostopno na <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1203.htm> (21. 01. 2005).

³⁵ Priporočilo 1557 (2002) o pravnem položaju Romov v Evropi - *Recommendation 1557 (2002) The legal situation of Roma in Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 25. aprila 2002. Priporočilo dostopno na <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta02/EREC1557.htm> (21. 01. 2005).

³⁶ Koordinator dejavnosti za Rome/Cigane - *Coordinator for Roma and Travellers issues*, imenoval ga je generalni sekretar Sveta Evrope leta 1994, http://www.coe.int/T/E/Social_cohesion/Roma_Travellers/ (21. 01. 2005).

S-ROM),³⁷ ki predstavlja prvo trajno ustanovljeno telo v Svetu Evrope za nadzor položaja Romov/Ciganov v Evropi. Sestavljajo ga stalni in nestalni člani, ki jih predlagajo države članice, vključno z nekaterimi romskimi predstavniki. Odboru ministrov svetuje glede vprašanj, ki se nanašajo na Rome/Cigane in potujoče skupine. MG-S-ROM je pripravil tudi podlago za Priporočilo Odbora ministrov (2000) 4 o izobraževanju otrok Romov/Ciganov v Evropi³⁸ in za Priporočilo Odbora ministrov (2001) 17 o izboljšanju ekonomskega in zaposlitvenega položaja Romov/Ciganov in potujočih skupin v Evropi.³⁹

Posebne probleme preseljevanja, razseljevanja in migracij Romov v evropskem prostoru obravnava Evropski odbor za migracije (CDMG),⁴⁰ ki je leta 1995 predstavil svoje poročilo Položaj Ciganov (Romov in Sintov) v Evropi, v katerem so zajete temeljne značilnosti položaja Romov v Vzhodni in Zahodni Evropi in predstavljeni predlogi za izboljšanje njihovega položaja. Poročilo ugotavlja, da je pri oblikovanju vladne politike do Romov potrebno vključiti tudi predstavnike Romov v vsaki posamezni državi (Thornberry in Estébanez 2004: 176).

Rome obravnava tudi Kongres lokalnih in regionalnih oblasti Evrope (CLRAE),⁴¹ ki je v Resoluciji 249 'Romi v Evropi'⁴² iz leta 1993 pozval lokalne in regionalne organe, naj sprejmejo potrebne ukrepe kot del splošne strategije za lajšanje vključevanja Romov v lokalne skupnosti na področjih nastanitve, izobraževanja, zdravstva ter izražanja in razvijanja njihove kulture in identitete in pri tem spodbujajo tudi sodelovanje Romov. Kongres je za izboljšanje položaja Romov razvil tudi 'mrežo mest', ki povezuje Rome v različnih občinah in katerega

³⁷ Odbor strokovnjakov za Rome/Cigane in potujoče skupine – *The Specialist Group on Roma, Gypsies and Travellers*, oblikoval ga je Odbor ministrov Sveta Evrope leta 1995, http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/MGSROM/ (21. 01. 2005).

³⁸ Priporočilo Odbora ministrov (2000) 4 o izobraževanju otrok Romov/Ciganov v Evropi - *Recommendation (2000) 4 of the Committee of Ministers to member states on the education of Roma/Gypsies children in Europe*, sprejel ga je Odbor ministrov Sveta Evrope, 3. februarja 2000. Priporočilo dostopno na [http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/Archives/Recommendations/20000203_Misc_R\(2000\)4_Rec_educ.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/Archives/Recommendations/20000203_Misc_R(2000)4_Rec_educ.asp#TopOfPage) (21. 01. 2005).

³⁹ Priporočilo (2001) 17 o izboljšanju ekonomskega in zaposlitvenega položaja Romov/Ciganov in potujočih skupin v Evropi - *Recommendation (2001) 17 on improving the economic and employment situation of Roma/Gypsies and Travellers in Europe*, sprejel ga je Odbor ministrov Sveta Evrope, 27. novembra 2001. Priporočilo dostopno na [http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/Archives/Recommendations/20020303_Misc_R\(2001\)17_Rec_Emp.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/Archives/Recommendations/20020303_Misc_R(2001)17_Rec_Emp.asp#TopOfPage) (21. 01. 2005).

⁴⁰ CDMG (*European Committee on Migration*).

⁴¹ CLRAE (*Congress of Local and Regional Authorities of Europe*).

⁴² Resolucija 249 (1993) o Romih v Evropi: vloga in odgovornost lokalnih oblasti - *Resolution 249 (1993) on Gypsies in Europe: the Role and Responsibility of Local Authorities*, sprejel ga je Kongres lokalnih in regionalnih oblasti Evrope, marca 1993. Resolucija dostopna na <http://www.legislationline.org/view.php?document=55424&ref=true> (21. 01. 2005).

cilj je bolje zaščititi Rome v mestih držav članic Sveta Evrope. Mreža spodbuja krepitev odnosov med lokalnimi in regionalnimi oblastmi in romskimi skupnostmi (Thornberry in Estébanez 2004: 179-80).

S položajem Romov se ukvarja tudi Evropska komisija za boj proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI),⁴³ saj so prav Romi zelo pogosto žrtve rasizma in netolerance. Priporočilo ECRI številka 3 iz leta 1998 z naslovom Boj proti rasizmu in netoleranci do Romov⁴⁴ navaja, da Romi po vsej Evropi trpijo zaradi zakoreninjenih predsodkov in so žrtve rasizma, ki je v družbi globoko zasidran, ter diskriminacije na mnogih področjih družbenega in ekonomskega življenja.

S konkretnimi ukrepi in obravnavo možnih načinov za pomoč Romom v Evropi se ukvarjajo številni projekti, med njimi tudi projekt odbora za kulturno sodelovanje Sveta Evrope 'Demokracija, manjšine in človekove pravice', ki temelji na medkulturni vzgoji in izobraževanju. Znotraj tega projekta so nekatere države že predstavile konkretne oblike reševanja romskega vprašanja: pospešujejo učenje romskega jezika in spodbujajo njegovo standardizacijo (Thornberry in Estébanez 2004: 182).

4. 3. Varstvo romske skupnosti v okviru Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi

Med dokumenti Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) Rome kot skupino prvič izrecno omenja 40. člen v III. poglavju Sklepnega dokumenta Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE) iz Kopenhavna leta 1990, ki pravi:⁴⁵

Sodelujoče države jasno in nedvoumno obsojajo totalitarizem, rasno in etnično sovraštvo, antisemitizem, ksenofobijo in diskriminacijo zoper kogarkoli kot tudi zatiranje na verski in ideološki osnovi. V tem kontekstu, sodelujoče države prepoznava poseben problem

⁴³ ECRI (*European Commission against Racism and Intolerance*).

⁴⁴ Priporočilo ECRI številka 3: Boj proti rasizmu in netoleranci do Romov - *ECRI general policy recommendation N° 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies*. Priporočilo je sprejela ECRI 6. marca 1998, [http://www.coe.int/T/E/social%5FCohesion/Roma%5FTravellers/Archives/Recommendations/19980308_Misc_CRI\(98\)29rev_Recommendation_Nr3.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/social%5FCohesion/Roma%5FTravellers/Archives/Recommendations/19980308_Misc_CRI(98)29rev_Recommendation_Nr3.asp#TopOfPage) (21. 01. 2005).

⁴⁵ Dokument kopenhavnškega srečanja Konference o človekovi dimenziji KVSE - *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human dimension of the CSCE*, sprejet na srečanju Konference o človekovi dimenziji v Kopenhavnu, 29. junija 1990. Dokument dostopen na <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/hd/cope90e.htm> (15. 01. 2005).

Romov (Ciganov). Izražajo čvrsto odločenost, da okrepijo napore za odpravo teh fenomenov, v katerikoli obliki in kjerkoli.

Največji dosežek OVSE na področju manjšinske problematike je oblikovanje institucije Visokega komisarja za narodne manjšine,⁴⁶ ki se ukvarja tudi s položajem Romov v Evropi. V letu 2000 je predstavil Poročilo o položaju Romov in Sintov na območju držav OVSE,⁴⁷ katerega namen je prispevati k izboljšanju dejanskega položaja Romov in utrjevati sožitje med Romi in ne - Romi. V poročilu Visoki komisar uvodoma ugotavlja, da medtem ko lahko opazujemo napredek in izboljšanje položaja mnogih manjšinskih skupnosti, Romi na splošno tudi v sodobnih procesih ostajajo izven dosega progresivnih sprememb. Najpomembnejša področja, kjer je potrebna dejavnost, ki prispeva k izboljšanju položaja Romov in Sintov, so:

odprava predsodkov in rasnega nasilja, izboljšanje možnosti za dostop do izobraževanja in za kvaliteto izobraževanja, izboljšanje splošnih življenjskih pogojev, še posebej bivalnih razmer in zdravstvenega varstva ter povečana participacija Romov in Sintov v javnem življenju, posebej glede zahtev, ki se nanašajo na njihov položaj.⁴⁸

Čeprav poročilo ne omenja posebej razmer v Sloveniji, pa so navedena področja prav gotovo relevantna tudi za izboljšanje položaja romske skupnosti v Sloveniji.

V okviru Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi deluje tudi posebna kontaktna točka za Rome in Sinte (CPRSI)⁴⁹ v okviru Urada za demokratične institucije v Varšavi (ODIHR),⁵⁰ ki deluje na področju zagotavljanja strpnosti in nediskriminacije. Tako kontaktna točka za Rome in Sinte kot tudi Visoki komisar za narodne manjšine sta tesno povezana s podobnimi institucijami Sveta Evrope, kot sta Odbor strokovnjakov za Rome/Cigane in potujoče skupine ter Koordinator dejavnosti za Rome/Cigane.

⁴⁶ Institucija Visokega komisarja za narodne manjšine - *High Commissioner on National Minorities*, je bila ustanovljena na srečanju OVSE v Helsinkih leta 1992. Njegova naloga je, da z zgodnjim opozarjanjem in zgodnjo akcijo prepreči, da bi se situacije, ki zadevajo narodne manjšine, razvile v konflikte na območju OVSE, ki bi ogrozili mir, stabilnost ali odnose med državami članicami. Dostopno na <http://www.osce.org/hcnm/> (15. 01. 2005).

⁴⁷ Poročilo Visokega komisarja za narodne manjšine o položaju Romov in Sintov na območju držav OVSE - *Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE Area*, predstavljen leta 2000. Poročilo dostopno na http://www.osce.org/documents/hcnm/2000/03/241_en.pdf (15. 01. 2005).

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ CPRSI (*Contact Point for Roma and Sinti Issues*). Države članice OVSE so se odločile določiti kontaktno točko za Rome in Sinte znotraj ODIHR na srečanju v Budimpešti leta 1994. Dostopno na <http://www.osce.org/odihr/cprsi/> (15. 01. 2005).

⁵⁰ ODIHR (*Office for Democratic Institutions and Human Rights*).

Svet ministrov OVSE je leta 2003 v Maastrichtu sprejel Akcijski načrt za Rome in Sinte,⁵¹ ki je namenjen odpravi diskriminacije in zagotavljanju enakopravne vloge Romov v družbi. Zajema različna področja življenja Romov: njihov pravni položaj, ravnanje policije v odnosu do Romov, poročanje medijev, bivalne razmere, nezaposlenost, dostop do zdravstvenega varstva, izobrazbe in participacijo v javnem in političnem življenju. Akcijski načrt zavezuje države k čimprejšnjemu ukrepanju za izboljšanje razmer, v katerih Romi živijo. V skladu z Akcijskim načrtom bo ODIHR posameznim državam pomagal pri sprejemanju in razvoju antidiskriminacijske zakonodaje in ustanavljanju posebnih institucij za odpravo diskriminacije, pri zbiranju podatkov in razvoju strategij do Romov.

4. 4. Varstvo romske skupnosti v okviru Evropske unije

»Evropska unija nima lastnih standardov za zaščito manjšin, z izjemo nekaterih splošnih stališč, ki pa se nanašajo samo na države kandidatke«⁵² (Brezigar 2003: 230). V zadnjih letih je bil položaj Romov v Evropi deležen posebne pozornosti. Kriteriji Evropskega sveta iz Kopenhavna iz leta 1993, ki določajo temeljne pogoje za članstvo v Evropsko unijo (EU), vključujejo človekove pravice ter spoštovanje in varstvo manjšin kot načelo, ki ga mora spoštovati vsaka država, ki se želi pridružiti EU. Od držav kandidatk so zahtevali izpolnjevanje višjih standardov kot jih 'terjajo' od zahodnih držav. Države Vzhodne in Jugovzhodne Evrope, ki so maja 2004 postale članice EU, bi morale sprejeti posebne programe za integracijo in izboljšanje položaja Romov, saj je bila to tudi ena izmed zahtev mednarodne skupnosti v postopkih preverjanja ravni uresničevanja človekovih pravic. V teh zahtevah so bili mednarodni forumi bolj določni v odnosu do držav kandidatk za članstvo v EU, kjer so pričakovali, da bodo države s posebnimi programi in ukrepi same delovale v smeri izboljšanja položaja Romov in odpravi kršitev človekovih pravic. V odnosu do zahodnih držav pa vlogo zaščitnikov interesov romske skupnosti v primeru očitnih kršitev človekovih pravic, diskriminacije in rasnega nasilja prevzemajo nevladne organizacije in romska združenja. »Tako pogoji, določeni v Kopenhavnu, zajemajo spoštovanje in zaščito manjšin ter vključujejo zaščito pred diskriminacijo⁵³ in manjšinske pravice⁵⁴« (Zaščita

⁵¹ Akcijski načrt za izboljšanje položaja Romov in Sintov znotraj OVSE območja - *Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area*, sprejel ga je Svet ministrov OVSE, 27. novembra 2003, http://www.osce.org/documents/odihr/2003/11/1562_en.pdf (15. 01. 2005).

⁵² Države, ki so se pridružile EU maja 2004: Ciper, Češka republika, Estonija, Madžarska, Latvija, Litva, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija.

⁵³ Antidiskriminacijski ukrepi zagotavljajo enak položaj, ne glede na izvor.

manjšin v procesu pridruževanja EU 2001: 12). Antidiskriminacijske norme so oblikovane v Direktivi o rasni enakopravnosti,⁵⁵ ki predstavlja prepoved diskriminacije na podlagi rase ali etnične pripadnosti. Omenjena direktiva vsebuje natančno in obsežno opredelitev diskriminacije, kar je nujno za operacionalizacijo protidiskriminacijske zakonodaje.

Evropska ustavna pogodba, ki naj bi nadomestila vse dosedanje pogodbe v povezavi z EU, vsebuje tudi Listino EU o temeljnih človekovih pravicah,⁵⁶ ki med drugim prepoveduje diskriminacijo na osnovi rase, barve kože, etničnega ali družbenega izvora, jezika, veroizpovedi in pripadnosti narodni manjšini, unija pa mora ob tem spoštovati kulturno, versko in jezikovno raznolikost.

Poročila Evropske komisije z izrazom 'manjšinske pravice' tako zajemajo oba vidika zaščite manjšin. Evropska komisija posebej poudarja problem diskriminacije Romov, ki se srečujejo s težkimi problemi sistemskega izključevanja iz družb, v katerih živijo. Komisija je opozorila na problem diskriminacije Romov na področju izobraževanja, zaposlovanja, zdravstvenih storitev in bivalnih razmer (Zaščita manjšin v procesu pridruževanja EU 2001: 27-36).

Položaj Romov v EU spremlja Evropski nadzorni center za rasizem in ksenofobijo (EUMC),⁵⁷ ki posreduje informacije o rasizmu in ksenofobiji ter svetuje o konkretnih dejanjih v boju

⁵⁴ Zaščita pravic manjšin omogoča posameznikom in skupnostim ohranjanje njihove raznolikosti, da bi se izognili prisilni asimilaciji v večinsko kulturo.

⁵⁵ Direktiva sveta 2000/43/EC - *Council Directive 2000/43/EC*, ki jo je sprejel Svet EU 29. junija 2000, vsebuje jasne in obsežne zahteve glede vprašanja diskriminacije na različnih področjih v pristojnosti Evropske unije, med drugim na področju zaposlovanja, socialne zaščite, vključno s socialno varnostjo in zdravstvenim varstvom, izobraževanja, dostopa do dobrin in javnih storitev ter dostopa do stanovanj. Direktiva izrecno prepoveduje neposredno ali posredno diskriminacijo tako državnih organov kakor tudi državljanov na podlagi rase ali etnične pripadnosti. Njene določbe so morale biti prenesene v nacionalno zakonodajo vseh članic EU do julija 2003, za nove države članice pa je bil rok za uskladitev maj 2004, vendar še nobena izmed držav kandidatki ni uvedla antidiskriminacijske zakonodaje, ki bi vsebovala vsa navodila direktive o rasni enakopravnosti. Direktiva dostopna na http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2002/jan/2000-43_en.pdf (07. 02. 2005).

⁵⁶ Listino EU o temeljnih človekovih pravicah (2000/C 364/01) - *The Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01)* so v Nici 7. decembra 2000 slavnostno razglasili Evropski parlament, Svet EU in Evropska komisija. Listina se začne s preambulo, v kateri je povzeto njeno bistvo ter navaja vrednote in načela, zaradi katerih je bila ustvarjena in na katerih temelji proces združevanja Evrope. Šest poglavij Listine se nanaša na dostojanstvo, svoboščine, enakost, solidarnost, državljanske pravice in pravosodje, sedmo poglavje pa je posvečeno splošnim določbam o razlagi in uporabi Listine, o pravicah, ki jih zagotavlja ter o ravni zaščite ter prepovedi zlorabe pravic in svoboščin. Listina o temeljnih pravicah EU ni pravno zavezujoč dokument. Po zaključku vseh ratifikacijskih postopkov Ustavne pogodbe v državah članicah bo postala tudi Listina o temeljnih pravicah EU pravno zavezujoč dokument, na katerega se bodo lahko sklicevali državljani EU pred Evropskim sodiščem. Listina o temeljnih pravicah EU dostopna na [http://www2.gov.si/svez/svez-web.NSF/0/43EBFC2376F40E56C1256C6F003A4215/\\$file/32000Y1218\(01\).doc](http://www2.gov.si/svez/svez-web.NSF/0/43EBFC2376F40E56C1256C6F003A4215/$file/32000Y1218(01).doc) (07. 02. 2005).

⁵⁷ EUMC (*European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*) je agencija, ki deluje v okviru EU, ustanovljena z uredbo Sveta (EC) 1035/97, 2. junija 1997 in dopolnjena z uredbo (EC) 1652/2003, 18. junija

proti takšnim pojavom. EUMC v svojem poročilu za leto 2003/04 ugotavlja, da Romi spadajo med najbolj ranljive skupine, ki se soočajo z rasizmom, ksenofobijo, diskriminacijo v izobraževanju in marginalizacijo v družbi.⁵⁸

Od leta 1993 v Bruslju deluje tudi evropski informacijski urad za Rome (ERIO),⁵⁹ katerega cilj je uresničevanje legitimnih pravic romskih skupnosti v Evropi. Naloga ERIO je med drugim zbiranje podatkov o človekovih, političnih, ekonomskih in socialnih pravicah Romov v državah EU ter pridruženih članicah, ki jih nato predajo evropskim institucijam, kot sta Evropska komisija in Evropski parlament, pa tudi drugim mednarodnim organizacijam. ERIO se še posebej osredotoča na uveljavljanje direktive o rasni enakosti in na vse tiste vidike, ki so ključnega pomena za izboljšanje vsakodnevnega življenja Romov v Evropi. Urad naj bi prav tako deloval kot povezava med romskimi organizacijami in mednarodnimi organizacijami, kot so Svet Evrope, OVSE in nevladne organizacije.

Evropska komisija je največji mednarodni donator pomoči za izboljšanje položaja Romov v Evropi. V preteklosti je financirala projekte v državah kandidatkah⁶⁰ v okviru programov Phare, Lien in Access, v državah članicah pa predvsem v okviru Evropskega socialnega sklada in Pobude skupnosti Equal. Pomoč Romom je financirana tudi preko ostalih programov skupnosti kot so Socrates, Youth for Europe in akcijskega programa skupnosti za boj zoper diskriminacijo.⁶¹ Evropska komisija je v Sloveniji financirala programe za spodbujanje integracije in enakih možnosti za romsko skupnost v Sloveniji (glej Fouéré 2003: 22-3).

2003. Center ima sedež na Dunaju in deluje od leta 1998 naprej. Dostopno na http://eumc.eu.int/eumc/index.php?fuseaction=content.dsp_cat_content&catid=2 (07. 02. 2005).

⁵⁸ Poročilo EUMC za leto 2003/2004: Rasizem in ksenofobija v državah članicah EU – *Annual Report 2003/2004: Racism and Xenophobia in the EU Member States*, dostopno na <http://eumc.eu.int/eumc/material/pub/ar03/AR0304p2-EN.pdf> (07. 02. 2005).

⁵⁹ ERIO (*European Roma Information Office*), ustanovljen leta 1993 in deluje v Bruslju. Dostopno na <http://www.erionet.org/Home.html> (07. 02. 2005).

⁶⁰ Romski projekti na Poljskem, Madžarskem, Češkem, Slovaškem, v Bolgariji, Romuniji in Sloveniji.

⁶¹ Pomoč EU romskim skupnostim v Srednji in Vzhodni Evropi - *European Union support for Roma communities in Central and Eastern Europe*. Dostopno na http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/brochure_roma_oct2003_en.pdf (07. 02. 2005).

5. ROMSKA SKUPNOST V SLOVENIJI

5. 1. Zgodovinsko ozadje

Nenehna preseljevanja so Rome pripeljala vse do Slovenije, ter nam s tem omogočila spoznati njih in njihovo kulturo. O prihodu v Slovenijo vemo zelo malo, največ iz arhivskih virov. Prve omembe segajo v leto 1387, ko je škofijska sodna kronika iz Zagreba omenjala Cigana iz Ljubljane (Štrukelj 2004: 25). To pomeni, da so bili Cigani v Sloveniji navzoči že v 14. stoletju. Od 17. stoletja dalje so pogosti zapisi o njih v cerkvenih matičnih knjigah. Znan je tudi primer justifikacije cigana Simona Helda v Novem mestu konec 19. stoletja, ki je za grozovit zločin plačal z življenjem. Krivda nevarnega in krvoločnega hudodelca je bila zaznamovana s pripadnostjo ciganskemu ljudstvu. Izrazita nenaklonjenost do nadležnih ciganov je bila stalna spremljevalka Heldovega zločina in kazni, »justifikacija pa naj bi služila celo kot primer ciganski drhali, ki je z ropom in krajo ustrahovala ubogega kmeta« (Studen 2002: 38).

Največ Romov je v Slovenijo prihajalo postopoma s prvim valom iz severovzhodne smeri. Druga večja skupina je prišla z jugovzhodne smeri. Romi so se v Sloveniji zadrževali v pokrajinah, ki so blizu pokrajin in držav s številnejšim romskim prebivalstvom. Sprva nomadsko prebivalstvo, ki je svoja bivališča pogosto menjavalo, velikokrat tudi zaradi preganjanj organov oblasti, se je nazadnje ustalilo na treh geografskih območjih. Tako so v Sloveniji nastala tri področja naselitve, z Romi iz treh rodov, s svojimi romskimi narečji in z etničnimi značilnostmi (Štrukelj 2004: 25).

Glede na regije poselitve razlikujemo slovenske Rome na (Štrukelj 2004: 26-51):

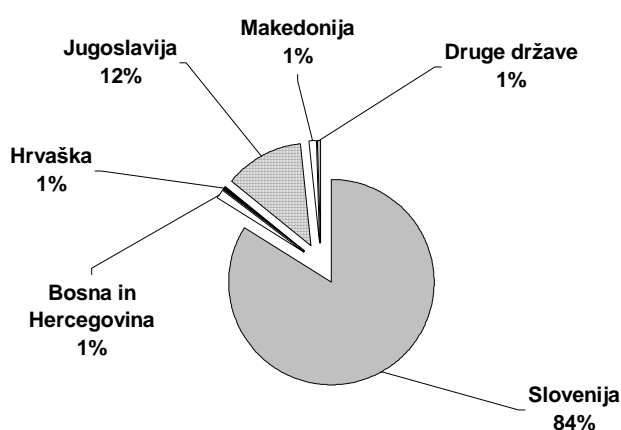
- **PREKMURSKE ali MADŽARSKE ROME**, ki živijo na področju Prekmurja, kamor so se naselili iz različnih držav. Največ Romov v osrednjem Prekmurju prihaja iz Madžarske, iz Zalske in Železne županije. V času Marije Terezije se je ob severni meji naselilo veliko gradiščanskih Romov in Sintov iz Avstrije. Tretjo skupino, tako imenovane hrvaške Rome, najdemo v Lendavi. Zanje je značilna selitev iz kraja v kraj in do nedavnega tudi bivanje v šotorih. Prekmurski Romi v večini govorijo romski jezik, razen skupine v okolici Dobrovnika, ki govori madžarsko. Kljub raznolikosti

skupin so obstajali splošni medsebojni stiki, še posebno v 19. stoletju. Najpogostejši priimki Romov v Prekmurju so: Turba, Farkas, Horvat, Nagy, Sarkoezi, Cener.

- **DOLENJSKE ali HRVAŠKE ROME**, ki živijo na področjih Bele krajine, Kočevja, Krške doline in okolice Novega mesta. Ta skupina Romov naj bi pripadala turški skupini Goptov, ki so potovali do Gornjega Pokuplja in iz Hrvaške naprej v Slovenijo. Druga skupina tega plemena je odšla proti Baranji in Bački. Njihov jezik izumira, predstavlja pa arhaično narečje ciganskega jezika. Zanje je značilno stalno premikanje po vaseh in gozdovih ter ob Krki navzgor. Najštevilnejši priimki družin dolenjskih Romov so Brajdič, manj pogostejši so že Jurkovič in Hudorovac.
- **GORENJSKE ali NEMŠKE ROME**, ki jih predstavlja majhna skupina Rajhardov od Kranjske gore preko Jesenic, Bleda, Žirovnice, Radovljice, Brezja, Kamne gorice, Kroke do Kranja. Ta skupina nenehno potujočih godbenikov, kar je bil poklic tako moških kot žensk, pripada avstrijskim Sintom. Bilo je tudi nekaj družin kovačev in obrtnikov s stalnim bivališčem.

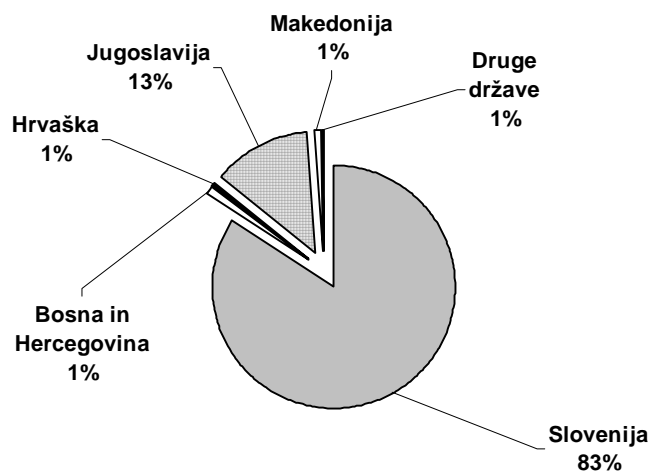
Poleg avtohtonega prebivalstva na omenjenih treh območjih Slovenije je v zadnjih treh desetletjih bil močan pritok romskih priseljencev v večja slovenska mesta, predvsem v Maribor in Ljubljano. Priseljevali so se iz južnih predelov bivših republik Jugoslavije, predvsem iz Kosova in Makedonije (glej grafikon 5. 1, 5. 2 in 5. 3).

Grafikon 5. 1: Prebivalci Republike Slovenije romske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

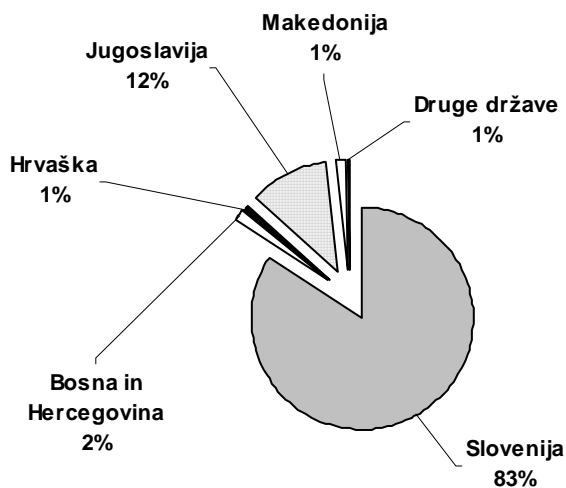
Vir: (2002) Statistični urad Republike Slovenije, popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, popis prebivalstva po narodni pripadnosti in državi prvega prebivališča, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=53 (15. 09. 2004).

Grafikon 5. 2: Romsko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

Vir: (2002) Statistični urad Republike Slovenije, popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, popis prebivalstva po narodni pripadnosti, državi prvega prebivališča in spolu, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=53 (15. 09. 2004).

Grafikon 5. 3: Romsko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

Vir: (2002) Statistični urad Republike Slovenije, popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, popis prebivalstva po narodni pripadnosti, državi prvega prebivališča in spolu, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=53 (15. 09. 2004).

5. 2. Romska kultura

Romska kulturna dediščina je zelo bogata. Romi so, v veliki meri, svojo kulturo tudi po prihodu v Evropo ohranili, čeprav so se selili iz kraja v kraj. Romska kulturna dediščina ni ohranjena v pisni obliki, kljub temu pa Romi uporabljajo svoj lasten jezik, saj ravno romski jezik predstavlja njihovo kulturo. »Če bodo romske skupnosti ohranjale svoj jezik, bo živela tudi njihova kultura« (Štrukelj 1999: 125). Potrebno je tudi poudariti, da je jezik tisto sredstvo, s katerim se neka kultura prenaša in širi med pripadnike neke družbe ali skupnosti. Poleg tega lahko jezik pojmujeemo ne samo kot pasivno sredstvo sporazumevanja in prenašanja kulture, ampak tudi kot aktiven element v dvosmernem razmerju jezik - kultura.

Romi in njihova kultura so vsepovsod doživljali diskriminacijo. Že v zgodovini je bilo Romom prepovedano uporabljati njihov jezik - temelj romske kulture. Danes pa Romi začenjajo ohranjati svojo bogato kulturno dediščino. Najpomembnejši element je ohranjanje in razvijanje jezika, ki bi ga bilo nujno potrebno opismeniti. Razvoj jezika in sploh njihove kulture v Sloveniji pa je bolj domena samoiniciative posameznikov, kot pa organizirano prizadevanje kakšne znanstvene oz. ustrezne družbene organizacije. Kljub temu pa se Romi zavedajo svoje identitete in pripadnosti, kar dokazujejo tudi z oblikovanjem raznih organizacij in društev.⁶² Romska društva se ukvarjajo predvsem z naslednjimi dejavnostmi: kulturno-prosvetno dejavnostjo, športno dejavnostjo, izdajateljsko (časopisi, revije, zborniki), organizirajo najrazličnejše proslave in romske večere. V okviru tovrstnih organizacij se ohranjajo številne dejavnosti, ki so značilne za romsko kulturo.

V ospredje lahko postavimo glasbo, ki jo romska populacija ohranja od 15. stoletja dalje. Romi so se uveljavili predvsem kot godbeniki, pevci in komponisti. Romska glasba daje vtis svobode in lahkotnosti. Pravi romski orkester vsebuje dve violini, čelo, bas, violo in cimbele. Še danes velikokrat slišimo govoriti, da je 'ciganom glasba v krvi'.

⁶² Organiziranost in delovanje Romov (lokalna romska društva) poteka v okviru Zveze Romov Slovenije. Romska društva, ki so vključena v Zvezo Romov Slovenije: RD Romano vozo - Velenje; RD Rom - Leskovec pri Krškem; RD Zeleno vejš Serdica - Rogašovci; RD Romano Pralipe - Maribor; RD Čapla Vanča vas - Tišina; MRD Romano Gav - Novo mesto; RD Pušča - Murska Sobota; RD Rjavo dombo - Puconci; RD Zeleno dombo - Bodonci; RD Amala - Ljubljana; RD Romani Union - Murska Sobota; RD Maj - Kočevje; RD Jagori - Črnomelj; RD Rom - Črnomelj; Društvo Roma - Semič; RD Metlika - Metlika; RD Kamenci - Črenšovci; RD Veverica na veji - Dobrovnik; RD Inter Dolič - Kuzma; RD Somnakuni čerhenja - Cankova; RD Romano Jilo - Lendava; RD Romano kham - Ljubljana; Kulturno RD Vešoro - Črnomelj. Zaenkrat je v Sloveniji 23 romskih društev (Evropa, Slovenija in Romi 2003: 305-12).

Za romsko kulturo je poleg glasbe značilen tudi ples, oba pa sta pomembni kulturni dejavnosti romskega ljudstva in se med seboj povezujeta ter imata izrazito magični značaj. V Sloveniji poskušajo številne folklorne skupine ohranjati in predstavljati romski ples.

V okviru romskih kulturnih društev, ki nastajajo v vedno večjem številu, se ohranja romska kultura preko romskih gledališč, v katerih uprizarjajo igre, ki prikazujejo tradicionalni romski način življenja, ki v določenih razvitejših krajih izumira. Zavest po ohranjanju in razvijanju romske kulture omogočajo tudi razni romski tabori; njihov namen je spoznavanje romske zgodovine, kulture, etnologije ter jezika.

Skozi celotno zgodovino tega nomadskega prebivalstva pa so se, s pomočjo ustnega izročila, ohranile številne romske pravljice in pesmi (romska poezija). Nekatere imajo še danes prvotno obliko, večina pa je prilagojenih načinu življenja v državah, kjer Romi prebivajo.

Med dejavnosti romske kulture bi lahko uvrstili tudi tipične romske poklice, saj so le-ti oblikovali romski način življenja in ohranjali nomadstvo. Romski poklici v Sloveniji so bili: kovači, izdelovalci svedrov, brusači, dežnikarji, mazači ilovnatih in cimpranih hiš, drobilci kamenja in prekupčevalci konj. Romi so se v večjem številu ukvarjali tudi z zdraviteljstvom in nabiranjem zdravilnih rastlin, poleg tega pa so se ukvarjali tudi z vedeževanjem, kar je v veliki meri prisotno še danes (Štrukelj 1999: 124-30).

5. 2. 1. Romski jezik

Romi, indijski nomadi, so postopno razvijali in oblikovali narečja v posameznih deželah. Romski jezik⁶³ je sprejemal tuje besede v lastni besedni zaklad na vseh potovanjih in v vseh časih. Tako so se izoblikovala številna romska narečja, ki so prisotna tudi v Sloveniji. Slovenski Romi govorijo tri različna narečja romskega jezika in se med sabo težko razumejo. Vzrok temu so tudi različne smeri naseljevanja, saj so se razlike izoblikovale že v tistem času.

Nomadsko skupino na Dolenjskem je jezikovno enotna. Dolenjski romski jezik uvrščamo v starejšo skupino jezikov, saj v njem zasledimo ohranjene jezikovne prvine, ki jih je mogoče najti tudi v izvirnem indijskem jeziku. Romski jezik se je ohranil pri vseh dolenjskih Romih,

⁶³ Romski jezik je znan tudi pod imenom 'romani čhib'.

le da se ni razvijal in izpolnjeval, poleg tega pa so nekatere besede že pozabili in sprejeli veliko izposojenk slovenskega jezika.

Veliko manj enotno je narečje prekmurskih Romov. Poleg madžarskega se pojavlja hrvaško v okolici Lendave in gradiščansko romsko narečje ob severni slovenski meji. Romi na Hodošu in v Dobrovniku govorijo madžarsko. Kljub temu, da je v prekmurskem romskem narečju veliko slovanskih izrazov, so Romi ohranili izraze za vsa števila v materinščini.

Narečje gorenjskih Romov sodi k nemški jezikovni skupini. Gorenjske romske družine so ohranile materni jezik, v katerem najdemo malo slovenskih izposojenk. Ohranile so tudi veliko izvirnih značilnosti in oblik, po katerih se močno ločijo od drugih romskih narečij v Sloveniji.

6. VARSTVO ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI

V Sloveniji je bil pri varstvu manjšin sprejet koncept 'pozitivne diskriminacije',⁶⁴ ki je vključen tako v ustavne akte kot tudi v protidiskriminacijsko zakonodajo. Poznamo tri sklope norm modela manjšinskega varstva, in sicer prvi sklop norm zagotavlja relativno celovito pravno varstvo zgodovinskih narodnih manjšin (italijanska in madžarska); drugi sklop zagotavlja selektivni obseg določb za varstvo romske skupnosti; tretji sklop pa zagotavlja rudimentalen model ohranjanja narodne identitete novodobnih narodnih skupnosti (Komac 2002: 107).

Ustava Republike Slovenije (RS) iz leta 1991, kot najvišji in temeljni dokument, ki ga je sprejela naša država z dejanjem osamosvojitve, zagotavlja poleg temeljnih človekovih pravic, ki pripadajo vsem državljanom Republike Slovenije, še posebne pravice italijanski in madžarski narodni manjšini ter posebno določilo za romsko skupnost. »Vendar Ustava, kar zadeva romsko skupnost, ne opredeljuje posebnih (temeljnih) pravic (tako kot jih opredeljuje pri avtohtonih narodnih manjšinah), temveč odkazuje na njihovo urejanje z zakonom, ki ga zakonodajalec do sedaj še ni sprejel« (Flander 2004: 237).

Romska skupnost v Republiki Sloveniji nima takšnega položaja narodne manjšine kot ga imata italijanska in madžarska narodna manjšina. Obe manjšinski narodni skupnosti (italijanska in madžarska) uživata na območjih, kjer avtohtono živita, pravice po 64. členu Ustave RS.⁶⁵ V primerjavi z narodnima manjšinama romska skupnost nima svojega matičnega naroda ali matične države, temveč je kot potomstvo nomadskega ljudstva, ki je iz Indije prodrlo v Evropo, razpršeno naseljena po skoraj celotnem ozemlju slovenske države. Gre za posebno etnično skupnost ali manjšino, ki ima posebne etnične značilnosti, kot so jezik, kultura, običaji in druge etnične posebnosti. Romska skupnost kot manjšinska skupnost lahko

⁶⁴ Osnovno vodilo je bilo, da zaščita ne sme biti nižja od zaščite, ki so jo imele etnične manjšine po Ustavi Socialistične republike Slovenije in z dodanimi amandmaji k tej ustavi, ter da se jo sprejema s soglasjem manjšin. Varstvo manjšin zajema tako individualne kot kolektivne pravice. Pozitiven koncept varstva manjšin opredeljuje tudi aktivno vlogo države, ki mora denarno in moralno podpirati uresničevanje teh pravic. Pravice manjšin se uresničujejo ne glede na število pripadnikov določene etnične skupnosti. Glej Jesih in drugi (1994: 18-20) in Žagar (1996:177-80).

⁶⁵ V slovenski ustavni ureditvi so uveljavljene naslednje (posebne) pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji: pravica do uporabe narodnih simbolov, ohranjanja narodne identitete, ustanavljanja organizacij, razvijanja gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter do razvijanja dejavnosti na področju založništva, pravica do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku, pravica do ohranjanja in razvijanja odnosov z matičnim narodom in državo itn. (glej 64. člen Ustave RS).

ohrani svoje etnične značilnosti le tako, da ji večinski narod zagotovi posebne pravice kot jih zagotavlja italijanski in madžarski narodni skupnosti.

Romska problematika se v Republiki Sloveniji ureja na državnem nivoju (Urad Vlade RS za narodnosti kot koordinator in nosilec nekaj originalnih pristojnosti, npr. financiranje krovne organizacije Romov in vsestranska pomoč pri organiziranju romske skupnosti in odpravljanju njihovih težav na vseh področjih), v okviru državnih organov in v okviru Komisije Vlade RS za zaščito romske etnične skupnosti, ki je sestavljena iz predstavnikov državnih organov, občin z večjim številom Romov in predstavnikov Zveze Romov Slovenije. Na lokalnem nivoju se z romsko problematiko spopadajo občine. Varuh človekovih pravic in nevladne organizacije pa opozarjajo na neugoden položaj romske skupnosti v Republiki Sloveniji.

6. 1. Pravni položaj romske skupnosti

V preteklosti pravni položaj Romov v Sloveniji ni bil posebej urejen. Šele z ustavnimi amandmaji je bila leta 1989 sprejeta določba, naj se pravni položaj Romov uredi z zakonom. S tem so bili postavljeni pravni temelji za zaščitne ukrepe, hkrati pa nakazano dejstvo, da Romov zaradi njihove specifičnosti ni mogoče enačiti s položajem italijanske in madžarske narodne skupnosti. Slovenija Rome kot etnično skupnost obravnava v svoji Ustavi in v področni zakonodaji. Romska skupnost zaenkrat v Sloveniji še nima temeljnega zakona, ki bi urejal njen položaj, status in organiziranost, kar bi olajšalo pravno normiranje v področni zakonodaji, kot je to urejeno za italijansko in madžarsko narodno skupnost. Zaenkrat je na normativni ravni romska skupnost omenjena le v devetih področnih zakonih.⁶⁶

6. 1. 1. Ustava Republike Slovenije

Pravna osnova za urejanje položaja romske skupnosti in zakonsko ureditev posebnih pravic Romov v Sloveniji je 65. člen Ustave RS, kjer je zapisano, da »položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon«. Iz te določbe je razvidno, da Ustava poudarja varovanje romske skupnosti kot kolektivnega subjekta. Gre torej za kolektivno varstvo, medtem ko Ustava za italijansko in madžarsko narodno skupnost izrecno predvideva

⁶⁶ Zakon o lokalni samoupravi (ZLS), Zakon o lokalnih volitvah (ZLV), Zakon o evidenci volilne pravice (ZEVP-1), Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI), Zakon o vrtcih (ZVrt), Zakon o osnovni šoli (Zosn), Zakon o medijih (Zmed), Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1), Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK).

tudi individualno varstvo.⁶⁷ »Določba 65. člena Ustave je uvrščena v poglavje o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah. To pa ne pomeni, da so posebne pravice, ki jih določajo posamezni zakoni, ustavne pravice. Gre za posebne pravice, določene z zakonskimi predpisi, temelj za njihovo izdajo pa predstavlja ustavna določba 65. člena« (Zakrajšek 2002: 632).

Čeprav je ta določba bolj pragmatična in se nanaša na izvedbeni zakon, pa je vseeno zelo pomembna, saj je prvič romska skupnost priznana kot etnična skupnost, drugič pa je zaščita zajamčena v ustavi sami, sledi sistematiki v II. Poglavju Ustave »človekove pravice in temeljne svoboščine«, in tretjič, 65. člen sledi 64. členu, ki natančno ureja posebne pravice avtohtone narodne skupnosti Italijanov in Madžarov. Tako je jasno, da zaščita Romov sledi sistematiki manjšinske zaščite v Sloveniji, ki sloni na pozitivni zasnovi (Polzer-Srienz 2002: 64).

Taka določba pooblašča zakonodajalca, da romski skupnosti poleg splošnih pravic, ki pripadajo vsakomur, zagotovi še posebne pravice. Gre za pozitivno diskriminacijo ali pozitivno varstvo in pomeni, da pri urejanju posebnega položaja in posebnih pravic romske skupnosti zakonodajalec ni omejen z načelom enakosti, ki mu pri urejanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin prepoveduje vsako diskriminacijo, ki bi temeljila na narodnosti, rasi ali drugih okoliščinah (Zakrajšek 2002: 630). Ustava je s tem postavila pravne temelje za posebne, zaščitne ukrepe za pomoč Romom, hkrati pa nakazala (primerjava s 64. členom), da položaja Romov zaradi njihove specifičnosti ni mogoče enačiti s položajem drugih narodnih manjšin v Sloveniji (ustavnopravno zavarovani italijanska in madžarska narodna skupnost). Njihov posebni status in pravice naj bi celovito uredil posebni, 'romski zakon', do izdaje oziroma sprejema le-tega pa ni prišlo, ker je prevladovalo stališče,⁶⁸ da naj se položaj in posebne pravice romske skupnosti urejajo z zakoni na posameznih področjih.

Ob taki parcialni ureditvi posebnih pravic romske skupnosti pa ostaja odprto vprašanje, ali je uresničen namen in pooblastilo ustavodajalca, da se z zakonom ne določijo le posebne pravice romske skupnosti (področna zakonodaja), temveč se določi tudi njen položaj in organiziranost (poseben zakon); pri tem mislimo na obseg določitve območja, kjer se te pravice priznavajo ter drugi pogoji, ki morajo biti ob priznanju posebnih pravic izpolnjeni (npr. avtohtonost⁶⁹) (Zakrajšek 2002: 631).

⁶⁷ Po 64. členu Ustave, ki se nanaša na posebne pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji, so te pravice zagotovljene tako narodnima skupnostima kot tudi njunim pripadnikom.

⁶⁸ Odbor Državnega zbora RS za notranjo politiko in zakonodajo je dne 12. 10. 1995 sprejel naslednji sklep: »Za ureditev vprašanj, ki so vitalnega pomena za ureditev položaja Romov v Republiki Sloveniji, zaenkrat ni potreben globalni zakon, temveč naj se uredi materija, ob upoštevanju enakopravnosti, v področni zakonodaji v skladu s predlogi Vlade Republike Slovenije z drugimi ukrepi«. Leta 1995 je Vlada RS zavzela stališče, da bi bilo zaščito romske etnične skupnosti smotrno urejati v področnih zakonih. Dostopno na http://www.gov.si/mzz/zunanja_poli/lovekove_prav/pripomb_vlade.doc (15. 09. 2004).

⁶⁹ Splošno priznani in uveljavljeni objektivni kriteriji, na podlagi katerih bi bilo mogoče opredeliti avtohtonost posameznih etničnih skupnosti v določenem okolju, ne obstajajo. Poleg tradicionalne naselitve se je uveljavil

Način ureditve položaja in posebnih pravic romske skupnosti odpira dilemo, ali te pravice urediti v posebnem, globalnem zakonu ali pa ureditev prepustiti področni zakonodaji.

Argument za ureditev pravic v posameznih zakonih je predvsem ta, da bi bile določbe bolj operativne in uporabne. Reševanje romske problematike je namreč proces in kot tak zahteva ureditev področij, kjer obstajajo potrebe po urejanju. 'Na silo' pisati nek globalni zakon, ki zaradi ohlapnosti v vsakdanjem življenju ne bi bil uporaben, je seveda slaba rešitev.

Po drugi strani pa bi globalni zakon vsekakor pripomogel k večji preglednosti in sistematičnosti ureditve, saj bi šlo za zaokrožen dokument, ki bi predvsem navzven kazal opredelitev Republike Slovenije do romskega vprašanja. Poleg tega izkušnje kažejo, da urejanje v področni zakonodaji lahko vodi k zmanjševanju pravic in sicer zato, ker je fokus vsakega področnega zakona samo področje, ki ga takšen zakon ureja (npr. šolstvo, kultura), zaščita manjšin pa ostaja v drugem planu. Drugače pa je v primeru urejanja pravic z globalnim zakonom, saj je le-ta usmerjen prav v pravice in položaj etnične manjšine oziroma skupnosti in je v prvi vrsti namenjen njihovi zaščiti, kar, vsaj teoretično, zagotavlja višjo stopnjo varstva pravic.

Poleg 65. člena Ustave RS, ki izrecno govori o Romih, se naslednja ustavna določba nahaja v 14. členu Ustave in določa, da so »v Sloveniji vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerikoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki«. V 61. členu Ustave (izražanje narodne pripadnosti) je zapisano, da »ima vsakdo pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu⁷⁰ ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo«. Nadalje je relevanten tudi 62. člen Ustave (pravica do uporabe svojega jezika in pisave), po katerem »ima vsakdo pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon«. ⁷¹ Ustava v 63. členu izrecno prepoveduje »vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti«.

časovni kriterij, po katerem se za avtohtone smatrajo tisti Romi, ki že najmanj dve do tri generacije živijo na določenem območju. Gre za trajno, zgodovinsko poseljene Rome. Glej Flander (2004: 237).

⁷⁰ Narod je tukaj mišljen kot etnična kategorija.

⁷¹ Za uporabo romskega jezika še ni bila sprejeta nobena izvedbena določba.

Glede na to, da se vse omenjene določbe nahajajo v poglavju o človekovih pravicah, jih je mogoče uveljaviti že na podlagi Ustave same in veljajo za vse prebivalce Republike Slovenije ne glede na njihovo narodnost ali državljanstvo.

6. 1. 2. Področna zakonodaja

Implementacija 65. člena Ustave RS se zaenkrat še vedno uveljavlja preko področne zakonodaje. Doslej je posebna zaščita romske skupnosti vgrajena v devet področnih zakonov. Pri primerjavi ureditve položaja romske skupnosti z ureditvijo, ki se nanaša na italijansko in madžarsko narodno skupnost, vidimo, da so Romi v neenakem položaju. Na romsko skupnost se nanaša le 9 zakonov, medtem ko zadeve drugih dveh manjšin vključuje kar 37 zakonov. Če so posebne pravice in položaj romske skupnosti zaenkrat urejene v posameznih zakonih, je nujno potrebno takšen način urejanja približati tistemu, ki se nanaša na italijansko in madžarsko narodno skupnost. Romi namreč nimajo urejenih pravic na mnogih oziroma večini področij.

6. 1. 2. 1. Zakonodaja s področja lokalne samouprave

Slovenija je ena izmed redkih evropskih držav, ki Rome vključuje v upravljanje javnih zadev na lokalni ravni ter tako uresničuje Okvirno konvencijo za zaščito narodnih manjšin.⁷² S sprejetjem Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o lokalni samoupravi,⁷³ Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o lokalnih volitvah⁷⁴ in Zakona o evidenci volilne pravice⁷⁵ je Republika Slovenija realizirala Resolucijo Kongresa lokalnih in regionalnih oblasti Evrope v delu (8. člen), kjer priporoča hitrejše vključevanje Romov v lokalne skupnosti. Romom je omogočena politična participacija na lokalni ravni, ki pomeni neposredno vključevanje Romov v urejanje javnih in družbenih zadev, predvsem pa reševanje problemov njihove socialne izključenosti, s katerimi se soočajo zlasti na področjih, ki zadevajo stanovanjsko-bivanjske razmere, nezaposlenost in zelo nizko izobrazbeno raven.

Pripadniki romske skupnosti imajo poleg splošne volilne pravice, ki jim pripada kot slovenskim državljanom, v dvajsetih občinah, kjer Romi živijo avtohtono, pri lokalnih

⁷² Okvirna konvencija v 15. členu poudarja potrebo po zagotavljanju pogojev za učinkovito sodelovanje pripadnikov narodnih manjšin na kulturnem, družbenem in gospodarskem življenju ter pri javnih zadevah, še zlasti pri tistih, ki jih neposredno zadevajo.

⁷³ Ur. l. RS, št. 51/2002.

⁷⁴ Ur. l. RS, št. 51/2002.

⁷⁵ Ur. l. RS, št. 52/2002.

volitvah še posebno volilno pravico, ki jim omogoča, da sami izvolijo romskega svetnika s posebnih list romskih volilnih upravičencev. S tem je dana možnost za učinkovito sodelovanje v javnih zadevah, še posebej tistih, ki se jih neposredno tičejo. Tako je na področju lokalne samouprave romska skupnost obravnavana v treh zakonih: v Zakonu o lokalni samoupravi, Zakonu o lokalnih volitvah in Zakonu o evidenci volilne pravice.

Zakon o lokalni samoupravi (ZLS)⁷⁶

ZLS je že v svoji prvotni obliki dal Romom pravico, da imajo v občinskem svetu v občinah, kjer živijo avtohtono, najmanj po enega predstavnika (5. odstavek 39. člena⁷⁷). Mandat posebnega romskega svetnika⁷⁸ v občinskem svetu je do lokalnih volitev 10. novembra 2002 imela le občina Murska Sobota. V postopku za oceno ustavnosti in zakonitosti na pobudo Rajka Šajnoviča iz Novega mesta, je Ustavno sodišče RS v odločbi (U-I-416/98-38) z dne 22. 3. 2001 ugotovilo, da je Zakon o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 72/93, 70/2000) v delu določbe petega odstavka 39. člena, ki ustvarja obveznost, da občine na območju katerih živi avtohtona naseljena romska skupnost, zagotovijo tej skupnosti najmanj enega predstavnika v občinskem svetu, v neskladju z ustavo. Ta določba namreč nima določil oz. naštetih pogojev, pod katerimi so občine z romsko skupnostjo dolžne zagotoviti v svojih statutih izvolitev posebnega romskega svetnika ob volitvah v lokalno samoupravo. Državnemu zboru RS je Ustavno sodišče naložilo, da to neustavnost odpravi. Tako je v Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 51/2002) v 14. členu dodan 101. a člen, ki naj bi neustavnost s tem odpravil, in določa naslednje: »Občine Beltinci, Cankova, Črenšovci, Črnomelj, Dobrovnik, Grosuplje, Kočevje, Krško, Kuzma, Lendava, Metlika, Murska Sobota, Novo mesto, Puconci, Rogašovci, Semič, Šentjernej, Tišina, Trebnje in Turnišče so dolžne zagotoviti pravico v občini naseljene romske skupnosti do enega predstavnika v občinskem svetu do rednih lokalnih volitev v letu 2002«. Zakonodajalec se je zaradi lažjega uresničevanja zakona odločil naštetih dvajset občin, za katere je iz strokovnih podlag ugotovil, da izpolnjujejo pogoje in kriterije (tudi t. i. avtohtonost, ki jih v 5. odstavku 39. člena posebej omenja) in jih je Ustavno sodišče primeroma navedlo v svoji odločbi leta 2001. Občina Grosuplje je zaenkrat edina, ki ne spoštuje odločb Ustavnega sodišča RS. Trenutno ima romska skupnost svojega posebnega svetnika v občinskih svetih 19 občin. S

⁷⁶ Ur. l. RS, št. 72/1993, 6/1994, 45/1994, 57/1994, 14/1995, 20/1995, 63/1995, 73/1995, 9/1996, 39/1996, 44/1996, 26/1997, 70/1997, 10/1998, 68/1998, 74/1998, 12/1999, 36/1999, 59/1999, 70/2000, 94/2000, 100/2000, 28/2001, 87/2001, 16/2002, 51/2002, 108/2003, 77/2004.

⁷⁷ 5. odstavek 39. člena Zakona o lokalni samoupravi (Ur. l. RS št. 72/93) pravi: »Na območjih, kjer živi avtohtono naseljena romska skupnost, imajo Romi v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika«.

⁷⁸ Leta 1994 in 1998.

spremembo Zakona o lokalni samoupravi, ki je vnovič v fazi spreminjanja, se bo po pričakovanju zaplet glede romskega svetnika uredil tudi v občini Grosuplje.

Po določbah Statuta Zveze Romov Slovenije je bil dne 21. 11. 2002 v Murski Soboti, na seji predsedstva Zveze Romov Slovenije in večine izvoljenih romskih svetnikov, ustanovljen Forum romskih svetnikov. Forum romskih svetnikov je delovno telo pri Zvezi Romov Slovenije in pomeni način in obliko povezovanja romskih svetnikov iz občin, kjer imajo Romi svoje svetnike. Vodstva romskih društev na lokalni ravni so sogovorniki občin, predstavniki Zveze Romov Slovenije, kamor so vključena romska društva, pa so sogovorniki državnih organov.

Zastopanost romske skupnosti v lokalni samoupravi pomeni, da:

- romski svetnik prenaša problematiko romske skupnosti v občinski svet, ki sprejema ukrepe;
- 23 romskih društev pomaga pri delu romskim svetnikom (ti so lahko zametek javno pravnih organizacij);
- forum romskih svetnikov pri Zvezi Romov Slovenije koordinira delo romskih svetnikov na ozemlju Slovenije.

Zakon o lokalnih volitvah (ZLV)⁷⁹

ZLV opredeljuje aktivno in pasivno volilno pravico in jo pogojuje s pripadnostjo romski skupnosti. Pripadniki te skupnosti, ki imajo volilno pravico, imajo pravico, da volijo in so izvoljeni za člana občinskega sveta, ki predstavlja romsko skupnost (7. člen). Za izvolitev romskega občinskega svetnika je določen večinski volilni sistem (10/2. člen). Volilna pravica državljanov za volitve predstavnika romske skupnosti se evidentira s posebnim občinskim volilnim imenikom občanov, pripadnikov te skupnosti (8/3. člen). Volilna enota za volitve članov občinskega sveta, predstavnikov romske skupnosti, zajema območje občine (23. člen). Pomembna je tudi sestava posebne občinske volilne komisije za izvolitev članov občinskega sveta, predstavnikov romske skupnosti, kjer morata biti vsaj en član in en namestnik pripadnika romske skupnosti (33. in 36. člen). Kandidate za člane občinskega sveta, predstavnika romske skupnosti, določijo volivci, pripadniki te skupnosti v občini (49/2. člen).

⁷⁹ Ur. l. RS, št. 72/1993, 7/1994, 33/1994, 61/1995, 70/1995, 20/1998, 51/2002, 11/2003, 73/2003.

Zakon o evidenci volilne pravice (Z EVP-1)⁸⁰

Volilna pravica državljanek in državljanov Republike Slovenije, pripadnic in pripadnikov romske skupnosti, se evidentira z volilnim imenikom (2/2. člen). Zakon predvideva poseben volilni imenik državljanov RS, pripadnikov romske skupnosti, ki ga sestavi posebna komisija in ga potrdi pristojen organ (15. člen). Podrobna določila o tem, kaj volilni imenik vsebuje, kdo ga sestavi in kako se ugotavlja pripadnost romski skupnosti vsebuje četrto poglavje zakona (40. – 44. člen). Pripadnost romske skupnosti se ugotavlja na podlagi izjave državljan RS oziroma na podlagi vpisa v volilni imenik državljanov RS, pripadnikov romske skupnosti na prejšnjih volitvah. Volilna zakonodaja daje pripadnikom romske skupnosti pravico, da na volitvah v organe lokalne samouprave (občine) oddajo po dva glasova. Gre za takoimenovano dvojno volilno pravico. Prvi glas uporabijo za izbiro kandidata v skladu s svojo politično afiniteto (kot navadni občani), drugi glas pa za izvolitev posebnega predstavnika romske skupnosti.

Potrebno je poudariti, da je Slovenija edina država, v kateri lahko pripadniki in pripadnice narodnih manjšin in romske skupnosti pravico do sodelovanja pri odločanju o javnih zadevah uveljavljajo z dvojno volilno pravico. Tudi ta predstavlja pozitivno diskriminacijo, saj lahko pripadniki oziroma pripadnice manjšin volilno pravico, ki je z nekaterimi izjemami vsem polnoletnim državljanom zagotovljena v enakem obsegu, uveljavljajo v širšem obsegu kot državljanji, ki pripadajo večinskemu prebivalstvu (Flander 2004: 235).

6. 1. 2. 2. Zakonodaja s področja šolstva

Posebne pravice Romov so urejene tudi na področju vzgoje in izobraževanja. Na podlagi šolske zakonodaje je Strokovni svet RS za splošno izobraževanje leta 2000 sprejel Navodila za izvajanje programa devetletne OŠ za učence Rome,⁸¹ ki poudarjajo vzgojno-izobraževalno delo na didaktično-metodični komponenti in ne na nižanju standardov (Navodila za izvajanje programa devetletne OŠ za učence Rome 2000: 3), leta 2002 pa še Dodatek h kurikulumu za

⁸⁰ Ur. l. RS, št. 52/2002, 11/2003, 73/2003.

⁸¹ Navodila opozarjajo, da naj bo poudarek pri vzgojno-izobraževalnem delu na didaktično-metodični komponenti in ne na nižanju standardov. Za učence Rome, ki težje sledijo rednemu programu, pripravi učitelj individualizirane programe dela. Minimalni standardi znanj so obvezni za romske učence. Glede na specifične potrebe romskih učencev je potrebno nameniti posebno pozornost začetnemu opismenjevanju, ki lahko poteka skozi vse prvo triletnje. Šola mora poskrbeti za obveščanje in informiranje staršev romskih otrok in najuspešnejša oblika povezovanja s starši je obisk učitelja ali svetovalnega delavca med Romi v romskem naselju. Šola, katero obiskujejo romski učenci, se mora tesno povezovati tudi z ustreznimi krajevnimi, občinskimi in državnimi organi, ki so odgovorni za razreševanje problematike na področju vzgoje in izobraževanja učencev Romov.

vrtnice za delo z otroki Romov,⁸² katerega namen je pomoč vodilnim in strokovnim delavcem vrtnice pri ustvarjanju pogojev za uresničevanje pravic romskih otrok do enakih možnosti (Dodatek h kurikulu za vrtnice za delo z otroki Romov 2002: 2). K boljšemu stanju na področju izobraževanja bo zagotovo pripomoglo tudi izvajanje Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji.⁸³

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI)⁸⁴

Strokovni svet Republike Slovenije za splošno izobraževanje je med drugim pristojen za sprejetje navodil za prilagojeno izvajanje programa za romske učence in programa dopolnilnega izobraževanja za otroke Romov (25. člen). Iz državnega proračuna se zagotavljajo tudi sredstva za dejavnosti in naloge, ki so potrebna za opravljanje dejavnosti vzgoje in izobraževanja, ter sredstva za pripravo in za subvencioniranje cen učbenikov ter učil za šolstvo in za izobraževanje Romov ter del sredstev za osnovnošolsko izobraževanje Romov (81/7. člen). Javnim šolam se zagotavljajo sredstva v skladu z normativi in standardi, ki jih določi minister. Pred določitvijo normativov in standardov si minister pridobi mnenje pristojnega strokovnega sveta in reprezentativnih sindikatov s področja šolstva. Sredstva za vzgojo in izobraževanje se posebej zagotavljajo tudi za otroke Romov (84/2. člen).

Država posebej obravnava in šolam priznava ugodnosti za vzgojo in izobraževanje romskih učencev. Za individualno ali skupinsko delo z romskimi učenci v šolskem procesu namenja dodatna finančna sredstva, ima ugodnejše normative za oddelke z Romi, posebej financira prehrano, učbenike, ekskurzije ipd., za vse pedagoške vrste študija država študentom romske pripadnosti odobri štipendijo, financirala pa je tudi nastanek prvega delovnega zvezka za poučevanje romskega jezika.

⁸² Dodatek temelji na načelih in ciljih, kot je načelo odprtosti kurikula, avtonomnosti ter strokovne odgovornosti vrtnice in strokovnih delavcev v vrtnicu; načelo enakih možnosti in upoštevanje različnosti med otroki ter načelo multikulturalizma; doživljanje vrtnice kot okolja, v katerem so enake možnosti za vključevanje v dejavnosti in vsakdanje življenje ne glede na spol, telesno in duševno konstitucijo, nacionalno pripadnost, kulturno poreklo, veroizpoved; načelo sodelovanja s starši; načelo aktivnega učenja in zagotavljanja možnosti verbalizacije in drugih načinov izražanja.

⁸³ Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, ki jo je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport sprejelo maja 2004, http://www.mszs.si/container292/ECOS/0721_strategija_Romi.doc (15. 09. 2004). Podrobneje o dokumentu glej v nadaljevanju.

⁸⁴ Ur. l. RS, št. 12/1996 23/1996, 101/1999, 22/2000, 64/2001, 101/2001, 108/2002, 34/2003, 79/2003.

Zakon o vrtcih (ZVrt)⁸⁵

Predšolska vzgoja otrok Romov se izvaja v skladu s tem zakonom in drugimi predpisi (7. člen). Za vzgojo otrok Romov je predvideno sprejetje posebnih normativov in standardov (14/5. člen). Iz državnega proračuna se v skladu z normativi in standardi zagotavljajo sredstva za plačilo višjih stroškov za oddelke otrok Romov (29. člen).

Predšolski otroci Romov so v vrtce vključeni na tri načine. Največ jih je integriranih v običajne skupine, manj v romske oddelke, kjer so vključeni samo romski otroci, in romske vrtce. Vključujejo se v vrtce, ki so v neposredni bližini njihovega naselja ali v naselju. V primeru večje oddaljenosti vrtci organizirajo prevoz tako, da predšolske otroke ves čas spremlja strokovna delavka vrtca, v nekaterih primerih tudi otrok iz višjega razreda osnovne šole. V nekaterih primerih otroke vozijo v vrtec ali šolo iz romskega naselja starši. Večji del romskih otrok je vključen v dnevne ali poldnevne programe, kjer imajo na voljo poleg vzgoje in varstva tudi vse ostale usluge (nego, prehrano, počitek, vzgojna sredstva), prav tako pa tudi v krajše programe, ki trajajo od štiri do šest ur dnevno. Veljavna odredba o normativih in kadrovskih pogojih na področju predšolske vzgoje določa, da se za vzgojo otrok Romov lahko oblikuje oddelek vrtca, v katerega je vključenih že najmanj 5 otrok. Zakon o vrtcih (Ur. l. RS št. 113/03) v 31. členu določa, da plačilo staršev določi lokalna skupnost na podlagi lestvice, ki starše razvršča v razrede, upošteva dohodek na družinskega člana v primerjavi s povprečno plačo na zaposlenega v Republiki Sloveniji in upošteva premoženje družine. Starši, ki prejemajo denarno socialno pomoč po predpisih o socialnem varstvu, so plačila oproščeni. To velja za večino Romov, vendar romski starši tudi v teh primerih svoje otroke le redko vključujejo v vrtec, predvsem zaradi strahu pred neznanim okoljem.

Zakon o osnovni šoli (ZOsn)⁸⁶

Osnovnošolsko izobraževanje pripadnikov romske skupnosti v Republiki Sloveniji se izvaja v skladu s tem zakonom in drugimi predpisi (9. člen).

Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport osnovnim šolam z učenci Romi zagotavlja dodatne pedagoške ure za izvedbo pouka v majhnih skupinah zunaj matičnega razreda. Šolam, ki jih obiskujejo učenci Romi, je odobreno dodatno število subvencij za šolske malice. Za

⁸⁵ Ur. l. RS, št. 12/1996, 44/2000, 78/2003.

⁸⁶ Ur. l. RS, št. 12/1996, 33/1997, 54/2000, 59/2001, 71/2004, 53/2005.

sofinanciranje učnih pripomočkov in nekaterih stroškov v zvezi z dejavnostmi in ekskurzijami za učence Rome ministrstvo nakazuje po 1.240,00 SIT mesečno na učenca (Obreza 2004). Učbenike za romske učence šole zagotavljajo s pomočjo učbeniških skladov. Preko Urada RS za šolstvo ministrstvo zagotavlja tudi izvajanje strokovnih nalog za razvoj vzgoje in izobraževanja romskih otrok. Ob uvajanju devetletne osnovne šole so bili sprejeti novi učni načrti, ki vsebujejo minimalne standarde za napredovanje v razred. Strokovni svet Republike Slovenije za splošno izobraževanje je zato leta 2000 sprejel Navodila za izvajanje programa devetletne osnovne šole za učence Rome. Zavod Republike Slovenije za šolstvo pa strokovno spremlja prenavo in s pomočjo posebne študijske skupine razvija nove načine dela, ki bodo prilagojeni devetletnemu šolanju romskih otrok.

6. 1. 2. 3. Zakonodaja z ostalih področij

Posebne pravice Romov so urejene tudi na področju medijev in kulture ter posredno v dveh okoljskih zakonih, ki pod določenimi pogoji omogočata lažjo legalizacijo obstoječih nezakonitih romskih naselij, po večini zgrajenih na tujem zemljišču.

Zakon o medijih (Zmed)⁸⁷

V okviru javnega interesa na področju medijev je določeno, da Republika Slovenija podpira medije pri razširjanju programskih vsebin, ki so pomembne za uresničevanje pravice do javnega obveščanja in do obveščenosti, kar se nanaša tudi na romsko skupnost v Sloveniji (4/1. člen). Prav tako je izdajateljem omogočena pridobitev statusa lokalnega radijskega oziroma televizijskega programa, če izpolnjujejo tudi naštetе posebne pogoje, med drugim, da razširjajo programske vsebine iz življenja in dela Romov, če so vidne in slišne na območjih, kjer ta skupnost živi (78. člen).

Informiranju Romov in o Romih je namenjena vse večja pozornost. Tako se pripadnikom romske skupnosti občasno zagotavljajo informacije tudi v romskem jeziku, poleg tega pa informacije v glasilih ter radijske in TV oddaje prispevajo, na eni strani k ozaveščanju in prosvetljevanju pripadnikov romske skupnosti, na drugi pa večinskemu slovenskemu prebivalstvu omogočajo informacije o položaju, življenju in problemih Romov, njihovih posebnostih in drugačnosti.

⁸⁷ Ur. l. RS, 35/2001, 54/2002, 62/2003, 73/2003, 113/2003, 16/2004, 123/2004.

Radio Murski val Murska Sobota in Studio D Novo mesto pripravljata vsak teden enourne radijske oddaje za Rome. Oddaje potekajo v slovenskem jeziku, deloma pa tudi v romščini. Vsebinsko zajemajo aktualne informacije iz dela in življenja Romov, poročajo o kulturnih, športnih in drugih dogodkih, vključujejo veliko romske glasbe in izvirne prispevke romskih avtorjev. Z letom 2002 so se začele predvajati še TV oddaje o delu, življenju in problemih romskih skupnosti v Sloveniji, ki jih vsaka dva meseca pripravlja studio TV AS in jih predvajajo kabelske TV postaje, kjer živi večje število Romov (Prekmurje, Dolenjska, Maribor) (Obreza 2004). Na področju informativne dejavnosti je Zveza Romov Slovenije oktobra 2003 ustanovila dokumentacijski center Romic v Murski Soboti, ki poleg knjižnične dejavnosti vključuje tudi lastno tonsko produkcijo (dokumentarni arhivski del, radijski studio).

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1)⁸⁸

Splošne knjižnice na narodnostno mešanih območjih zagotavljajo tudi knjižnično dejavnost, namenjeno pripadnikom romske skupnosti. Te knjižnice zagotavljajo pripadnikom romske skupnosti komuniciranje v njihovem jeziku (25. člen), nacionalna knjižnica pa v okviru knjižnične javne službe med drugim tudi zbira, obdeluje, hrani in posreduje temeljno nacionalno zbirko vsega knjižničnega gradiva v slovenskem jeziku o romski skupnosti ter temeljno tujo literaturo (33. člen).

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK)⁸⁹

Država poleg ostalih določenih javnih kulturnih programov in kulturnih projektov financira tudi tiste, ki so posebej namenjeni romski skupnosti (65/2. člen).

Ministrstvo za kulturo je že leta 1993 pripravilo poseben program za Rome, ki ga sofinancira, spremlja in analizira. Da bi se čimbolj približalo dejanskim potrebam Romov, Sektor za kulturne pravice manjšin in razvoj kulturne raznolikosti Ministrstva za kulturo v sooblikovanje programov in drugih ukrepov vključuje tudi Zvezo Romov Slovenije, sodeluje pa tudi s posameznimi kulturnimi društvi in posamezniki, pripadniki romske skupnosti. Ministrstvo za kulturo je doslej financiralo kulturno dejavnost romskih društev, kulturnega animatorja, prireditve, publikacije, razna predavanja o romski kulturi in izdajanje časopisa Romano Them - Romski svet, ki ga izdaja Zveza Romov Slovenije in je namenjen informiranju Romov, s svojimi prispevki pa prispeva tudi k boljšemu poznavanju in

⁸⁸ Ur. l. RS, št. 87/2001, 96/2002.

⁸⁹ Ur. l. RS, št. 96/2002.

razumevanju problematike Romov med slovenskim prebivalstvom. Romsko društvo Romani Union v Murski Soboti občasno izdaja časopis Romske novice - Romano Nevijpe, ki prinaša novice o delovanju društva in druge zanimivosti iz življenja Romov. 11. septembra 2003 je bila v občini Črenšovci otvoritev prvega romskega muzeja v Republiki Sloveniji v romskem naselju Kamenci (občina Črenšovci). V zadnjih letih se bogati tudi založniška dejavnost Romov.⁹⁰

Zakon o urejanju prostora (ZUreP-1)⁹¹

V ZureP-1 ni nobenega člena, ki se neposredno nanaša na Rome, vendar zakon prinaša rešitve, ki pod določenimi pogoji omogočajo legalizacijo obstoječih nezakonitih romskih naselij. Zakon navaja tudi primere, ko se uporabi skrajšan postopek pri sprejemu prostorskih aktov (34. člen).

Zakon o graditvi objektov (ZGO-1)⁹²

ZGO-1 prav tako ne vsebuje nobenega člena, ki bi se neposredno nanašal na Rome, vendar je z novo ureditvijo dana možnost legalizacije romskih bivališč pod določenimi lažjimi pogoji (61. člen).

6. 1. 3. Programi izvršilne oblasti

Vladni programi za zaščito etničnih manjšin so politični dokumenti in za njihovo razvijanje ter nadzor so odgovorna ministrstva ali drugi vladni organi. Slovenija je sprejela programe za izboljšanje položaja Romov, uspešnost uresničevanja teh programov pa je med drugim odvisna tudi od finančnega zalogaja, ki je temu namenjen, le-ta pa je na tem področju premajhen. Prvi, splošnejši Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji, se je začel v letu 1995. Maja 2000 je vlada sprejela poseben, bolj specifičen program Enake možnosti zaposlovanja za Rome - skupen izziv, ki se je zaključil leta 2001. Nacionalni

⁹⁰ Tako je Zveza Romov Slovenije v letih 1993 - 2003 izdala naslednje publikacije: LUNIN PRSTAN - zbirka pesmi in dramskih del avtorjev Jožefa Livinje in Jožka Horvata, POT - DROM - zbirka pesmi Rajka Šajnoviča, KRVAVA VODA - zbirka dramskih testov iz življenja Romov Jožka Horvata, ROMSKI ZBORNIK - I in II - ROMANO KEDIPE - I in II - prispevki avtorjev z mednarodnih romskih taborov, VIOLINA - HEGEDUVA - zbirka dramskih tekstov Jožka Horvata, ROMANI ČHIB - ROMSKI JEZIK - kratak pregled različnih romskih jezikovnih skupin, Jožek Horvat, ROMANE ALAVA - ZBIRKA ROMSKIH BESED - pregled romskih besed za vsakdanjo rabo, prispevki različnih avtorjev (Obreza 2004).

⁹¹ Ur. l. RS, št. 110/2002, 8/2003, 58/2003.

⁹² Ur. l. RS, št. 110/2002, 97/2003, 41/2004, 45/2004, 47/2004, 62/2004.

program za boj proti revščini in socialni izključenosti (v nadaljevanju Program socialnega vključevanja), ki ga je vlada sprejela februarja leta 2000, pa med ostalimi izpostavljenimi deprivilegiranimi družbenimi skupinami vključuje tudi ukrepe za podporo romski skupnosti. Oba programa, skupaj s splošnejšimi ukrepi, kot je Program boja proti revščini in socialni izključenosti, se nanašata na več pomembnih področij življenja, kot so izobraževanje, zaposlovanje, stanovanjska problematika in zdravstveno varstvo. Leta 2004 je bila sprejeta tudi Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji.⁹³

6. 1. 3. 1. Program ukrepov za pomoč Romom

Pri predstavitvi ureditve pravnega položaja Romov ne moremo mimo vladnega Programa ukrepov za pomoč Romom,⁹⁴ ki predstavlja prvi dosežek pri načrtovanju vladne strategije in vključuje potrebe romske manjšine. Sprejet je bil z namenom, da spodbudi aktivnost državnih organov za izboljšanje položaja romske etnične skupnosti in je še vedno aktualen. S tem programom je Republika Slovenija pokazala, da se zaveda potreb po doslednem urejanju romske tematike v Republiki Sloveniji. Gre za skupen projekt sedmih ministrstev, Urada za narodnosti RS in vladnega organa za reformo lokalnih skupnosti.⁹⁵ Usmerjen je na vse vitalne točke, ki zadevajo Rome, predvsem pa v urejanje bivalnih razmer, zagotavljanje možnosti izobraževanja in zaposlovanja, pa tudi v razvoj romske kulture, informiranja, ohranjanja lastne identitete in politične participacije Romov na lokalni ravni.⁹⁶

Program vsebuje tri vrste ukrepov, in sicer: oblikovanje predlogov za spremembe zakonov in drugih predpisov, konkretne naloge ter pomoč različnim projektom in akcijam in podporo

⁹³ Strategijo vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji je leta 1994 razvilo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. O dokumentu glej podrobneje na strani 52.

⁹⁴ Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji je bil sprejet na 117. seji Vlade RS novembra 1995, dostopno na <http://www.sigov.si/uvn/FRAME.htm> (16.02.2005).

⁹⁵ V programu je določenih deset prednostnih področij, dodeljenih naslednjim organom:

1. izboljšanje življenjskih pogojev: Ministrstvo za okolje in prostor;
2. izobraževanje: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport;
3. zaposlovanje: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za ekonomske odnose;
4. družinske zadeve: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve;
5. socialno varstvo: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve;
6. zdravstveno varstvo: Ministrstvo za zdravstvo;
7. preprečevanje kriminalitete: Ministrstvo za notranje zadeve;
8. kulturni razvoj: Ministrstvo za kulturo;
9. mediji: Urad za narodnosti;
10. javna udeležba: Služba Vlade RS za reformo lokalne samouprave, Urad za narodnosti.

⁹⁶ Deset prednostnih področij Programa 1995: izboljšanje življenjskih pogojev Romov, socializacija in izobraževanje romskih otrok, izboljšanje stopnje zaposlovanja Romov, zaščita družine, socialno varstvo, zdravstveno varstvo, preventiva na področju kriminalitete, informiranje Romov preko javnih medijev, pomoč Romom pri samoorganizaciji in podpora pri njihovem vključevanju v strukture lokalnih oblasti.

strokovnemu in raziskovalnemu delu na zadevnem področju. Iz programa prav tako izhaja, da mora vlada pospeševati sodelovanje med Romi in državnimi oziroma lokalnimi oblastmi ter institucijami. Primeri dobre prakse na lokalni ravni pa se morajo vključiti v nacionalne programe in strategije (Poročilo o izvajanju vladnih programov 2002: 70-4).

Pri ovrednotenju ukrepov se je izkazalo, da je bila zastavljena usmeritev pravilna, saj je bila prvič vzpostavljena mreža sodelovanja med vsemi pristojnimi organi. Po drugi strani pa je potrebno aktivnosti še naprej razvijati ter konkretizirati. Zaradi premajhnih proračunskih sredstev pa se program prepočasi uresničuje, predvsem na področju bivalnih razmer, zaposlovanja in ekonomskega položaja Romov (Klopčič 2003: 312).

6. 1. 3. 2. Program enakih možnosti zaposlovanja za Rome - naš skupen izziv

V letu 2000 je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve RS razvilo Program zaposlovanja,⁹⁷ ki temelji na raziskovalnem projektu Romi in nezaposlenost v Pomurju, izdelanem leta 1995 pri Zavodu RS za zaposlovanje. V programu so izpostavljena štiri glavna področja dejavnosti, s katerimi se želi doseči izboljšanje stopnje zaposlovanja Romov, in sicer: 1. priprave na zaposlitev, vključno z usposabljanjem; 2. spodbujanje samozaposlovanja, romske kooperative in integracijskih podjetij; 3. program javnih del; 4. subvencionirane zaposlitve. Namen programa je usposabljanje za samostojnost pri delu, ki bi Romom omogočila socialno in delovno integracijo in povečala njihov odstotek redno zaposlenih. Najbolj se je uveljavil program javnih del, čeprav ne omogoča trajnejše zaposlitve niti pridobitve posebnih znanj, povpraševanje po tovrstnih zaposlitvah pa presega možnosti. Te vladno podprte zaposlitve Romom predstavljajo primarni vir zaposlovanja, vendar pa je njihova uspešnost pri reševanju problema brezposelnosti dolgoročno vprašljiva. Kljub visokemu povpraševanju pa javna dela niso dovolj spodbudna za neodvisnost Romov od socialne pomoči. Kot celota se program ni dobro uveljavil, saj Romi v večini primerov z njim

⁹⁷ Program enakih možnosti zaposlovanja za Rome - naš skupen izziv načrtuje razvoj posebnih projektov zaposlovanja (kooperative in integracijska podjetja) in oblikovanje podporne strukture za trajni razvoj zaposlovanja ter delovne integracije Romov. Slednje naj bi se doseglo s pomočjo povečevanja delovnih zmožnosti in zaposlitvenih možnosti Romov, možnosti za priučitev praktičnih veščin in pridobitev delovnih izkušenj s pomočjo programov 'izkustvenega učenja', vključevanja Romov v javna dela ali s subvencioniranimi zaposlitvami, ustanavljanja kooperativ ali integracijskih podjetij, oblikovanja lokalnih projektnih skupin v občinah, s predstavniki Romov, Neromov, strokovnjakov in občinskih uradnikov, zagotavljanja svetovanja in podpore pri samozaposlovanju, kooperativah in vsebinah, povezanih s tem.

niso bili dovolj seznanjeni in tudi sredstva, namenjena za njegovo izvajanje, niso bila zadostna, program pa se je zaključil leta 2001 (Poročilo o izvajanju vladnih programov 2002: 70-4).

6. 1. 3. 3. Program socialnega vključevanja

Čeprav se Program socialnega vključevanja ne osredotoča le na Rome, te označuje kot eno od deprivilegiranih, socialno izključenih skupin uporabnikov. V priporočilih programa so Romi posebej omenjeni v točki, ki obravnava zaposlovanje in ki izpostavlja potrebo po vključevanju Romov na trg delovne sile s pomočjo kooperativ. Vključevali naj bi jih tudi ukrepi na področju izobraževanja, zdravstvenega varstva in stanovanjske politike (Poročilo o izvajanju vladnih programov 2002: 75).

6. 1. 3. 4. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji

V letu 2004 je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport razvilo program Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji. Dokument vsebuje analizo dosedanjega stanja in ukrepe ministrstva, pregled ključnih nerešenih problemov in predloge za njihovo reševanje (npr. zgodnje vključevanje romskih otrok v vrtce, uvedba romskega pomočnika, vsebinsko prilagajanje programov, različne oblike učne pomoči, vzpostavljanje zaupanja v šolo, odpravljanje predsodkov, stalno strokovno izobraževanje učiteljev itn.). V dokumentu je zajeta vzgoja in izobraževanje Romov od predšolske vzgoje do izobraževanja odraslih. Usmerjen je na zagotavljanje vzgoje in izobraževanja in uveljavljanje pravice do ohranjanja romskega jezika in kulture Romov⁹⁸ (Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2004: 6). Eno izmed področij, ki ga obravnava dokument o vzgoji in izobraževanju Romov, je tudi romski jezik. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport si prizadeva, da bi v šole uvedli fakultativni pouk romskega jezika, k čemur jih zavezuje tudi Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih. Da bi to čimprej lahko omogočili, ministrstvo podpira 30 mesečni projekt z naslovom Standardizacija jezika Romov v Sloveniji in vključevanje romske kulture v vzgojo in izobraževanje, ki ga izvaja Pedagoška fakulteta v Ljubljani.

⁹⁸ Skupna načela in cilji Strategije so: zagotavljanje vzgoje in izobraževanja, ki omogočata doseganje ciljev oziroma standardov znanja, ki so opredeljeni v kurikulumu za vrtce in v učnih načrtih; uveljavljanje pravice do ohranjanja in spoštovanja romskega jezika in kulture v vzgoji in izobraževanju; vključevanje v večinsko družbo tako, da vzgoja in izobraževanje zagotavljata prevzemanje funkcionalnih rekvizitov družbe in obenem spoštovanje različnosti ter identitete; vključevanje v večinsko družbo tako, da vzgoja in izobraževanje v kurikulumu zagotavljata načela in vrednote enakosti v povezavi s socialno pravičnostjo.

V okviru Regionalne razvojne agencije Mura poteka projekt Romski izobraževalni in informativni center (RIIC).⁹⁹ T. i. razvojno partnerstvo izhaja predvsem iz ugotovitev sprejete Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji in posvetovanja z romskimi svetniki. Razvojno partnerstvo stremi k integraciji Romov, predvsem s povečanjem zaposlovanja in izboljšanjem izobrazbe. Namen razvojnega partnerstva je vzpostavitev romskega izobraževalno informativnega centra, vzpostavitev poklicnega standarda 'romski mentor', uspešno zaključeno izobraževanje petnajstih romskih mentorjev in sistemizacija omenjenega delovnega mesta v osnovnih šolah in vrtcih z romskimi otroci. Prav tako je namen doseči sodelovanje nacionalnih institucij in razvojnih partnerjev glede skupnega cilja. Tovrstno sodelovanje bo materializirano v osnutku legislative (osnutku uredbe ali podzakonskega akta). Predvideni romski izobraževalno informativni center in še posebej institut romskega mentorja bo omogočal pomoč in sledenje Romov v celotnem procesu, od pridobivanja elementarne izobrazbe, izbire poklica, napredovanja na izobrazbeni poti in vključevanja na trg dela. Romski mentor bo bistveno pripomogel k povečanju enakih možnosti pri izobraževanju Romov in bo otrokom pomagal pri prevladovanju težav in ovir (jezikovnih, kulturnih ...) v začetni fazi šolanja. Delo romskih mentorjev je naložba v bodočnost Romov, ki bo v popolnosti pokazala svojo težo pri naslednji generaciji, kjer bodo otroci teh otrok imeli bistveno večje izobrazbene in poklicne aspiracije ter jih bodo pri tem spodbujali njihovi starši. Projekt je financiran izključno iz sredstev Evropskega socialnega sklada, s strani Pobude skupnosti Equal. Ob koncu projekta bo zaposlenih 15 oseb romske narodnosti v vlogi romskih mentorjev, prav tako pa bo romski izobraževalno informativni center nudil podporo Romom pri odnosih z javnimi institucijami in delodajalci z namenom njihove lažje zaposlitve in obenem nudil vso logistično podporo in informacije glede zaposlovanja.

6. 2. Dejansko stanje romske skupnosti v Sloveniji

Socialni status Romov je izrazito nižji od socialnega statusa večinskega prebivalstva, kakor tudi od socialnega položaja drugih etničnih manjšin, tako da jih uvrščamo med izrazito socialno ogrožene marginalne skupine. Rome uvrščamo med pripadnike najnižjih socialnih slojev, ki jih prizadeva revščina, hkrati pa tudi med etnične manjšine, uvrščene na dno etnične stratifikacijske strukture. Očitno je, da Romi ne razpolagajo z družbeno močjo zaradi njihove ne vključenosti v ekonomske in politične institucije, kar pomeni, da

⁹⁹ Romski izobraževalni in informativni center, dostopno na http://www.rra-mura.si/sl/informacija.asp?id_meta_type=8&id_informacija=97 (12. 05. 2005).

nimajo skoraj nikakršne pogajalske moči na tržišču dela in pluralističnega političnega tekmovanja (Klinar 1991: 24).

Klinar (1991: 25-30) označuje romsko revščino kot posebno obliko revščine, ki jo lahko opredelimo s treh vidikov. Kot prvo opozarja, da revščina med slovenskimi Romi obstaja, čeprav se uradne ocene romskega stanja izogibajo temu izrazu. To pomeni, da primarne, eksistenčne potrebe ostajajo nezadovoljene ali pa ostajajo pod standardno ravno. Med te potrebe štejemo fizične, izobraževalne, zdravstvene in komunikacijske potrebe, kar kaže na nizko kvaliteto življenja, zaradi katere so prizadeti tako zdravje, fizična sposobnost in življenjska doba kot tudi kvaliteta prostega časa, socialna varnost ipd. Sredstva, ki so jim na voljo, ne zagotavljajo normalne fizične reprodukcije. Kot drugo je pri Romih potrebno upoštevati tudi relativno revščino. Gre za takšno relativno deprivacijo, onemogočanje zadovoljevanja osnovnih potreb, zaostajanje za uveljavljenimi povprečnimi standardi, ki izločajo Rome iz običajnih načinov življenja. Običajne dejavnosti so jim nedostopne in ne morejo se vključiti v običajna družbena dogajanja. Z relativno revščino se povezujejo subjektivni občutki revščine, ki pri Romih niso močni zaradi izoliranega življenja v getih; temu posledično sledi njihova akcijska nedejavnost, neorganiziranost in prepuščanje urejanja romskih problemov državnim in drugim organizacijam izven njihovega okolja. Kot tretje romsko revščino uvrščamo med trajen in kroničen pojav, zasidrano v konkretnih družbenih strukturah.

Romi spadajo med najnižji sloj prebivalstva in na dnu etnične stratifikacije. To ima za posledico, da so na eni strani marginalna kategorija z veliko slabšim socialnim položajem od ostalega prebivalstva in drugih etničnih skupin, na drugi strani pa so depriviligiran podrazred,¹⁰⁰ izključen iz formalnih ekonomskih in političnih institucij in brez družbene moči. Mobilnostne možnosti Romov, da se izvlečejo iz podrazreda ali marginalne stratifikacijske strukture so izjemno omejene zaradi skladnosti vseh njihovih posebnih, najnižje razvrščenih socialnih statusov, kakor tudi zaradi skladnosti stratifikacijskega in etničnega statusa,

¹⁰⁰ V podrazred uvrščamo različne kategorije, ki so ali nezaposlene ali občasno zaposlene ali pa so za delo nesposobne. So zunaj formalnega ekonomskega dogajanja in trajno marginalizirane in deprivirane ter odvisne od skrbstvenih dejavnosti socialne države, kar vključuje javne državne intervencije in nudenje pomoči. Prizadevajo jih bedne stanovanjske razmere, nepismenost ali nizka izobrazba, neurejene družinske razmere in vključenost v procese socialne patologije (Klinar 1991: 25).

dopolnjenega z rasno diskriminacijo in obsežno razširjenostjo negativnih predsodkov¹⁰¹ in stereotipov,¹⁰² ki jih prizadevajo.

Revščina Romov je torej primarno objektivni pojav in je le sekundarno zasnovana na specifični subkulturi revščine. Subkultura revščine¹⁰³ izhaja iz domneve, da je ta subkultura značilna za posebne kategorije revnih, ki jo podedujejo z načinom svojega življenja. Vedenje teh kategorij določa subkultura revščine, zaradi katere se kategorije revnih nenehno reproducirajo, ne pa njihova reakcija do objektivnih razmer, v katerih živijo. Tako so Romi ujeti v krožni tok revščine, ki ga določa rojstvo in bivanje v getoiziranem romskem okolju, ne vključevanje v izobraževanje jim onemogoča pridobitev zaposlitve. Tako se revščina prenaša na nove generacije, ne kažejo pa se nobeni izhodi iz takšnih razmer, saj gre za trajen in kroničen pojav. Vsak element krožnega toka revščine je delni vzrok in posledica drugega, vsi skupaj pa vzdržujejo romski status quo na marginalnem robu slovenske družbe.

Med Romi v Sloveniji so zaradi zgodovinske usode in različnih okoliščin velike razlike, ki temeljijo na različnem načinu življenja, tradiciji in zlasti na stopnji socializacije in integriranosti v okolje. Na splošno pa lahko rečemo, da so razmere, v katerih živijo v severovzhodnem delu Slovenije bistveno boljše kot pri Romih v južnem delu Slovenije, na območju dolenske regije, kamor spadajo tudi občine Grosuplje, Ribnica in Kočevje, v katerih sem izvedla analizo stanja na področju demografskih podatkov, bivalnih razmer, vzgoje in izobraževanja, zaposlovanja in družbenopolitične organiziranosti.

6. 2. 1. Demografski podatki

Natančnega podatka o tem, koliko Romov živi v Sloveniji ni mogoče dobiti, saj se za Rome ob popisu prebivalstva opredeli le manjši del. »Po podatkih centrov za socialno delo in občin, ki so decidirano navedene v noveli Zakona o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 51/2002), živi v Republiki Sloveniji približno 6264 avtohtono naseljenih Romov« (Obreza, 2004). Kljub uradnim podatkom popisa prebivalstva pa se ocenjuje, da v Republiki Sloveniji živi med

¹⁰¹ Predsodek je vrsta stališč, ki niso upravičena in preverjena, kljub temu pa jih spremljajo močna čustva in so odporna na spremembe. Že nepomembna informacija o posamezniku zadošča, da mu okolje pripiše celo vrsto lastnosti in ga tipizira, ne pa karakterizira (Klinar 1991: 26).

¹⁰² Stereotipi so neutemeljene sodbe, ki predsodke opravičujejo. So izraz javnega mnenja, ki se ustvarja v družbi in gre za posploševanje, ko lastnosti in vedenje posameznika pripisujejo vsem članom skupine, v kateri ta posameznik živi. (ibidem).

¹⁰³ Subkulturo revščine opredeljujejo naslednje značilnosti: marginalnost, brezizhodnost, odvisnost, podrejenost, manjvrednost, lenoba, nepodjetnost, resignacija, fatalizem, usmerjenost v sedanost, ne vključenost v družbene institucije ipd. (ibidem).

7.000 in 10.000 Romov, največ v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju. Točnejše ocene je težko postaviti tudi zato, ker državni upravni organi zaradi predpisov o varstvu osebnih podatkov ne vodijo posebnih evidenc glede na etnično pripadnost svojih strank oziroma uporabnikov (Žagar 2002: 144).

Tabela 6. 1: Prebivalstvo po narodni pripadnosti (popisi 1953 - 2002) - Romi

Narodna pripadnost	1953	1961	1971	1981	1991	2002
ROMI	1663	158	951	1393	2259	3246

Vir: (2002) Statistični urad Republike Slovenije, popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, popisi prebivalstva po narodni pripadnosti 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002. http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=7 (15. 09. 2004).

Tabela 6. 2: Prebivalstvo po materinem jeziku (popisa 1991, 2002) - romski jezik

Materini jezik	1991	2002
ROMSKI	2752	3834

Vir: (2002) Statistični urad Republike Slovenije, popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, popisa prebivalstva po materinem jeziku 1991 in 2002. http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=9 (15. 09. 2004).

V navedenih popisih zaznamo precejšnja nihanja glede števila Romov (glej tabelo 6. 1), ki jih lahko pojasnimo z migracijskimi tokovi (priseljevanje 'neavtohtonih' Romov) in z različno samoopredelitvijo pripadnikov romske skupnosti (navajanje različnih etničnih identitet). Ob popisu prebivalstva leta 1991 se je za Rome opredelilo 2259 oseb (0,12 % vseh prebivalcev RS), romski jezik kot materni jezik pa je navedlo 2847 Romov. Njihovo število se je ob popisu leta 2002 povečalo na 3246 oseb (0,17 % vseh prebivalcev RS), kar je za 30,5 % več kot ob popisu leta 1991, kot materni jezik pa je navedlo romski jezik 3834 oseb (primerjaj tabeli 6. 1 in 6. 2), kar je za 28,2 % več kot leta 1991.

Povečanje števila Romov je po eni strani posledica novega priseljavanja, po drugi strani pa se je ob popisu 2002 za Rome opredelil tudi del tistih pripadnikov te skupnosti, ki se ob prejšnjih popisih niso opredelili kot Romi, zlasti zaradi bolj razvite etnične zavesti in organiziranosti Romov, aktualizacije problematike Romov in pomena, ki jo ta problematika dobiva na mednarodni ravni, pa tudi zaradi ukrepov za izboljšanje položaja Romov (Žagar 2002: 144).

'Neavtohtoni Romi', ki jih je številčno manj kot 'avtohtonih', se delijo na dve skupini, in sicer na tiste, ki so živeli v Sloveniji pred osamosvojitvijo leta 1991 (priseljenci ekonomski migranti) in tiste, ki so prišli v Slovenijo pozneje kot pribežniki iz vojnih območij nekdanje Jugoslavije. Ustava RS zagotavlja posebno varstvo tako avtohtonim kot neavtohtonim Romom, zakonodaja pa zagotavlja posebno varstvo le avtohtonim in neavtohtonim Romom, ki imajo slovensko državljanstvo. Neavtohtoni Romi, ki nimajo urejenega državljanstva, se srečujejo s podobnimi težavami kot ostali prebivalci Republike Slovenije z neurejenim državljskim statusom. Obenem so še dodatno diskriminirani zaradi njihove etnične pripadnosti.

Romi v občinah Grosuplje, Kočevje in Ribnica spadajo med dolenske Rome, ki so se v Slovenijo preko Hrvaške priselili najprej v južne predele Dolenjske. Glede na to, da se grosupeljski Romi družijo predvsem z Romi iz upravnih enot Ribnice in Kočevja, lahko sklepamo, da so se tudi sami priselili iz tega območja. Natančnega podatka o tem, koliko Romov živi na območju Grosuplja, Kočevja in Ribnice ni mogoče dobiti, saj se za Rome ob popisu prebivalstva opredeli le manjši del, velika večina pa se jih še vedno preseljuje. Nekaj časa živijo v Ribnici, potem odidejo v Kočevje ali Grosuplje; nekateri se vrnejo sami, drugi pripeljejo s seboj še kakšno družino ali posameznika. Statistični podatki o številčnosti Romov so lahko zelo varljivi, močno podcenjeni ali celo napačni, saj uradni podatki občin in Centrov za socialno delo kažejo čisto drugačno sliko (glej tabelo 6. 3).

Tabela 6. 3: Prebivalstvo po narodni pripadnosti v občinah - Romi

OBČINA	2002¹⁰⁴	Podatki občin¹⁰⁵	Podatki CSD¹⁰⁶
GROSUPLJE		169	198
KOČEVJE	127	484-550 ¹⁰⁷	477
RIBNICA	49		118

Vir: (2002) Statistični urad Republike Slovenije, popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, popis prebivalcev, ki so se po narodni pripadnosti opredelili za Rome, občine, Slovenija, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=OBC&st=5, (2004) Poročilo o delu - romska problematika, Center za socialno delo Ribnica, Kočevje in Grosuplje, (2003) Podatki urada vlade RS za narodnosti.

¹⁰⁴ Podatki uradnega popisa prebivalstva po narodni pripadnosti v letu 2002 po občinah, kjer so vključene le občine, ki imajo več kot 10 Romov na svojem območju.

¹⁰⁵ Gre za neuradne podatke občin, kjer avtohtono živijo Romi, za katere je Urad Vlade RS za narodnosti posamezne občine zaprosil v aprilu 2003.

¹⁰⁶ Pri prikazu demografskih podatkov CSD o Romih v občini Grosuplje, Kočevje in Ribnica so upoštevani le Romi, ki so uporabniki socialnovarstvenih storitev in prejemniki socialnovarstvenih transferjev.

¹⁰⁷ Gre za oceno občin; med 484 in 550, pri metodologiji računanja se upošteva manjše število.

6. 2. 2. Bivalne razmere

Romska marginalnost se večinoma odraža že v lokaciji njihovih bivališč, saj so v večini primerov romska bivališča in naselja na obrobju oziroma izven naselij, ločena od večinskega, neromskega prebivalstva. Pogosto se nahajajo na zemljišču, ki ni komunalno urejeno, brez elektrike, vode in rednega odvoza smeti, bivalni pogoji v njih pa so slabi, čeprav zidane zgradbe, bivalni kontejnerji in počitniške prikolice že nadomeščajo nekdanja zasilna bivališča in barake. Več kot 60 % Romov v Sloveniji živi v neustreznih oz. podstandardnih bivalnih razmerah (Žagar 2002: 154).

Romska naselja se med seboj razlikujejo tako po stopnji vključenosti v družbeno skupnost kot tudi po kulturi bivanja. Glede na to bi Rome lahko razvrstili v tri skupine (Horvat 2000: 122):

- a. Romi, ki dosegajo visoko stopnjo kulture bivanja in živijo v urbanem središču (v stanovanjskih blokih ali najemnih stanovanjih). Sem štejemo tudi tiste, ki živijo v lastnih zidanih hišah izven romskih naselij ali v razvitih romskih naseljih.
- b. Romi z nižjo stopnjo kulture bivanja, ki živijo v strnjenih romskih naseljih, v kompleksih zidanih eno- ali dvo-prostornih hiš, cimpranih hiš in lesenih hiš.
- c. Romi, ki dosegajo najnižjo stopnjo bivalne kulture in živijo v izolatih, ki so locirani na periferijah vaških skupnosti. Njihovi bivalni prostori so temni, vlažni in higiensko zanemarjeni, brez urejenih sanitarij.

Poseben problem predstavlja tudi lastništvo zemljišč romskih bivališč in naselij, saj jih je večina nelegalnih, brez gradbenih dovoljenj in tako niso vključena v prostorske in urbanistične plane in dokumente. Poleg tega pa pri razreševanju bivalnih razmer pogosto prihaja do konfliktov z okoliškim, neromskim prebivalstvom, ki izhajajo iz težav, povezanih z lokacijo in funkcionalnimi vprašanji romskih naselij, kot so neurejena lastniška razmerja, funkcionalno motenje posesti, komunalna vprašanja in estetski videz romskih naselij (glej Zupančič 2003: 118-20).

Vsa odgovornost za reševanje te problematike je bila prepuščena lokalnim oblastem. Reševanje teh problemov v posameznih občinah pa je bilo odvisno tudi od tradicije poselitve romskega prebivalstva, od števila in stopnje socializacije Romov, ekonomske moči občine ter od zavzetosti in razumevanja večinskega prebivalstva. V občinah se srečujejo pri urejanju bivalnih razmer s tremi temeljnimi problemi: nelegalne lokacije (črne gradnje), pomanjkanje denarja in neceloviti programi reševanja romske problematike (Klopčič 1995: 58). Dodaten

problem pri gradnji in komunalni ureditvi naselij predstavlja pomanjkanje denarja lokalnih oblasti, zato je nujno potrebno sodelovanje s strani države in s strani Romov samih.

Kljub temu, da je država do zdaj vložila kar nekaj sredstev za izboljšanje opisanega položaja, premikov na bolje še vedno ni. Zdi se, da so pozitivni premiki ovirani tako s strani lokalnih oblasti in lokalnega prebivalstva kakor s strani države same. Treba se je zavedati, da prostorski vidiki urejanja romskih vprašanj sodijo tako v okvir prizadevanj za izboljševanje položaja romskega prebivalstva kot tudi izboljševanje splošne ravni kakovosti življenja prebivalstva Slovenije, preprečevanje konfliktov in urejanja medetničnih in medčloveških odnosov v etnično mešanih okoljih.

Bivalne razmere v občini Grosuplje¹⁰⁸

V Grosupljem je pet stalnih romskih naselij in ena družina, ki zaradi preprirov z drugimi Romi šotori na zasebnih posestvih. Naselja se pojavljajo v oazah sredi polj, na obrobju Grosuplja. Prvo stalno naselje Romov je naselje Niko, kjer Romi bivajo v eni leseni hiši, ki je brez elektrike. Imajo skupno vodo na dvorišču hiše, ki rabi za pitno in sanitarno vodo. Sanitarije niso urejene, prav tako pa je zelo slabo poskrbljeno za okolico. Naselje se nahaja na parceli v zasebni, neromski lasti. Največji naselji Romov sta Smrekec 1 in Smrekec 2, ki imata urejeno lastništvo zemljišč in se nahajata na občinskem zemljišču. V naselju Smrekec 1 je občina postavila deset kontejnerjev, vendar večina Romov biva v svojih lesenih hišah ali prikolicah. Prebivalci naselja uporabljajo skupno pipo za vodo, elektrike nimajo. Naselje je komunalno neurejeno, sanitarij ni. Občina je več investirala v naselje Smrekec 2, kjer je zgradila betonske platoje s priključkom na skupno vodo, na katerih so si Romi zgradili lesene barake. Elektrike in sanitarij v naselju ni. Naselje Ponova vas stoji na parceli, namenjeni za kmetijsko uporabo, vendar je v lasti Romov. V naselju ni elektrike, ni vode in ni sanitarij, vir pitne in sanitarne vode je bližnji potok. Najbolj urejeno romsko naselje je Oaza, ki stoji na obdelovalni parceli v zasebni, neromski lasti. Romi v Oazi bivajo v lesenih hišah in prikolicah, sredi naselja je skupna vodovodna pipa, električne napeljave in sanitarij ni. Družina, ki prebiva v šotoru, je nastanjena na določeni lokaciji dokler se razmere z lastnikom zemljišča ne zaostrijo. Vodo pridobivajo iz bližnjih potokov, elektrike in sanitarij nimajo.

¹⁰⁸ Intervju z Nušo Mihalič, vodjo Centra za socialno delo Grosuplje, Grosuplje, 23. 02. 2005.

Bivalne razmere v občini Kočevje¹⁰⁹

V občini Kočevje je več naselij, kjer prebivajo Romi, z različnimi bivalnimi razmerami. V naselju Marof so zgrajeni trije montažni stanovanjski objekti, ki so priključeni na elektro in vodovodno omrežje. Lokacija je zaključena in ni možna širitev. Naselje Trata - pri betonarni se nahaja na zemljišču, ki je državna lastnina in je na črno poseljena. Vse družine živijo v lesenih barakah, v naselju je vodni priključek z eno pipo, elektrike nimajo. Ureditev lokacije je vezana na pridobitev lastništva zemljišč, zaradi česar ni možno pričeti s kakršnimikoli postopki komunalnega in prostorskega urejanja te lokacije. Lokacija naselja Trata - nad jezerom je vprašljiva, saj spada v ureditveno območje, ki meji na rekreacijsko cono jezera. Gre za divje naselje, ki nima komunalne infrastrukture. V naselju Za gričkom sta dva zidana objekta, ki sta priključena na vodovodno in elektro omrežje. Lokacija naselja Željne je stalna in ni sporna. Zgrajeni so montažni stanovanjski objekti, naselje ima vodo in elektriko. Naselje Za mestnim pokopališčem je na črno poseljeno, naselje ima nelegalno napeljana pitna voda s pokopališča, vendar samo do zimskih mesecev, ko upravljalec zapre vodovod zaradi zmrzali. Ureditev lokacije naselja Mestni log ni mogoča, saj se določen del romskih objektov nahaja na zemljiščih, ki so namenjene mestnim zelenicam in potencialni širitvi pokopališča, preostali del pa se nahaja na območju, ki je namenjen stanovanjski gradnji. Romi prebivajo tudi v legalno zgrajenih stanovanjskih objektih na lokacijah Dolnje Ložine, Rajndol, Knežja Lipa, Nemška Loka in Brezovica, občina Kočevje pa ima sklenjena najemna razmerja z 23 romskimi družinami za stanovanja.

Bivalne razmere v občini Ribnica¹¹⁰

V Ribnici so tri romska naselja in sicer naselje Lepovče, naselje Goriča vas in naselje Otavice, ki se nahajajo na obrobju Ribnice. Bivanjske razmere v naseljih so slabe, saj bivajo v lesenih barakah, brez vode, elektrike in sanitarij. Vodo pridobivajo na bližnjem pokopališču. Naselja so zgrajena na črno, brez soglasja občine in sosedov. Lokalna skupnost si že več let prizadeva za izgradnjo romskega naselja, kjer bi Romi dobili skromna, vendar človeka vredna bivališča. Kljub načrtom so ta prizadevanja še vedno na mrtvi točki, ker od občanov ni mogoče dobiti soglasja za lokacijo omenjenega naselja. Romi prav tako prebivajo v legalno zgrajeni

¹⁰⁹ Intervju z Danico Fegic, vodjo Centra za socialno delo Kočevje, Kočevje, 25. 02. 2005.

¹¹⁰ Intervju s Polono Klajič, koordinatorico za romsko problematiko, Center za socialno delo Ribnica, Ribnica, 21. 02. 2005.

stanovanjski hiši v vasi Goriča vas in v najemnih, občinskih stanovanjih v stanovanjskem bloku na Knafljevem trgu v središču Ribnice.

6. 2. 3. Zdravstveno stanje

Zaradi slabih življenjskih razmer (slabe bivalne razmere, nezadostna prehrana, splošna nehigiena) je med romskim prebivalstvom veliko bolezni. Zdravstveno stanje Romov sistematično nihče ne spremlja, a se po podatkih pri mladih najpogosteje pojavljajo obolenja dihal, kože in prebavil, pri starejših pa kronična obolenja pljuč, poškodbe in odvisnost od alkohola. Velika je tudi umrljivost dojenčkov, ki je bistveno višja kot pri ostalih otrocih. Rezultat življenjskih razmer in s tem povezanega zdravstvenega stanja je nizka življenjska doba, saj izredno malo Romov dočaka starost nad 65 let (Klopčič 1995: 59). S temi težavami se srečujejo tudi Romi v občini Grosuplje, Kočevje in Ribnica, za katere je značilna nizka zdravstvena kultura, saj niso zdravstveno osveščeni. Živijo v slabih življenjskih razmerah in zdravstveni preventivi ne posvečajo pozornosti, vse to pa vpliva na obolenje Romov že v mladih letih. Zaradi nehigijskega načina življenja so Romi stalno izpostavljeni akutnim infarktom in v prihodnje bo treba posvečati večjo pozornost ureditvi higienskih razmer, in sicer ureditvi pitne vode in sanitarij. Za izboljšanje zdravstvenega stanja Romov je potrebno urediti njihove bivalne razmere in zagotoviti zdravstveno osveščenost, približati zdravstveno oskrbo romskemu prebivalstvu, saj njihova nizka izobrazbena raven in neosveščenost prispevata k temu, da kljub enakim pravicam Romov na področju osnovnega zdravstvenega varstva Romi premalo izkoriščajo te možnosti, še posebej preventivne oblike zdravstva (cepljenja, sistematski pregledi ...).

6. 2. 4. Vzgoja in izobraževanje

Temeljni predpogoj za izboljšanje družbenega položaja Romov je dvig njihove izobrazbene ravni. Slovenija mora poskrbeti za dosledno izvajanje in vključevanje romskih otrok v redni, vzgojni in izobraževalni proces na vsem slovenskem ozemlju. Čeprav slovenska zakonodaja in predpisi zagotavljajo enakopravnost in enake pogoje pri izobraževanju, pa je situacija pri Romih zelo specifična. Nizka izobrazbena raven Romov v kombinaciji z drugačnimi življenjskimi navadami in pogoji ne omogoča enostavnih rešitev na področju sistema vzgoje in izobraževanja. Težave pri šolanju romskih otrok nastajajo, ker se le-ti že na samem začetku nahajajo v neenakopravnem položaju napram drugim otrokom, ker ne poznajo slovenskega jezika, prihajajo iz popolnoma drugačnega socialnega in kulturnega okolja, z različnimi

vrednotami in pojmovnim aparatom. Tako so romski otroci podvrženi pritisku dveh različnih socialnih okolij in dveh različnih realnosti. Najbolj kritični značilnosti predšolske vzgoje in osnovnošolskega izobraževanja sta majhen delež romskih otrok, ki so vključeni v predšolsko vzgojo v vrtcih (glej tabelo 6. 4.), ter nesorazmerno velik izstop učencev Romov iz šolskega sistema že v osnovni šoli (OŠ).

Tabela 6. 4: Število romskih otrok, vključenih v vrtece v občini Grosuplje, Kočevje in Ribnica (šol. leto 2004/05)

VRTCI	Število romskih otrok
VRTEC GROSUPLJE	0
VRTEC KOČEVJE	6 (integriran oddelek)
VRTEC RIBNICA	5 (poseben romski oddelek)

Vir: Intervju z Majdo Fajdiga, pomočnico ravnateljice v vrtcu Grosuplje, Grosuplje, 23. 02. 2005; intervju z Natašo Tišlarič, svetovalno delavko v vrtcu Kočevje, Kočevje, 25. 02. 2005 in intervju z Andrejo Hojč, ravnateljico v vrtcu Ribnica, Ribnica, 21. 02. 2005.

V šolskem letu 2004/2005 osnovno šolo v Grosuplju obiskuje 17 romskih otrok, ki so večinoma vključeni v redni osnovnošolski program in od tega le eden romski otrok obiskuje posebno šolo. Osnovna težava izobraževanja je velik osip v višjih razredih osnovne šole in le redki romski otroci končajo popolno osnovno šolo (glej tabelo 6. 5).

Tabela 6. 5: Število romskih otrok, vključenih v osnovnih šolah v Grosuplju (šolsko leto 2004/05)

RAZRED	OŠ Brinje¹¹¹	OŠ Luis Adamič
	9-let.	9-let.
1.		11
2.		4
3.		
4.	1	
5.		
6.		
7.		1
8.		
9.		
SKUPAJ	1	16
	17	

Vir: Intervju z Ireno Kogovšek, ravnateljico OŠ Brinje in intervju z Majdo Glazerin, pomočnico ravnateljice OŠ Luisa Adamiča, Grosuplje, 23. 02. 2005.

Romski otroci v Kočevju so vključeni v redni osnovnošolski program, v prilagojen program in v posebni romski oddelek na OŠ Željne. V vseh osnovnih šolah v občini Kočevje je bilo v šolskem letu 2001/2002 vključenih 80 romskih otrok, v letu 2002/2003 pa 79. V šolskem letu

¹¹¹ Osnovna šola za otroke s posebnimi potrebami in prilagojenim programom.

2004/2005 je opazen porast in napredek, saj je v osnovno šolo vključenih 106 romskih učencev in kar nekaj jih je, ki jim je uspelo priti v višji razred (glej tabelo 6. 6).

Tabela 6. 6: Število romskih otrok, vključenih v osnovnih šolah v Kočevju (šolsko leto 2004/05)

RAZRED	OŠ Ob Rinži		OŠ Trg Zbora odposlancev		OŠ Ljubo Šercer ¹¹²		OŠ Stara Cerkev		OŠ Željne	
	8-let.	9-let.	8-let.	9-let.	8-let.	9-let.	8-let.	9-let.	8-let.	9-let.
1.		2		3				2		7
2.	3	3	4	4	6	3		3		6
3.	1		2		1		1	2	5	5
4.	5		3		1		2			
5.	1		5		1		5			
6.										
7.				5		1		3		
8.		1	1	2	2	1	1	3		
9.										
SKUPAJ	10	6	15	14	11	5	9	13	5	18
	16		29		16		22		23	
	106									

Vir: Intervju z Ivanko Gornik, ravnateljico OŠ Ob Rinži; intervju s Francem Gornik, ravnateljem OŠ TZO; intervju z Ireno Corl, ravnateljico OŠ Ljubo Šercer in intervju s Sonjo Veber, ravnateljico OŠ Stara Cerkev in OŠ Željne, Kočevje, 25. 02. 2005.

Romski otroci v Ribnici so vključeni v redni osnovnošolski program. V šolskem letu 2003/2004 je osnovno šolo obiskovalo 16 romskih otrok, v letošnjem šolskem letu pa osnovno šolo obiskuje 31 otrok. Iz tabele je razvidno, da ni nobenega učenca, ki bi obiskoval 6., 7., 8. ali 9. razred, kar samo potrjuje dejstvo, da romski otroci ponavljajo razrede in da je malo takih, ki osnovno šolo tudi končajo (glej tabelo 6. 7).

Tabela 6. 7: Število romskih otrok, vključenih v osnovno šolo v Ribnici (šolsko leto 2004/05)

RAZRED	OŠ dr. France Prešeren	
	8-let.	9-let.
1.		8
2.	1	5
3.	8	
4.	4	
5.	5	
6.		
7.		
8.		
9.		
SKUPAJ	18	13
	31	

Vir: Intervju z Ireno Briški, socialno delavko OŠ dr. France Prešeren, Ribnica, 21. 02. 2005.

¹¹² Osnovna šola za otroke s posebnimi potrebami in prilagojenim programom.

Osnovna težava nesorazmerno velikega izstopa učencev Romov iz šolskega sistema že v osnovni šoli je neznanje slovenskega jezika. Ob tem velja posebej izpostaviti, da v sistem izobraževanja romskih otrok ni vključeno poučevanje materinščine oziroma romskega jezika. To romskim učencem pomembno otežuje vstop v vrtec oziroma osnovno šolo in nadaljnje šolanje. Vzgojno-izobraževalni sistem, ki ne vključuje pouka romskega jezika, tudi ne omogoča in ne zagotavlja pravice romske skupnosti do ohranjanja in razvijanja lastnega jezika, k čemur Slovenijo zavezujejo tako domače kot tudi mednarodne pravne norme (Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih).

Velik del romskih učencev slovenskega jezika do vstopa v šolo skoraj ne pozna, zato se težko sporazumevajo, težje sledijo pouku in so manj motivirani za redno obiskovanje pouka. Neznanja slovenskega jezika pa ni mogoče odpraviti ali ublažiti, če se prične s tem v šoli. Nujno bi bilo pričeti z okrepljenimi predšolskimi programi, katerih namen je predvsem učenje jezika, tako slovenskega kot romskega, ter socializacija v vzgojno-izobraževalni instituciji, ki posreduje izkušnje in vzorce, ki otroku omogočajo lažji vstop in vključevanje v osnovno šolo. Neznanje slovenskega jezika ter neuspešno vključevanje otrok lahko odpravljamo oziroma ublažimo tudi z uvedbo romskega pomočnika, ki bi romskim otrokom pomagal prebroditi jezikovno in čustveno bariero pri vključevanju v institucijo in bi predstavljal nekakšen most med vrtcem oziroma šolo in romsko skupnostjo.

Poleg jezika se pojavljajo tudi drugi problemi pri izobraževanju romskih otrok, kot so drugačne socialne in kulturne vrednote, drugačne higienske navade, slabše razvita grafomotorika, slabša sposobnost koncentracije, slabša motivacija za učenje, neredno obiskovanje vrtca in šole ter velika potreba po individualnem delu (Klopčič 1995: 59-60). »Izhodišče vključevanja romskih otrok v sistem vzgoje in izobraževanja mora biti otrok kot individualna oseba, ki ima splošne, enake pravice do vzgoje in izobraževanja. Temeljno načelo je načelo enakih možnosti. Pri romskih otrocih zagotavljanje enakosti pravic do vzgoje in izobraževanja ter načelo enakih možnosti vključuje tudi posebne pravice, ki zadevajo romski jezik, kulturo in identiteto« (Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2004: 22). Država mora v vrtcih in šolah uveljaviti spoštovanje načela večkulturnosti, kar pomeni, da mora tudi v primeru romske manjšine zagotoviti vzgojo in izobraževanje, ki spodbuja ohranjanje in spoštovanje romskega jezika in kulture.

6. 2. 5. Zaposlovanje

Zaposlovanje Romov ni le nujen pogoj za zagotavljanje osnovnih eksistenčnih možnosti, temveč tudi eden od osnovnih pogojev za izboljšanje njihovega celotnega družbeno-ekonomskega položaja. Sedanje razmere na trgu delovne sile, z relativno visoko stopnjo brezposelnosti ter izrazito strukturno in regionalno brezposelnostjo, so Romom še posebej nenaklonjene.

Romi so ena izmed najtežje zaposljivih skupin, ki zaradi nizke stopnje izobrazbe, navad in odnosa večinskega prebivalstva težko najdejo redno zaposlitev (Klopčič 1995: 58). Romi se predvsem zaposlujejo kot nekvalificirani delavci v okviru sezonskih del ali del za določen čas. Redno zaposlenih Romov je približno 2 %, nezaposlenih pa je približno 98 % (Obreza 2004). Prevladujoči in najbolj zanesljiv vir preživljanja Romom predstavljajo državne pomoči (pomoč za brezposelnost, socialna pomoč, otroški in denarni dodatki) in na drugem mestu neorganizirana zaposlitev (nabiranje zdravilnih zelišč, gozdnih sadežev, nabiranje odpadnih surovin). Za zaposlovanje Romov predstavljajo težavo tudi stečajni raznih podjetij, saj so Romi večinoma prvi na listah odpuščenih (Winkler 1999: 28).

V preteklosti so bila številna prizadevanja za izboljšanje ekonomskega položaja Romov, vendar je to prizadevanje obrodilo bolj malo uspehov. Vzroke za to je mogoče najti v izoliranosti romskega prebivalstva, neprilagojenosti z drugačnimi življenjskimi normami, vrednotami in neangažiranosti romskega prebivalstva ter neustreznega odnosa okolice in v pomanjkanju denarja v občinskih službah.

Nizek življenjski standard prinaša Romom po Zakonu o socialnem varstvu relativno visoko socialnovarstveno pomoč (pomoč kot edini vir preživljanja in denarni dodatek), kar je vzrok za še manjšo motivacijo Romov za delo in za vse večje konflikte z večinskim prebivalstvom. Centri za socialno delo problem rešujejo na ta način, da jim dodeljujejo pomoč v funkcionalni obliki (za preživljanje, za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje), ali pa jo vežejo na določene obveznosti (redno pošiljanje otrok v šolo, urejanje bivalnih prostorov in okolice, vključevanje v javna dela). Problem reševanja na ta način pa je v tem, da tak sistem dajanja pomoči ni uzakonjen. Sicer pa so Romi upravičeni tudi do drugih vrst pomoči, kot je otroški dodatek, denarna pomoč za brezposelne in štipendije. Država izvaja razne programe spodbujanja samozaposlovanja Romov, zaposlovanja preko javnih del, vendar še zdaleč ne

dovolj, saj je tudi na tem področju prisoten problem financiranja. Problem zaposlovanja romskega prebivalstva so tudi nizke plače, ki niso veliko višje od socialne podpore, ki jo prejemajo, zato niso dovolj motivirani.

V občini Grosuplje, Kočevje in Ribnica stopnja brezposelnosti Romov presega 90 %. Po razpoložljivih podatkih iz evidence brezposelnih oseb Urada za delo Grosuplje - Kočevje - Ribnica¹¹³ so bili v Grosuplju redno zaposleni le 3 Romi na področju čiščenja prostorov, komunalnih dejavnosti in izdelavi betonskih blokov. V kočevskih podjetjih je zaposlenih 21 Romov, 4 Romi so samozaposleni in imajo svoja podjetja. Te samozaposlitve so bile izvedene s pomočjo Zavoda za zaposlovanje preko ukrepov aktivne politike zaposlovanja. V Ribnici pa je redno zaposlena le ena Romkinja kot čistilka.

V evidenci brezposelnih oseb Urada za delo Grosuplje je prijavljenih 82 Romov. Za brezposelno romsko populacijo se je v letu 1999 izvedel program osebnojnega razvoja v trajanju 3 mesecev, ki je za skupino 10 Romov baziral predvsem na socializaciji in boljši predstavitvi na trgu dela. Istočasno se je pripravil predlog razvojno eksperimentalnega projekta 'Romska kooperativa', ki je predlagal možnosti vključevanja Romov v redni delovni proces in s tem tudi izboljšanje življenjskih pogojev. Predlagani projekt žal ni zaživel. Na grosupeljskem področju so težave pri zaposlovanju Romov zaradi njihovega tradicionalnega načina življenja.

Na Uradu za delo Kočevje je prijavljenih 167 Romov. Za brezposelne Rome se je organiziralo in izvedlo kar nekaj programov in sicer program osebnojnega razvoja, ki je bil namenjen predvsem socializaciji Romov. Programa se je udeležilo in zaključilo 25 Romov. Romi so bili vključeni v javna dela in sicer v urejanje okolja v Kočevju in urejanje romskih naselij. Pohvale vredno je, da so javna dela prešla v redno zaposlitev pri izvajalcu Komunala Kočevje.

V evidenci brezposelnih oseb Urada za delo Ribnica je prijavljenih 19 Romov. Glede na majhno število te populacije se niso odvijale posebne aktivnosti. Pri posredovanju Romov v zaposlitev uradi za delo naletijo na velike težave, predvsem zaradi odklonilnega odnosa delodajalcev in okolice.

¹¹³ Intervju z Danico Hlebanja, vodjo Urada za delo Grosuplje - Kočevje - Ribnica, Grosuplje, 22. 02. 2005.

6. 2. 6. Družbenopolitična organiziranost

Za uspešnejše delovanje na področju romske problematike je potrebno udejstvovanje Romov samih ter države in lokalnih skupnosti. Brez tega se namreč zagotovitev za možnosti za razvoj etnične, kulturne in jezikovne identitete Romov v Sloveniji postavlja pod vprašaj. Le manjši del romske skupnosti se zaveda, da si morajo za izboljšanje svojega položaja prizadevati tudi sami in se organizirati. Potrebno bi bilo spodbujati samoorganiziranje romskih društev po občinah, kjer še niso ustanovljena, saj bodo le-ta osnova za hitrejšo socializacijo na lokalni ravni. Pomembno je, da se Romi organizirajo ter skupno nastopajo pri uveljavitvi svojih interesov in v dogovorih z državo in z lokalnimi oblastmi. Vključitev predstavnikov romske skupnosti v občinske svete predstavlja pomemben korak na poti urejanja statusa romske skupnosti, tako v formalno-pravnem kot tudi dejanskem pomenu.

Romska skupnost v Prekmurju se je začela organizirati že konec petdesetih let in sodelovanje z lokalnimi oblastmi je bilo na visoki ravni. Danes se Romi na tem območju uspešno vključujejo v vse oblike družbenega življenja ter skrbijo za ohranitev in razvoj svoje identitete. Romi v Prekmurju imajo dokaj razvito kulturno življenje, ki ga finančno podpira tudi država oziroma lokalna skupnost. Dolenjsko območje pa, na žalost, predstavlja popolno nasprotje. Krivda za slab položaj Romov v Grosuplju, Kočevju in Ribnici je tako na strani romske kot lokalne skupnosti, ki kažeta precejšnjo nezainteresiranost za reševanje problematike.

Romi v Grosuplju nimajo izvoljenega romskega svetnika, kot ga predvideva 101. a člen 14. člena Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 51/2002), ki zakonsko omogoča zastopstvo v lokalni samoupravi oziroma v občinskih svetih, torej enakopravno zastopstvo na lokalni ravni in s tem tudi politično udeležbo, saj občina še ni prilagodila svoj temeljni akt oziroma statut temu zakonu in odločbi ustavnega sodišča. V Grosuplju tudi ne deluje nobeno romsko društvo, ki bi sodelovalo pri razreševanju problemov v njihovem okolju. Vzrok za odsotnost takega društva je mogoče najti v slabi organiziranosti Romov, notranjih nesoglasjih in medsebojnih sporih med naselji.

V Kočevju je bilo konec leta 2001 ustanovljeno romsko društvo Maj, katerega aktivnost je usmerjena predvsem na kulturno delovanje. Gre za prvi poskus javnega opredeljevanja in delovanja Romov na tem območju. Vodi ga Albin Lah, ki je bil leta 2002 izvoljen kot prvi

romski svetnik v občini Kočevje in predstavlja nekakšno povezavo med občinskim svetom in Romi. Je podaljšana roka svetnikom in občinski upravi pri reševanju romske problematike, predvsem pri uresničevanju sprejetih občinskih ukrepov in sprejetih sklepov občinskega sveta za reševanje določenega problema v zvezi z Romi. Pri tem je zelo pomembna vloga romskega svetnika kot koordinatorja pri izvedbi določenih projektov za Rome. Romski svetnik je tisti, ki opozarja občinski svet na probleme Romov, predlaga občinskemu svetu uvrstitev tem na dnevni red in usklajuje rešitve z občinskimi svetniki. Je pogajalec in predstavnik na občinski ravni, kadar je potrebna vključitev raznih institucij in ustanov pri reševanju romske problematike na različnih področjih, npr. na področju izobraževanja, infrastrukture in sociale. V praksi pa se romski svetnik v Kočevju velikokrat srečuje z odklonilnim odnosom ostalih svetnikov občine do Romov.

Družbenopolitična organiziranost Romov v občini Ribnica je slaba. Romi so sicer ustanovili romsko društvo Pomlad, vendar ni nikoli zaživelo v pravem pomenu besede in dejavnost društva je praktično zamrla. Romi so se naveličali pogajanj in pogovorov z lokalno oblastjo, ki ni storila ničesar, da bi izboljšala njihov položaj na tem območju. Morda gre za slabo udejstvovanje Romov v družbenopolitičnem dogajanju šteti kot razlog tudi to, da se Romi iz različnih naselij medsebojno ne razumejo. V organih lokalne samouprave Romi v Ribnici nimajo svojega predstavnika, ki bi sodeloval pri odločanju, dajal pobude in predlagal ustrezne rešitve na področju romske problematike, saj 101. a člen 14. člena Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 51/2002) ne določa zagotovitve predstavnika Romov v občinskem svetu občine Ribnica.

7. SKLEP

Namen moje diplomske naloge je bila analiza varstva romske skupnosti v Republiki Sloveniji in predstavitev posameznih področij, tako zakonsko urejenih kot neurejenih, na katerih se Romi srečujejo z največjimi težavami.

Z analizo, opravljeno v diplomskem delu, se mi je potrdila prva hipoteza, da slovenska zakonodaja ureja romsko problematiko nezadostno in neustrezno. Že na prvi pogled je jasno, da je položaj Romov v Sloveniji trenutno nepopolno urejen. To velja tako glede urejanja pravic z 'globalnim' zakonom, ki ga še ni, kot tudi glede urejanja v področnih zakonih, ki v nezadostni meri obravnavajo zadevno problematiko. Način ureditve položaja in posebnih pravic romske skupnosti odpira dilemo, ali te pravice urediti v posebnem, globalnem zakonu ali pa ureditev prepustiti področni zakonodaji. Ustava v 65. členu namreč določa le to, da posebne pravice ureja zakon in izrecno ne pove, kakšen zakon so ustavodajalci imeli v mislih ob sprejemanju ustave. V prid razjasnitvi problema se moramo vprašati, kaj vsebinsko boljšega in naprednejšega bi ena ali druga rešitev utegnila prinesiti romski skupnosti. Za kakšno odločitev se bomo odločili, je najbrž stvar prihodnjih razprav, toda osebno sem mnenja, da nikakor ne moremo mimo vprašanja o življenjski vrednosti globalnega zakona. To vprašanje se obenem zdi največji kamen, ob katerega se lahko spotaknemo pri navajanju argumentov v prid globalnega zakona. Pisanja globalnega zakona se je namreč treba lotiti premišljeno in sistematično ter v mislih imeti tudi njegovo dolgoročno operativnost. Samo v tem primeru bo zakonska zaščita imela dejansko vrednost za Rome. Potrebno se je tudi zavedati, da zakonsko urejanje, globalno in parcialno, še zdaleč ne bo dovolj za dejansko izboljšavo položaja romske skupnosti. Vzporedno je potrebno v praksi uresničiti, izpeljati različne ukrepe in programe, ki bodo pripomogli k dvigu socialnega položaja Romov in jim posledično omogočili, da postanejo enakopraven partner v dialogu z državo. Različni vladni ukrepi ne smejo biti zgolj nekaj, kar država velikodušno podarja Romom, da bi potem lahko nanje kar pozabila, ampak korak na poti k uresnitvi dejanske participacije romske skupnosti. Barantanje s pravicami dolgoročno seveda ne more obroditi sadov oziroma ima lahko dolgoročno neugodne posledice za romsko skupnost. Zavedati se moramo, da gre za obojestranski proces, ki po eni strani zahteva več posluha večinskega prebivalstva za romsko problematiko, po drugi pa resen odnos same romske skupnosti pri reševanju težav.

Med obravnavo posameznih področij, tako zakonsko urejenih kot neurejenih, na katerih se Romi srečujejo z največjimi težavami, se mi je potrdila tudi druga hipoteza, da je položaj romske skupnosti v Sloveniji depriviligiran, tako v odnosu do večinskega prebivalstva kot tudi v odnosu do ostalih manjšinskih skupnosti. Čeprav drži trditev, da romska skupnost v primerjavi z italijansko in madžarsko narodno skupnostjo nima svojega matičnega naroda ali matične države in je zaradi mnogih posebnosti ni mogoče povsem enačiti z italijansko in madžarsko narodno skupnostjo, zaenkrat obstajajo takšne razlike v urejanju, ki so preostre. Ni torej sorazmerja med razlikami med skupnostmi in razlikami v urejanju njihovega položaja in nujno potrebno je ureditev pravnega položaja romske skupnosti približati tisti, ki sta je deležni italijanska in madžarska narodna skupnost. Romi so v Sloveniji prepoznani kot romska skupnost in jim gredo manjšinske pravice kot skupnosti s svojimi posebnostmi, ki naj bi se ohranjale, kot je jezik, kultura in lastna identiteta. Priznanje etničnih posebnosti Romov v Sloveniji pomeni, da je treba tej skupnosti zagotoviti posebne ukrepe za ohranjanje in razvoj etničnih značilnosti in ne le sredstva za 'preživetje ogrožene socialne skupine'. Le s sistemskimi ukrepi in zaščitno zakonodajo bo možno doseči integracijo Romov in preseči njihovo izključevanje in prisilno asimilacijo v večinsko kulturo, s tem pa uresničiti koncept večkulturne družbe. Ob vsem tem bo potrebno tudi aktivnejše sodelovanje samih Romov, saj bodo le na ta način lahko izboljšali lastne razmere ter se otresli tradicionalne zaostalosti in odmaknjenosti na rob družbe.

Opisane teme sem se lotila zato, ker po eni strani predstavlja zanimiv in zaenkrat še odprt pravni problem, po drugi strani pa zato, ker ravno pri obravnavi Romov lahko vidimo v kakšni družbi pravzaprav živimo. Ravno romska tematika kaže na razširjeno nestrpnost, ki so jo deležni ljudje, ki so drugačni. Tudi nasprotovanja vključevanju romskih predstavnikov v občinske svete kažejo na nestrpnost in nerazumevanje težav Romov. Čeprav so zaposlovanje, izobraževanje in druga socialna vprašanja še vedno tista, ki zahtevajo največ aktivnosti, se je treba zavedati, da bi ravno politična participacija Romov omogočila hitrejše reševanje njihovih socialnih problemov. Naj na koncu še poudarim, da možnost sodelovanja Romov v občinskih svetih ni nekaj, kar jim večinsko prebivalstvo velikodušno podarja, temveč odraz civilizirane družbe, ki razume bistvo koncepta pozitivne diskriminacije in ne podlega strahu pred drugačnostjo.

8. LITERATURA

Primarni viri

- Akcijski načrt za izboljšanje položaja Romov in Sintov znotraj OVSE območja - *Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area*, sprejel ga je Svet ministrov Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, 27. novembra 2003, http://www.osce.org/documents/odihr/2003/11/1562_en.pdf (15. 01. 2005).
- Deklaracija o pravicah oseb pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin - *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, sprejeta z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov 47/135, 18. decembra 1992, <http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm> (13. 01. 2005).
- Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih - *Declaration on Race and Racial Prejudice*, sprejeta s strani Generalne konference Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO), 27. novembra 1978, <http://www.ohchr.org/english/law/race.htm> (13. 01. 2005).
- Direktiva sveta 2000/43/EC - *Council Directive 2000/43/EC of implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin*, ki jo je sprejel Svet EU 29. junija 2000, http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2002/jan/2000-43_en.pdf (07. 02. 2005).
- Dodatek h kurikulumu za vrtce za delo z otroki Romov, sprejet na 54. seji Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje, 19. decembra 2002, http://www.mszs.si/slo/solstvo/pdf/vrtci_Dodatek%20-%20ROMI.pdf (15.09.2004).
- Dokument koebenhavnškega srečanja Konference o človekovi dimenziji KVSE - *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human dimension of the CSCE*, sprejet na srečanju Konference o človekovi dimenziji v Koebenhavnu, 29. junija 1990, <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/hd/cope90e.htm> (15. 01. 2005).
- Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih, Ur. l. RS - MP, št. 17/2000 (01. 01. 2001).
- Evropski informacijski urad za Rome - *European Roma Information Office (ERIO)*, ustanovljen leta 1993 in deluje v Bruslju, <http://www.erionet.org/Home.html> (07. 02. 2005).
- Evropski nadzorni center za rasizem in ksenofobijo - *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC)* je agencija, ki deluje v okviru EU, ustanovljena z uredbo Sveta (EC) 1035/97, 2. junija 1997 in dopolnjena z uredbo (EC) 1652/2003, 18. junija 2003. Center ima sedež na Dunaju in deluje od leta 1998 naprej. Dostopno na http://eumc.eu.int/eumc/index.php?fuseaction=content.dsp_cat_content&catid=2 (07. 02. 2005).
- Kontaktna točka za Rome in Sinte - *Contact Point for Roma and Sinti Issues (CPRSI)*, ustanovljena s strani držav članic Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi na srečanju v Budimpešti leta 1994, <http://www.osce.org/odihr/cprsi/> (15. 01. 2005).
- Koordinator dejavnosti za Rome/Cigane - *Coordinator for Roma and Travellers issues*, imenoval ga je generalni sekretar Sveta Evrope leta 1994, http://www.coe.int/T/E/Social_cohesion/Roma_Travellers/ (21. 01. 2005).
- Listina EU o temeljnih človekovih pravicah (2000/C 364/01) - *The Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01)* so v Nici 7. decembra 2000 razglasili Evropski parlament, Svet EU in Evropska komisija, [72](http://www2.gov.si/svez/svez-</p></div><div data-bbox=)

[web.NSF/0/43EBFC2376F40E56C1256C6F003A4215/\\$file/32000Y1218\(01\).doc](http://web.NSF/0/43EBFC2376F40E56C1256C6F003A4215/$file/32000Y1218(01).doc)
(07. 02. 2005).

- Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije - *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, sprejeta z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov 2106 (XX), 21. decembra 1965, v veljavi je od 4. januarja 1969, <http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm#part1> (13. 01. 2005).
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah - *International Covenant on Civil and Political Rights*, sprejet z resolucijo Generalne skupščine OZN 2200A (XXI), 16. decembra 1966, v veljavi je od 23. marca 1976, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm (13. 01. 2005).
- Navodila za izvajanje programa 9-letne OŠ za učence Rome, sprejeta na 35. seji Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje, 20. aprila 2000.
- Odbor strokovnjakov za Rome/Cigane in potujoče skupine - *Specialist Group on Roma, Gypsies and Travellers*, oblikoval ga je Odbor ministrov Sveta Evrope leta 1995, http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/MGSROM/ (21. 01. 2005).
- Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin, Ur. l. RS - MP, št. 4/1998 (01. 07. 1998).
- Pomoč EU romskim skupnostim v Srednji in Vzhodni Evropi - *European Union support for Roma communities in Central and Eastern Europe*, http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/brochure_roma_oct2003_en.pdf (07. 02. 2005).
- Popis prebivalstva po narodni pripadnosti, spolu in državi prvega prebivališča, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=53 (15. 09. 2004).
- Popis prebivalcev, ki so se po narodni pripadnosti opredelili za Rome, občine, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=OBC&st=5 (15. 09. 2004).
- Popis prebivalstva po maternem jeziku, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 1991 in 2002, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=9 (15.09.2004)
- Popis prebivalstva po narodni pripadnosti, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, popisi prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=7 (15. 09. 2004).
- Poročila posebnih poročevalcev o pravici do bivalnih razmer, zdravja in izobraževanja pred Komisijo Združenih narodov za človekove pravice - *Commission on Human Rights hears reports from Special Rapporteurs on Rights to Housing, Health and Education*, <http://www.hrea.org/lists/hr-education/markup/msg01837.html> (31.03.2005).
- Poročilo Evropskega nadzornega centra za rasizem in ksenofobijo za leto 2003/2004: Rasizem in ksenofobija v državah članicah EU – *Annual Report 2003/2004: Racism and Xenophobia in the EU Member States*, <http://eumc.eu.int/eumc/material/pub/ar03/AR0304p2-EN.pdf> (07. 02. 2005).
- Poročilo Visokega komisarja za narodne manjšine o položaju Romov in Sintov na območju držav OVSE - *Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE Area*, predstavljen leta 2000, http://www.osce.org/documents/hcnm/2000/03/241_en.pdf (15. 01. 2005).
- Pripombe Vlade RS na mnenje svetovalnega odbora Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin o Sloveniji, http://www.gov.si/mzz/zunanja_poli/lovekove_prav/pripomb_vlade.doc (15. 09. 2004).

- Priporočilo ECRI št. 3: Boj proti rasizmu in netoleranci do Romov - *ECRI general policy recommendation N° 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies*, sprejela ga je ECRI 6. marca 1998, [http://www.coe.int/T/E/social%5FCohesion/Roma%5FTravellers/Archives/Recommendations/19980308_Misc_CRI\(98\)29rev_Recommendation_Nr3.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/social%5FCohesion/Roma%5FTravellers/Archives/Recommendations/19980308_Misc_CRI(98)29rev_Recommendation_Nr3.asp#TopOfPage) (21. 01. 2005).
- Priporočilo 1201 (1993) o dodatnem protokolu k Evropski konvenciji o zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki se nanaša na osebe, ki pripadajo narodnim manjšinam - *Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 1. februarja 1993, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1201.htm> (21.01.2005).
- Priporočilo (2001) 17 o izboljšanju ekonomskega in zaposlitvenega položaja Romov/Ciganov in potujočih skupin v Evropi - *Recommendation (2001) 17 on improving the economic and employment situation of Roma/Gypsies and Travellers in Europe*, sprejel ga je Odbor ministrov Sveta Evrope, 27. novembra 2001. [http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/Archives/Recommendations/20020303_Misc_R\(2001\)17_Rec_Emp.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/Archives/Recommendations/20020303_Misc_R(2001)17_Rec_Emp.asp#TopOfPage) (21. 01. 2005).
- Priporočilo (2000) 4 o izobraževanju otrok Romov/Ciganov v Evropi - *Recommendation (2000) 4 of the Committee of Ministers to member states on the education of Roma/Gypsies children in Europe*, sprejel ga je Odbor ministrov Sveta Evrope, 3. februarja 2000, [http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/Archives/Recommendations/20000203_Misc_R\(2000\)4_Rec_educ.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/Roma_Travellers/Archives/Recommendations/20000203_Misc_R(2000)4_Rec_educ.asp#TopOfPage) (21. 01. 2005).
- Priporočilo 1557 (2002) o pravnem položaju Romov v Evropi - *Recommendation 1557 (2002) The legal situation of Roma in Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 25. aprila 2002, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta02/EREC1557.htm> (21. 01. 2005).
- Priporočilo 1203 (1993) o Romih v Evropi - *Recommendation 1203 (1993) on Gypsies in Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 2. februarja 1993, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1203.htm> (21. 01. 2005).
- Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji, sprejet na 117. seji Vlade RS, novembra 1995, <http://www.sigov.si/uvn/FAME.htm> (16. 02. 2005).
- Resolucija 249 (1993) o Romih v Evropi: vloga in odgovornost lokalnih oblasti - *Resolution 249 (1993) on Gypsies in Europe: the Role and Responsibility of Local Authorities*, sprejel ga je Kongres lokalnih in regionalnih oblasti Evrope, marca 1993, <http://www.legislationline.org/view.php?document=55424&ref=true> (21. 01. 2005).
- Romski izobraževalni in informativni center, http://www.rra-mura.si/sl/informacija.asp?id_meta_type=8&id_informacija=97 (12. 05. 2005).
- Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, sprejelo jo je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, maja 2004, http://www.mszs.si/container292/ECOS/0721_strategija_Romi.doc (15. 09. 2004).
- Ustava Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 33I/1991-I, 42/1997, 66/2000, 24/2003, 69/2004, 69/2004, 69/2004 (23. 12. 1991).
- Visoki komisar za narodne manjšine - *High Commissioner on National Minorities*, je bil ustanovljen na srečanju Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, v Helsinkih leta 1992, <http://www.osce.org/hcnm/> (15. 01. 2005).
- Zakon o evidenci volilne pravice (Z EVP-1), Ur. l. RS, št. 52/2002, 11/2003, 73/2003 (29. 06. 2002).
- Zakon o graditvi objektov (ZGO-1), Ur. l. RS, št. 110/2002, 97/2003, 41/2004, 45/2004, 47/2004, 62/2004 (01. 01. 2003).

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1), Ur. l. RS, št. [87/2001](#), [96/2002](#) (23. 11. 2001).

Zakon o lokalni samoupravi (ZLS), Ur. l. RS, št. 72/1993, 6/1994, 45/1994, 57/1994, [14/1995](#), [20/1995](#), [63/1995](#), [73/1995](#), [9/1996](#), [39/1996](#), [44/1996](#), [26/1997](#), [70/1997](#), [10/1998](#), [68/1998](#), [74/1998](#), [12/1999](#), [36/1999](#), [59/1999](#), [70/2000](#), [94/2000](#), [100/2000](#), [28/2001](#), [87/2001](#), [16/2002](#), [51/2002](#), [108/2003](#), [77/2004](#) (15. 01. 1994).

Zakon o lokalnih volitvah (ZLV), Ur. l. RS, št. 72/1993, 7/1994, 33/1994, [61/1995](#), [70/1995](#), [20/1998](#), [51/2002](#), [11/2003](#), [73/2003](#) (15. 01. 1994)

Zakon o medijih (Zmed), Ur. l. RS, št. [35/2001](#), [54/2002](#), [62/2003](#), [73/2003](#), [113/2003](#), [16/2004](#), [123/2004](#) (26. 05. 2001).

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI), Ur. l. RS, št. [12/1996](#), [23/1996](#), [101/1999](#), [22/2000](#), [64/2001](#), [101/2001](#), [108/2002](#), [34/2003](#), [79/2003](#) (15. 03. 1996).

Zakon o osnovni šoli (ZOsn), Ur. l. RS, št. [12/1996](#), [33/1997](#), [54/2000](#), [59/2001](#), [71/2004](#), [53/2005](#) (15. 03. 1996).

Zakon o urejanju prostora (ZUreP-1), Ur. l. RS, št. [110/2002](#), 8/2003, [58/2003](#) (01. 01. 2003).

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK), Ur. l. RS, št. [96/2002](#) (29. 11. 2002).

Zakon o vrtcih (ZVrt), Ur. l. RS, št. [12/1996](#), [44/2000](#), [78/2003](#) (15. 03. 1996).

Intervjuji

Intervju s Francem Gornikom, ravnateljem OŠ Trg Zbora odposlancev, Kočevje, 25. 02. 2005.

Intervju s Polono Klajič, koordinatorko za romsko problematiko, Center za socialno delo Ribnica, Ribnica, 21. 02. 2005.

Intervju s Sonjo Veber, ravnateljico OŠ Stara Cerkev in OŠ Željne, Kočevje, 25. 02. 2005.

Intervju z Andrejo Hojč, ravnateljico v vrtcu Ribnica, Ribnica, 21. 02. 2005.

Intervju z Danico Fegic, vodjo Centra za socialno delo Kočevje, Kočevje, 25. 02. 2005.

Intervju z Danico Hlebanja, vodjo Urada za delo Grosuplje - Kočevje - Ribnica, Grosuplje, 22. 02. 2005.

Intervju z Ireno Briški, socialno delavko OŠ dr. France Prešeren, Ribnica, 21. 02. 2005.

Intervju z Ireno Corl, ravnateljico OŠ Ljubo Šercer, Kočevje, 25. 02. 2005.

Intervju z Ireno Kogovšek, ravnateljico OŠ Brinje, Grosuplje, 23. 02. 2005.

Intervju z Ivanko Gornik, ravnateljico OŠ Ob Rinži, Kočevje, 25. 02. 2005.

Intervju z Majdo Fajdiga, pomočnico ravnateljice v vrtcu Grosuplje, Grosuplje, 23. 02. 2005.

Intervju z Majdo Glazerin, pomočnico ravnateljice OŠ Luisa Adamiča, Grosuplje, 23. 02. 2005.

Intervju z Natašo Tišlarič, svetovalno delavko v vrtcu Kočevje, Kočevje, 25. 02. 2005.

Intervju z Nušo Mihalič, vodjo Centra za socialno delo Grosuplje, Grosuplje, 23. 02. 2005.

Sekundarni viri

Brezigar, Bojan (2003): Evropa in manjšine. V: Acta Histriae, letn. 11, št. 2, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Koper, str. 229-35.

Capotorti, Francesco (1991): Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities. United Nations, New York.

- Evropa, Slovenija in Romi. Zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. februarja 2002 (2003). Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Flander, Benjamin (2004): Pozitivna diskriminacija. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Fouéré, Erwan (2003): Uvod k publikaciji Evropa, Slovenija in Romi. V: Evropa, Slovenija in Romi, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, str. 21-4.
- Horvat, Jožek (2000): Položaj Romov v Sloveniji in uporaba romskega jezika. V: Narodne manjšine 4: Živeti z mejo. Zbornik referatov na znanstveno kulturnem srečanju v Murski Soboti 5. - 6. junija 1998, INV, Ljubljana, str. 120-32.
- Jesih, Boris, Vladimir Klemenčič, Vera Klopčič, Sonja Novak-Lukanovič, Albina Nečak-Lük, Janez Stergar, Peter Winkler, Mitja Žagar (1994): Ethnic minorities in Slovenia. On the occasion of the 6th European Conference of Border Regions in Ljubljana, 13. – 15. October 1994. Institute for Ethnic Studies, Ljubljana.
- Klinar, Peter (1991): Romi med revščino in etnično depriviligiranostjo. V: Razprave in gradivo št. 25, INV, Ljubljana, str. 24-35.
- Klopčič, Vera (1993): Pravno varstvo manjšin. V: Razprave in gradivo št. 28, INV, Ljubljana, str. 92-101.
- Klopčič, Vera (1995): Informacija o položaju Romov v Republiki Sloveniji. V: Poročevalec Državnega zbora RS, let. 21, št. 18, str. 55-69.
- Klopčič, Vera (1998): Svet Evrope in narodne manjšine. V: Razprave in gradivo št. 33, INV, Ljubljana, str. 203-6.
- Klopčič, Vera (1999): Pravni položaj Romov v mednarodnih dokumentih. V: Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV, Ljubljana, str. 46-50.
- Klopčič, Vera (2000): Novejši mednarodnopravni dokumenti in pravica do uporabe maternega jezika (narodnih) manjšin. V: Narodne manjšine 4: Živeti z mejo. Zbornik referatov na znanstveno kulturnem srečanju v Murski Soboti 5. - 6. junija 1998, INV, Ljubljana, str. 321-37.
- Klopčič, Vera (2003): Migracije v panonskem prostoru - zaposlovanje Romov. V: Sezonsko in izseljenstvo v panonskem prostoru, 1. del, Založba ZRC, Ljubljana, str. 309-25.
- Komac, Miran (1999): Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji. INV, Ljubljana.
- Liégeois, Jean-Pierre (1994): Roma, Gypsies, Travellers. Council of Europe.
- Liégeois, Jean-Pierre (1995): Roma/Gypsies: A European Minority. An MRG International Report 95/4.
- Obreza, Janez (2003): Romi v slovenskem pravnem redu in njihova politična participacija na lokalni ravni v luči predvidenih zakonskih sprememb. V: Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, str. 47-59.
- Obreza, Janez (2004): Romska etnična skupnost. <http://www.sigov.si/uvn/FRAME.htm> (15. 09. 2004).
- Petrič, Ernest (1977): Mednarodnopravno varstvo manjšin. Založba Obzorja, Maribor.
- Polzer-Srienz, Mirjam (1999): Primerjava pravnega položaja Romov v Avstriji in pri nas. V: Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV, Ljubljana, str. 63-9.
- Polzer-Srienz, Mirjam (2002): Zaščita Romov v Sloveniji in primerjalni oris položaja Romov v Avstriji. V: Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin, Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK, INV, Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo, Ljubljana, str. 63-70.
- Polzer-Srienz, Mirjam (2003): Romi in evropska integracija. Primerjava stanja v Sloveniji, Avstriji in na Hrvaškem. V: Evropa, Slovenija in Romi, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, str. 93-103.

- Poročilo o izvajanju vladnih programov: Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji in Program za enake možnosti zaposlovanja Romov - skupni izziv (2002). V: Spremljanje pridruževanja EU, Zaščita manjšin, Open Society Institute, Budapest, str. 65-108.
- Romski svet. Romano them (1998), let. 4, št. 4. Zveza Romov Slovenije, Murska Sobota, str. 4-6.
- Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo. Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Murski Soboti, 11. - 12. april 1997 (1999). INV, Ljubljana.
- Romi na Slovenskem (1991). Razprave in gradivo, št. 25. INV, Ljubljana.
- Roter, Petra (2004): Opredeljevanje manjšin. V: Percepcije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo (urednika Miran Komac in Mojca Medvešek). INV, Ljubljana, str. 169-97.
- Studen, Andrej (2002): »Hudiči! Le naglejte se me, da boste vsaj siti«. O zločinu in justifikaciji cigana Simona Helda v Novem mestu. V: Zgodovina za vse, leto 9, št. 1, Zgodovinsko društvo Celje, Celje, str. 26-39.
- Šiftar, Vanek (1970): Cigani. Minulost v sedanjosti. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Šiftar, Vanek (1999): Cigan - Rom. V: Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV, Ljubljana, str. 141-45.
- Štrukelj, Pavla (1999): Romska kultura. V: Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV, Ljubljana, str. 124-30.
- Štrukelj, Pavla (2004): Tisočletne podobe nemirnih nomadov - zgodovina in kultura Romov v Sloveniji. Družina, Ljubljana.
- Tancer, Mladen (1994): Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem. Založba Obzorja, Maribor.
- Thornberry, Patrick, María Amor Martín Estébanez (1994): The Council of Europe and Minorities. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Thornberry, Patrick, María Amor Martín Estébanez (2004): Minority rights in Europe. A review of the work and standards of the Council of Europe. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Komac, Miran, avtor uvodnih pojasnil (2002) Varstvo manjšin. Uvodna pojasnila in dokumenti. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Zaščita manjšin v procesu pridruževanja EU (2001). V: Spremljanje pridruževanja EU, Zaščita manjšin, Open Society Institute, Budapest, str. 9-67.
- Zakrajšek, F. (2002): 65. člen (položaj in posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji). V: Komentar Ustave Republike Slovenije (ur. Lovro Šturm), Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije, Ljubljana, str. 630-3.
- Zupančič, Jernej (2003): Romska vprašanja v luči prostorskih odnosov. V: Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, str. 113-24.
- Žagar, Mitja (1996): Envolving concepts of protection of minorities: International and Constitutional Law. V: Razprave in gradivo št. 31, INV, Ljubljana, str. 135-90.
- Žagar, Mitja (2002): Politika integracije romske skupnosti v Sloveniji: preprečevanje socialne izključenosti Romov. V: Razprave in gradivo št. 41, INV, Ljubljana, str. 136-71.
- Winkler, Peter (1999): Izkušnje Slovenije pri urejanju položaja Romov. V: Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV, Ljubljana, str. 27-30.